

Pauliina Laaki

TASAPAINOILUA ARJEN JA RAJOITTAMISEN JÄNNITTEISSÄ

Rajoitustoimenpiteiden ja koulukodin arjen yhteentörmäys
ammattilaisten kokemusten kautta tarkasteltuna

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro Gradu- tutkielma
Marraskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Laaki Pauliina: Tasapainoilua arjen ja rajoittamisen jännitteissä: Rajoitustoimenpiteiden ja koulukodin arjen yhteentörmäys ammattilaisten kokemusten kautta tarkasteltuna
Pro Gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Ohjaaja: Laura Kalliomaa-Puha & Tarja Pösö
Marraskuu 2023

Tässä Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan lastensuojelulain mukaisia kasvatus- ja rajoittamiskäytänteitä koulukodin ammattilaisten arjen, käytännön ja kokemusten kautta. Koulukodit ovat sijaishuollon viimesijaisia vaativan tason erikoisyksikköjä, joille on säädetty laissa tehtävä vastata kaikkein vaikeimmissa psyykkisissä ja sosiaalisissa tilanteissa olevien lasten kasvatuksesta, huolenpidosta sekä opettamisesta. Niiden palveluihin turvaututaan vasta, kun palvelujärjestelmän muut tahot eivät ole pystyneet vastaamaan lasten tuen tarpeisiin. Vaikka koulukodit tuottavat vaativaa erityistason laitoshoidtoa, niiden kasvattamis- ja rajoittamiskäytäntöä normittaa sama lainsäädäntö, kuin perustason sijaishuoltolaitoksia. Kiinnostuksen kohteena tässä tutkielmassa on yhteentörmäys, joka liittyy rajoitustoimenpiteitä ohjaavan lainsäädännön ja koulukodin arjen kohtaamiseen. Tutkielma on toteutettu yhteistyössä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa jatkumona THL:n ja Valtion koulukotien yhteiselle tutkimushankkeelle, jossa tutkittiin koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä niihin liittyvien päätösasiakirjojen ja nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluiden valossa.

Tutkielman teoreettinen tausta rakentuu lastensuojelun laitoshuollon kasvatuksellisesta ulottuvuudesta. Lastensuojelulaitosten sekä erityisesti koulukoti-instituutioiden toimintaa käsitellään osana suomalaista lastensuojelujärjestelmää sekä julkisena kotina, jossa laitoksessa asuvat lapset elävät arkeen. Lisäksi tutkielmassa avataan näkymiä lastensuojelulaitosten ammatilliseen kasvatustyöhön, kasvattamisen ja rajoittamisen väliseen rajanvetoon sekä rajoitustoimenpiteiden oikeudelliseen taustaan. Tutkielman aineistona on käytetty kahta valtion koulukotiin tehtyä ammattilaisten fokusryhmähaastattelua, jotka analysoitiin hyödyntämällä aineistolähtöistä teemoittelua. Haastatteluja analysoidessa etsittiin vastauksia siihen, millaisina rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät koulukodin arjessa työntekijöiden työn kautta tarkasteltuna, miten koulukodin työntekijät kokevat rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eron ja sisältyvätkö nykyiset rajoitustoimenpiteet kehityskohteita.

Tutkielman valossa rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät monella tapaa jännitteisinä koulukodin ammattilaisten kokemuksissa. Rajoittamistoimenpiteisiin liittyvä jännitteisyys tunnustettiin ja tunnustettiin koulukodin arjen ja rajoitustoimenpiteiden luonteen yhteentörmäykseksi. Vaikka rajoitustoimenpiteitä pidetään viimesijaisina keinoina turvata lapsen tilanne, koulukodissa vallitsevaa tilaa kuvataan ”poikkeustilana”, sillä siellä asuvien lasten poikkeuksellisen haastava ja vakava oireilu synnyttää poikkeuksellisia tarpeita myös rajoitustoimenpiteiden käyttämiselle. Tämä vaikuttaa koulukotien mahdollisuuksiin vähentää rajoitustoimenpiteitä, jota pidetään mahdollisena vain, mikäli lasten muihin palveluihin ja tuen muotoihin saadaan toivottuja muutoksia aikaiseksi. Vaikka tavanomaisten kasvatuksellisten keinojen ja rajoitustoimenpiteiden välistä rajanvetoa pidetään koulukodeissa melko selvänä, rajoitustoimenpiteet kuvautuvat vaativina työtehtävinä. Arvioidessaan tilanteeseen puuttumista työntekijät joutuvat tulkitsemaan ja soveltamaan rajaamisen ja rajoittamisen oikeudellisia reunaehdoja sekä lasten erityisen suojelun velvoitetta. Samalla työntekijät joutuvat tekemään normatiivista määrittelyä siitä, mikä on ”riittävää” rajoitustoimenpiteiden kriteerien täyttymiselle. Yksityiskohtaisesti säädellyn oikeudellisen toiminnan lisäksi rajoitustoimenpiteet kuvautuvat työntekijöiden puheissa inhimillisinä kohtaamisina, joissa työntekijät kokevat moninaisia tunteita, kuten neuvottomuutta, pelkoa, huolestuneisuutta ja surua. Koulukotityöhön nähdään liittyvän tasapainoilu näiden vahvojen tunteiden kanssa, sillä samalla, kun rajoitustoimenpiteet edellyttävät tunteiden sivuuttamista akuutissa tilanteessa, työn jatkuvuuden katsotaan edellyttävän tunteiden säätelyä, prosessointia sekä eteenpäin siirtymistä jälkikäteen. Siksi koulukotityön katsotaan vaativan työntekijöiltä merkittävää ”kestävyyttä”.

Tutkielman tulosten perusteella rajoitustoimenpiteitä normittavan lainsäädännön ja koulukotien käytännön suhde näyttäytyy ristiriitaiselta ammattilaisten kokemuksissa. Vaikka koulukotien erityinen asema vaativan tason lastensuojelulaitoksena tunnustetaan lainsäädännössä, sen ei nähdä tukevan riittävästi koulukotien erityisen vaativaa toimintaa. Tämän vuoksi koulukodeissa nähtiin tarve laatia vaativan sijaishuollon ”erityislastensuojelulaki”, jotta koulukodeissa voitaisiin turvata myös vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten turvallisuus ja erityinen suojeleminen tavalla, joka olisi lainsäädännöllisesti, ammatillisesti sekä eettisesti kestävä.

Avainsanat: Rajoitustoimenpiteet, rajoittaminen, kasvattaminen, koulukodit, lastensuojelun sijaishuolto

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

ABSTRACT

Laaki Pauliina: Balancing between the everyday and restricting: Examining the tension between restrictive measures and the everyday life of reform schools based on the experiences of professionals

Tampere University

Degree Programme in Social Work

Supervisor: Laura Kalliomaa-Puha & Tarja Pösö

Marraskuu 2023

This master's thesis examines upbringing and restriction practices in accordance with the Child Welfare Act through the everyday life, practical methods, and experiences of reform school professionals. Reform schools are specialized institutions, the last resort in substitute care when other parties in the service system have not been able to meet the needs of child support. They are required by law to be responsible for the upbringing, care, and education of children in the most difficult psychological and social situations. Although reform schools provide demanding specialized institutional care, their upbringing and restriction practices are governed by the same legislation as basic-level foster care institutions. The focus of this thesis is on the collision between the legislation governing restrictive measures and the everyday life of a reform school. This thesis has been carried out in cooperation with the Finnish Institute for Health and Welfare (THL) as a continuation of a joint research project between THL and State Reform Schools. The research project has examined restrictive measures against the young people placed in reform schools by utilizing information from decision documents related to them as well as individual and group interviews with the young people.

The theoretical background of this thesis is based on the upbringing dimension of child welfare's institutional care. The reform school institutions are treated as part of the Finnish child welfare system but also as a public home where the children living in the institution live their daily lives. This thesis also broadens perspectives on the child welfare institutions' work, the balance between upbringing and restriction, and the legal background of restrictive measures. The empirical research of this thesis was done by conducting focus group interviews with professionals from two different reform schools. The data was analyzed using the thematic analysis method. The aim was to find out what the restrictive measures look like in the everyday life of the reform schools when examined from the point of view of the work of the employees, how reform school employees experience the differentiation of restrictive measures and upbringing methods, and do the current restrictive measures have any points for improvement.

Restrictive measures appear to create tension in many ways in the experiences of reform school professionals. The tension was recognized and acknowledged as a clash between the everyday life of the reform school and the nature of the restrictive measures. Although restrictive measures are the last resort to keep the child safe, the challenging and severe symptoms of the children living in a reform school create exceptional needs for the use of restrictive measures. This will affect the ability of reform schools to reduce restrictive measures. The only possible solution is if the necessary changes are made to other services and forms of support provided to children. Restrictive measures are also described to be demanding tasks to implement. When assessing whether to intervene in a situation, employees must interpret and apply the legal framework conditions as well as their obligation to protect children. At the same time, employees are forced to define what is considered "sufficient" enough of a way to meet the criteria for restrictive measures. In addition to detailed legal activities, restrictive measures are described by employees to be humane encounters in which employees experience diverse emotions ranging from helplessness to sadness. Working in a reform school requires skills in emotional regulation, to ensure continuity of work. An employee needs to ignore these strong emotions during restrictive measures in acute situations and then process them and move forward afterward. Therefore, working at a reform school is considered to require significant "perseverance" from employees.

The results of this thesis indicate that the relationship between restrictive measures standardized by legislation and the practices of reform schools appears contradictory based on the experiences of professionals. Although legislation recognizes the special status of reform schools, it is not considered to sufficiently support the particularly demanding operations of reform schools. For this reason, the reform schools saw the need to draft a "Special Child Welfare Act" for more demanding substitute care to ensure the safety and protection of children in need of demanding special support in reform schools in a way that would be legislatively, professionally, and ethically sustainable.

Keywords: Restrictive measures, restriction, upbringing, reform schools, child welfare substitute care

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELULAITOS ELÄMISTILANA	4
2.1 Lastensuojelulaitosten tehtävästä	4
2.2 Koulukodit vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksina	6
3 LAPSEN KASVATTAMINEN LASTENSUOJELULAITOKSESSA	10
3.1 Lastensuojelulaitoksen arki – rutiineja, rakkautta ja rajoja	10
3.2 Sijaishuoltopaikan kasvatusta ammatillisesta näkökulmasta	12
3.3 Sijaishuollon kasvatusta lain näkökulmasta	14
4 RAJOITTAMINEN JA RAJOITUSTOIMENPITEET	
LASTENSUOJELULAITOKSISSA	17
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
5.1 Tutkimustehtävän täsmentäminen	22
5.2 Tutkielman menetelmä ja empiirinen aineisto	22
5.3 Aineiston keruu	24
5.4 Eettiset kysymykset	26
6 KESKEISET TUTKIMUSHAVAINNOT	28
6.1 Rajoitustoimenpiteiden käytön määrään liittyvä jännite	28
6.2 Koulukodin kasvattamisen ja rajoittamisen välinen jännite	33
6.3 Juridishallinnollisen työn ja inhimillisen työn välinen jännite	37
6.4 Eriyksen vaativan lapsen suojelun ja lainsäädännön välinen jännite	43
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	52
7.1 Rajoitustoimenpiteet koulukodin työvälineinä	52
7.2 Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eron teko	
koulukodin ammattilaisten kokemuksissa	54
7.3 Koulukodin suojelutehtävän ja lainsäädännön välinen suhde	56
7.4 Lopuksi	58
LÄHTEET	60
LIITE 1: HAASTATTELURUNKO	67

1 JOHDANTO

Koulukoti-instituutiolla on Suomen lastensuojelujärjestelmässä lähes 200-vuotinen historia, jonka juuret juontavat vuonna 1829 perustettuun Kylliälän kasvatustalokseen. Vaikka koulukotien toimintakäytännöissä sekä laajemmissa yhteiskunnallisissa rakenteissa ja ideologioissa on tapahtunut muutoksia, niiden perustehtävä on pysynyt samana vuosikymmenten ajan: koulukodit ovat profiloituneet sijaishuollon viimesijaisina vaativan tason erityisyksiköinä, joiden tehtävä on hoitaa, kasvattaa ja opettaa lapsia ja nuoria, jotka ovat kaikista vaikeimmissa psyykkisissä ja sosiaalisissa tilanteissa. (Pekkarinen 2017a, 40–41, 73.) Niiden palveluihin turvaututaan vasta, kun lasten tuki vaatii erityistä osaamista, eivätkä palvelujärjestelmän muut tahot ole pystyneet tähän tuen tarpeeseen vastaamaan (Pekkarinen 2017b, 163).

Vaativan tason laitoksina koulukodit poikkeavat perustason lastensuojelulaitoksista erityisesti asiakasjoukossaan. Koulukodeissa asuvat lapset muodostavat pienen, mutta samanaikaisesti monin tavoin vaikeasti oireilevan asiakasjoukon, jotka ovat erityisasemassa ja erityisen suojelun tarpeessa. Koulukoteja voidaan tässä suhteessa tarkastella kasvatuksellista marginaalia edustavana ääritapauksena, jossa vaikeimmissa tilanteissa olevat lapset ja nuoret asettavat intensiivisen tuen ja huolenpidon kysymykset erityiseen merkitykseen. Tehokkaan ja vakauttavan tuen tarjoamiseksi lastensuojelulaitoksille on myönnetty laissa oikeus käyttää voimakkaita puuttumisen keinoja, joilla pyritään varmistamaan lasten hoidon ja huolenpidon turvaaminen. Näitä sijaishuoltolaitosten ääritilanteissa käytettävissä olevia keinoja kutsutaan lastensuojelulaissa (417/2007, myöh. LSL) rajoitustoimenpiteiksi. Rajoitustoimenpiteet edustavat julkista vallankäyttöä, sillä ne rajoittavat merkittäväällä tavalla lasten ja heidän vanhempiensa perus- ja oikeuksia. Kyse on lastensuojelulaissa tiukasti säädellystä toiminnasta, johon turvautuminen on ammattilaisten velvollisuus tilanteissa, joissa lain asettamat ehdot ja lapsen etu sitä edellyttävät.

Koulukotien rajoitustoimenpiteitä koskettava aihe jakaa mielipiteitä ja on samalla hyvin yhteiskunnallisesti virittänyt. Tämä näkyy muun muassa siinä, miten vuonna 2020 rajoitusten käyttöä pyrittiin täsmentämään ja osittain tiukentamaan lastensuojelulain osittaisuudistuksen (542/2019) yhteydessä. Samalla, kun sijaishuollossa asuvien lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteiden kriteerien tiukentamista pidettiin tarpeellisena (HE

237/2018 vp.), Sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportissa nähtiin tarve tehdä lakiin täsmennyksiä sekä lisäyksiä erityisistä rajoitustoimenpiteistä, jotta lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenne vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin (STM raportteja ja muistioita 2020:28). Näiden näkemyksien ristiriitaisuus kuvastaa vaativan sijaishuollon kasvatus- ja rajoitustoiminnan institutionaalista dilemmaa: koulukodeille on säädytty laissa tehtävä vastata kaikkein vaikeimmissa tilanteissa olevien lasten tuen tarpeista, mutta niiden toimintaa ja käytäntöä normittaa sama säädöskokoelma, kuin perustason lastensuojelulaitoksia. Täten koulukodit muodostavat erityisen ja vaativan kontekstin, jossa sen henkilöstö pyrkii sovittamaan koulukodin institutionaalista ja lainsäädännöllistä kehystä sen arjessa kohdattaviin tilanteisiin (ks. Hoikkala 2020, 17).

Tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena on rajoitustoimenpiteitä koskevan lainsäädännön ja koulukodin arjen yhteentörmäys. Tutkielma on toteutettu yhteistyössä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa jatkumona THL:n ja valtion koulukotien yhteiselle tutkimushankkeelle, jossa tutkittiin koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä niihin liittyvien päätösasiakirjojen ja nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluiden valossa (Utrianen & Eriksson 2023). Tutkielma laajentaa rajoitustoimenpiteiden tarkastelua koulukodin ammattilaisten arjen, käytännön ja kokemusten näkökulmiin. Tässä tutkielmassa arjella tarkoitetaan koulukodin jokapäiväistä elettyä ja koettua todellisuutta, jota koulukodin työntekijät ja siellä asuvat lapsen todentavat jokapäiväisessä elämässään. Tutkielman aineistona käytetään koulukotiammattilaisten ryhmähaastatteluja, joiden analyysin kautta tarkastellaan, miten kasvatus- ja rajoittamiskäytännöt kuvautuvat koulukodin ammattilaisten työn sekä koulukodeille asetetun institutionaalisen tehtävän näkökulmasta.

Tutkielman alussa käsitellään tutkielman kannalta relevanttia teoriapohjaa, joka rakentuu lastensuojelun laitoshuollon kasvatuksellisesta ulottuvuudesta. Lastensuojelulaitosten, ja erityisesti koulukotien toimintaa käsitellään osana suomalaista lastensuojelujärjestelmää sekä julkisena kotina, jossa laitoksessa asuvat lapset elävät arkeaan. Lisäksi tutkielmassa avataan näkyviä lastensuojelulaitosten ammatilliseen kasvatustyöhön sekä tavanomaisen rajaamisen ja lainmukaisen rajoittamisen väliseen rajanvetoon sekä rajoitustoimenpiteiden oikeudelliseen taustaan. Luvussa viisi kuvataan tutkimuksen toteutusta asettamalla tutkielman tutkimuskysymykset, esittelemällä tutkielman menetelmällisiä ja metodologisia valintoja sekä avaamalla tutkimusaineiston analyttistä prosessia ja tutkielman kannalta merkittäviä eettisiä

kysymyksiä. Analyysin tulokset esitetään luvuissa viisi ja kuusi. Lopuksi tutkielmassa esitetään kokoavia havaintoja ja loppupäätelmä sekä esitetään ehdotus tulevaisuuden tutkimukselle ja tarkastellaan kriittisesti tutkielman luotettavuutta.

2 LASTENSUOJELULAITOS ELÄMISTILANA

2.1 Lastensuojelulaitosten tehtävästä

Yksi lastensuojelun keskeisimmistä yhteiskunnallisista tehtävistä on turvata lapsen kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä lasten oikeutta erityistä suojeluun (Araneva 2016, 160). Lastensuojelun toiminnalle on ominaista julkinen vallankäyttö, sillä sen suojelutehtävän puitteissa viranomaiset voivat tunkeutua ihmisten yksityisyyden alueelle silloin, kun sitä pidetään välttämättömänä lapsen edun turvaamiseksi tai lapsen suojelemiseksi (Alhanen 2014, 17). Lapsen suojelun tarve voi syntyä muun muassa vanhempien jaksamattomuudesta, perheen ristiriidoista, päihdeongelmista, lapsen käyttäytymisen haasteista tai fyysisestä sairastumisesta. Lastensuojelussa huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ovat viimesijaisia, lapsen ja perheen elämään voimakkaimmin vaikuttavia julkisen vallan toimenpiteitä, joilla turvataan lasten kasvua ja kehitystä sekä erityistä suojelua (Pitkänen 2011, 21). Ne merkitsevät lakiin perustuvaa päätöstä, joka muuttaa merkittävästi lapsen ja tämän huoltajien sekä julkisen vallan välistä suhdetta; kun lapsi otetaan huostaan, merkittävä vastuu lapsen hoidosta, huolenpidosta ja kasvatuksesta siirtyy viranomaisille eli ”julkisille huoltajille” samalla, kun vanhempien kasvatuksellisia oikeuksia rajataan. Tätä viranomaisten vastuutehtävää toteutetaan yhteistyössä lapsen vanhempien sekä sijaishuollon toimijoiden kanssa. (Helavirta 2016.)

Sijaishuoltoa voidaan järjestää sekä perhe- että laitoshoidona. Näiden molempien toiminnassa on kyse ”julkisille huoltajille” siirtyneen kasvatusturvavastuun konkreettisesta toteuttamisesta. Vuonna 2012 lastensuojelulakiin (316/2011, 50 §) lisättiin säädös sijaishuoltopaikan valinnasta, jonka mukaan lapsi on ensisijaisesti sijoitettava perhehoitoon, ja laitoshuoltoa voidaan järjestää vain muiden mahdollisuuksien ollessa poissuljettuja. Laitoshuoltoa pidetään täten nykyisin viimesijaisena huostaanotetun tai sijoitetun lapsen hoivan, huolenpidon ja kasvatuksen turvaamisen keinona. Perhehoidon priorisoinnin säätämisestä lakiin perusteltiin muun muassa sillä, että suomalainen sijaishuolto on laitospainotteinen ja sijaisperheellä on laitosta paremmat mahdollisuudet tarjota lapselle pysyviä ihmissuhteita. Samalla sijoittaminen sijaisperheisiin on laitossijoitusta taloudellisempi vaihtoehto. (HE 331/2010; Laakso 2013, 16.)

Susanna Hoikkala (2020, 22) toteaa, että suomalainen laitoshuolto on kattokäsitteenä sisältänyt moninaisen joukon erilaisia kooltaan, toiminnaltaan, painotuksiltaan ja ylläpitämiltä tahoiltaan poikkeavia laitoksia. Lastensuojelun historiassa laitoksia on muun muassa kutsuttu

lastenkodeiksi, orpokodeiksi, nuorisokodeiksi, vastaanottolaitoksiksi, ammatillisiksi perhekodeiksi sekä koulukodeiksi. (Hoikkala 2020, 22.) Nykyisin lastensuojelulaitoksen muotovaatimuksista, kuten tiloista, enimmäismitoituksista ja henkilökunnan määrästä ja pätevyyksistä säädetään lastensuojelulaissa (417/2007, 57 § - 60 §). Sääntelystä huolimatta lastensuojelulaitokset poikkeavat toisistaan edelleen monin tavoin. Laitokset vaihtelevat toisistaan muun muassa perustehtävien, painotuksien ja erikoitumisten osalta, sillä myös niihin sijoitetut lapsen eroavat sijoituksen syiden, elämäntilanteiden ja iän ja kehitysasteiden perusteella toisistaan (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 63). Lastensuojelulaissa ei myöskään määritellä sitä, millaiselta lastensuojelulaitosten tulisi fyysisesti näyttää, vaan säädökset koskevat henkilöstöä ja asuinyksikössä hoidettavien lasten enimmäismääriä, ja siinä ympäripyöreästi todetaan, että toimitilojen ja toimintavälineiden tulee olla ”riittävät ja asianmukaiset” (LSL 58-59 §). Sijaishuoltolaitoksien nimityksistä säädetään myös laveasti. Lastensuojelulain (417/2007) 57 §:ssä säädetään, että lastensuojelulaitoksia ovat lastenkodit ja koulukodit sekä näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lain esitöissä todetaan, että nimitykset jätettiin tarkoituksella avoimiksi, jotta uusien sijaishuollon toimintamuotojen kehittämistä ei estettäisi tarpeettomasti (HE 252/2006 vp., 181). Nykyisin tunnettuja lastenkoteihin ja koulukoteihin rinnastettavia lastensuojelulaitoksien nimityksiä ovat esimerkiksi vastaanotto- ja alkuarviointiyksiköt, pienryhmäkodit, perhetukikeskukset ja nuorisokodit ja niin edelleen. Näissä nimityksissä sekä laissa painottuvat kodinomaisuutta korostavat nimitykset, kun taas laitosenimikettä tunnutaan käsitteellisesti vältettävän.

Enroos (2016) on kuvannut laitoksia käsitteellä ”julkinen koti” niiden institutionaalisen ja henkilökohtaisen luonteen vuoksi. Sijaishuoltopaikat ovat samaan aikaan kodin tarjoajia, että julkisen tehtävän toteuttajia. Sijaishuollon työntekijät toteuttavat tätä julkista tehtävää eli lapsen hoidon, kasvatuksen ja kasvuolojen järjestämistä lainsäädännön, yhteiskuntapolitiikan, organisaation sekä palvelusopimukseen liittyvien reunaehtoien keskellä. (Enroos 2016, 228–229.) Näistä lainsäädännöistä yhtenä keskeisimpänä voidaan pitää lastensuojelulakia (417/2007), joka luo raamit käytännön toiminnalle sekä säätelee toiminnan edellytyksistä ja välttämättömyyksistä. Lain 58 §:ssä todetaan, että sijaishuoltolaitoksissa lasten hoito, kasvatusta ja kasvuolot on toteutettava lapsen yksityisyyttä kunnioittaen ja niiden järjestämisessä tulee noudattaa sitä, mitä lapsenhuoltolain 1 §:ssä säädetään lapsen huollosta. Lapsenhuoltolain 1 § kehystää niin sijaishuollon kasvatustyötä kuin vanhempien toteuttamaa kasvatusta. Siksi laitossijoituksen edellytyksenä voidaan pitää sitä, että sen aikana lapsen kasvatusta, hoidon tai kasvuolojen tulisi parantua suhteellisesti kotioloihin verrattuna. (ks. HE 252/2006 vp, 182.)

Lastensuojelulaitoksille ominaisena piirteenä voidaan pitää sitä, että ne ilmentävät yhtenä osana yhteiskunnan sosiaalista kontrollia, jolla tarkoitetaan sellaisia mekanismeja, joilla ohjataan yhteisön jäsentä toimimaan normin mukaisesti (Heiskanen 1987, 17). Mikäli yksilön toiminta poikkeaa merkittävästi normin mukaisesta käyttäytymisestä, tätä voidaan ohjata hyväksyttävämpään suuntaan julkisen vallan avulla. Osana yhteiskunnan sosiaalisen kontrollin koneistoa lastensuojelulaitosten yhtenä tehtävänä on pyrkiä sopeuttamaan siellä asuvat lapset normiyhteiskuntaan ja yhteiskunnan sääntöjen mukaiseen käyttäytymiseen. Myös lastensuojelulaitosten olemassaoloa voidaan pitää sosiaalisena kontrollina, sillä niiden institutionaalinen asema määrittää yhteiskunnallista normia ja ohjaa yksilöiden toimintaa. Siksi Kivivuoren (2007, 175) todetessa kontrollin olevan ”kuin viisari, jonka värähdys paljastaa rikotun sosiaalisen normin keskeisyyden yhteisössä”, paljastavat lastensuojelulaitokset omalta osaltaan aikuisyhteiskunnan luoman kuvan norminmukaisesta lapsuudesta ja lapsen käytöksestä.

2.2 Koulukodit vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksina

Koulukodit kuuluvat sijaishuoltolaitosten vähemmistöön, jotka tuottavat vaativaa erityistason laitoshoidoa. Koulukoteja on Suomessa yhteensä seitsemän, joista valtion ylläpitämiä on viisi ja yksityisiä kaksi. Koulukoti-instituutioiden historia juontaa juurensa vuoteen 1829, jolloin Kylliälän kasvatuslaitos perustettiin. Vaikka koulukotien toimintakäytännöissä sekä laajemmissa yhteiskunnallisissa rakenteissa ja ideologioissa on tapahtunut muutoksia, on koulukotien perustehtävä pysynyt samana vuosikymmenten ajan. Niille on profiloitunut asema viimesijaisena laitoksena, jotka huolehtivat kaikkein vakavammista tilanteissa olevista lapsista. Koulukotien palveluihin turvaudutaan vasta, kun lasten tarpeellinen tuki edellyttää vaativaa osaamista, eivätkä muut tahot palvelujärjestelmässä ole pystynyt tähän tuen tarpeeseen vastaamaan. (Pekkarinen 2017b, 40–41, 73, 163.)

Koulukodit ovat monella tapaa omaleimaisia. Pekkarinen (2017, 75) on luonnehtinut koulukotien poikkeavan muista sijaishuoltolaitoksista viimesijaisuutensa, psykiatrian rajapintansa, nuorten normirikkomusten, yksiköiden sijainnin, infrastruktuurin ja historian, henkilökunnan erityisammattitaidon, koulukodissa asuvien lasten ja heidän perheiden moniongelmaisuuksien sekä oman erityiskoulun kautta. Tyypillisimpiä syitä koulukotisijoituksille ovat lasten vakavat päihdeongelmat, psyykkinen oireilu ja mielenterveysongelmat, väkivaltainen käyttäytyminen, rikosoireilu, karkailu sekä koulukäynnin haasteet (Utrikainen & Eriksson 2023, 18). Monesti

nämä syyt kasaantuvat ja limittyvät keskenään; monilla koulukotiin sijoitetuilla nuorilla on historiassaan moniongelmaisuutta, erilaisia käytöshäiriöitä, pitkiä hoitopolkuja sekä useita epäonnistuneita sijoituksia (Manninen 2020, 170), ja heidän elämässään toistuvat vaihtoehdottomuuden, näkymättömyyden, kuulumattomuuden ja sivuun jäämisen kokemukset (Pösö 2004, 118–124).

Vaativan sijaishuollon lastensuojelulaitoksina koulukodit eroavat perustason lastensuojelulaitoksista siinä, että niille on säädetty laissa poikkeuksellinen asema. Koulukodit kasvattavat ja huolehtivat niistä lapsista ja nuorista, joiden tuen tarpeeseen muut palvelujärjestelmän tahot eivät ole pystyneet vastaamaan. Laissa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä (1379/2010) 1 §:ssä säädetään:

Valtion koulukodeissa annetaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta sellaisille lastensuojelulain (417/2007) perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös sosiaalihuoltolaissa tai terveydenhuoltolaissa tarkoitettuja mielenterveyspalveluja.

Lakia voidaan pitää poikkeuksellisena, sillä verrattuna muihin lastensuojelulaitoksiin, vain valtion koulukoteja säätelee oma lakinsa. Laissa määritellään, että koulukodit ovat THL:n alaisia toimijoita, joita valvovat Valtion koulukotien johtokunnan ohella myös eduskunnan oikeusasiamies sekä aluehallintovirastot. (Pekkarinen 2017b, 25.) Huomionarvoista on, että kyseinen laki ei sisällä säädöksiä koulukotien toiminnasta tai käytännöistä, vaan sen lainsäädännöllinen kehys rakentuu muiden sijaishuoltolaitosten tavoin lastensuojelulaista.

Laissa Terveyden ja hyvinvoinnin alaisista laitoksista (1379/2010) säädetään lisäksi henkilöstörakennetta ja henkilökunnan valintaa koskevista kriteereistä. Valtion koulukodeissa toimii muun muassa koulukodin johtajia, apulaisjohtajia, vastaavia ohjaajia, ohjaajia, sosiaalityöntekijöitä, opettajia, koulunkäynnin avustajia, erikoissairaanhoidajia sekä psykologeja. Laki erottaa koulukodit muista lastensuojelulaitoksista siinä, että ohjaajan tehtävään edellytetään kelpoisuusvaatimuksena soveltuvaa korkeakoulututkintoa tai ammattikorkeatutkintoja edeltänyttä opistoasteista ammatillista tutkintoa (emt. 9–10 §). Puolestaan muissa lastensuojelulaitoksissa lastensuojelulaki määrittää kelpoisuusvaatimukseksi toisen asteen

tutkinnon, vaikkakin laitokset voivat itse päättää tätä tiukemmista kelpoisuusvaatimuksista (LSL 417/2007, 60 §).

Koulukodit asettuvat palveluntuottajina sijaishuollon (koti) ja erityisopetuksen (koulu) leikkauspisteeseen. Toiminnan keskeisenä ytimenä on tuottaa lasten kehitystasojen ja tuen tarpeiden mukaista kasvatusta, erityisopetusta, perhetyötä ja tarpeen mukaan esimerkiksi päihdetyötä. Valtion koulukodeissa ylläpidetään koulukotikouluja, erityistason hoidon osastoja, vaativan tason hoidon osastoja sekä jälkihuoltopäiviä. Koulukodit ovat alkaneet tuottamaan perinteisten tehtävien, kuten perusopetuksen, hoivan ja kasvatuksen ohella myös hoidollisia tehtäviä, kuten mielenterveyden palveluita. Täten koulukotien rajapinnat koskettavat eri sektoreita, kuten sosiaali- ja terveystalouksia, erityisopetusta, kriminaalihuoltoa, psykiatrisen ja päihdepuolen hoitojärjestelmiä sekä lukuisia muita tahoja, joiden keskellä koulukodit tasapainottelevat oman asemansa ja paikkansa kanssa suhteessa muihin palveluntuottajiin. (Pekkarinen 2017a, 41, 75, 163; Pösö 2004, 122–124).

Valtion koulukodit järjestävät myös lastensuojelulain 71–73 §:n mukaisia erityisen huolenpidon jaksoja (EHO), joiden tehtävänä on turvata niiden lasten ja nuorten hoito, huolenpito ja opetus, jotka ovat kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa ja tarvitsevat monialaista tukea (STM raportteja ja muistioita 2020:28). Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan moniammatillisesti ja määrääkaikaisesti suljetuissa toimitiloissa järjestettyä erityistä sijaishuoltoa, jossa tarjotaan hoivaa ja huolenpitoa ja yksilöllistä perusopetusta niille lapsille ja nuorille, joiden erittäin tärkeä yksityinen etunsa sitä välttämättä vaatii (71 § 1 mom.). Lastensuojelulaissa säädetään, että erityistä huolenpitoa voidaan järjestää ”*vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään*”. EHO-jakso voi kestää maksimissaan 30 vuorokautta ja tarvittaessa jatkaa 60 vuorokaudella, jonka aikana pyritään saamaan väliintulo nuoren vahingoittavaan käyttäytymiseen sekä mahdollistaa lapsen huolenpito kokonaisvaltaisesti. (LSL 417/2007, 71–73 §.)

Koska koulukodit ovat muodostaneet muusta yhteiskunnasta irrallisen ja eristäytyneen maailman, koulukoteja on pidetty salaperäisiä instituutioita, joista on tiedetty melko vähän (Sirén 1965, 1). Omalta osaltaan tämä on johtanut siihen, että koulukoteihin on kohdistettu paljon julkista huomiota ja kritiikkiä sen lähes 200-vuotisen historiansa aikana. Julkinen huomio on kohdistunut erityisesti koulukotien toimintakäytänteisiin ja –malleihin, joiden kritisointi on ollut yhtäältä aiheellista (ks. Hytönen ym. 2016), mutta toisaalta myös aiheetonta. Muun muassa kirjassaan ”Ne kovimmat pojat” Ensiö Kyppö (1989) on kuvannut koulukoteihin kohdistettua kritiikin hakuista

huomiota erityisesti 1960-luvulla. Kirjassaan Kyppö kuvaa, miten koulukotien toiminnasta yritettiin etsiä julkisuudessa sensaatiohakuisesti puutteita kuitenkin monesti epäonnistuen. Koulukodeista tehtiin muun muassa tv-ohjelma, jossa niistä pyrittiin muodostamaan mahdollisimman huono julkisuuskuva. Tätä tavoitellessaan kuvausryhmä kehotti lapsia muun muassa sotkemaan huoneitaan sekä tönimään toisiaan. Toisinaan koulukotien arvostelua varten järjestettiin myös julkisia tapahtumia. (Kyppö 1989, 77–80.) Erityisesti 1960-luvulla kohdistettu voimakas kritiikki on osaltaan vaikuttanut siihen, että koulukodit kärsivät edelleen julkisuuskuvan haasteista. (ks. Pekkarinen 2017b, 163.) On kuitenkin huomionarvoista, että koulukotien kasvatustyötä on toteutettu kussakin ajassa ajan hegemonian mukaisesti, eikä siksi nykypäivän koulukotien toimintakäytäntöjä voida suoraan verrata vuosikymmeniä takaiseen aikaan. Muutokset yhteiskunnassa, lainsäädännössä ja toimintatavoissa muokkaavat ja kehittävät koulukotien toimintaa, jotta ne pystyvät vastaamaan aikakauden vaatimuksien mukaisten laadukkaaseen sijaishuoltoon.

3 LAPSEN KASVATTAMINEN LASTENSUOJELULAITOKSESSA

3.1 Lastensuojelulaitoksen arki – rutiineja, rakkautta ja rajoja

Yksi tunnetuimmista arkielämää koskevista määritelmistä on ranskalaisen filosofin Henri Lefebvren (1991) kuvaus:

”Arkielämä on kaiken toiminnan perusta. Erilaiset aktiviteetit ovat löydettävissä siitä, samoin toimintojen konfliktit. Se on kaiken toiminnan kohtauspaikka, yhdistävä tekijä ja niiden yhteinen perusta. Myös todellisuuden perustana olevat inhimilliset suhteet ja ihmisyyys saavat muotonsa arjessa ystävyys, rakkaus, tarve olla yhteydessä toisiin, leikki ja niin edelleen.” (Lefebvre, 1991, 97, käänös Tuomi-Gröhn, 2009.)

Lefebvren (1991) tavoin lastensuojelulaitoksien arkielämää luonnehditaan usein kohtauspaikkana, jossa ovat läsnä tavallisen arkielämän tapahtumat sekä niiden konfliktit. Tyypillisesti lastensuojelulaitoksen arki muodostuu toistuvista ja rutiiniluonteisista toimintatavoista, joilla pyritään mahdollisimman kodinomaiseen, turvalliseen ja kuntouttavaan arkeen. (ks. esim. Laakso 2009; Valkonen & Pasanen 2012.) Lastenkodin arkea tutkinut Laakso (2009) on kuvannut lastenkotityön sisältävän paljon samoja piirteitä, kuin tavallisen kotiarjen. Lastenkodeissa huolehditaan lasten päivittäisestä hoidosta, huolenpidosta ja kasvatuksesta. Päivät rakentuvat arkisten askareiden, kuten ruoanlaiton, aikataulujen, harrastuksiin kuljettamisen sekä lapsen kanssa olemisen ympärille. Nämä arjessa toistuvat arkirutiinit tuovat lapsen ja nuoren elämään ennustettavuutta ja järjestystä sekä vahvistavat turvallisuudentunnetta (Laakso 2009). Myös Valkonen ja Pasanen (2012, 305) ovat havainneet, että hyvän arjen kokemukset liittyvät lapsilla arkirutiinien toistoon, selkeisiin sääntöihin, oikeudenmukaisuuteen ja pientenkin asioiden ja muutosten huolelliseen ennakointiin.

Myös ihmisyyys ja ihmissuhteet ovat keskeisessä osassa lastenkodin arjessa. Näissä yhteisissä kohtauksissa lapsilla on mahdollisuus rakentaa työntekijöihin merkityksellisiä ihmissuhteita, jotka rakentavat lastensuojelulaitosten hoidollisuuden pohjan (Sinkkonen 2010, 9–10). Laakso (2009) pitää aidon suhteen rakentamista ja lapsen ymmärtämisen oppimista työntekijän keskeisenä tehtävänä, sillä pysyvien myönteisten muutoksien aikaansaaminen edellyttää turvallista vuorovaikutusta ja lasten aitoa kohtaamista. Samalla merkittävät ihmissuhteet auttavat lapsia kestämään niitä laitoksen toiminnan piirteitä, jotka eivät ole heille mieleisiä tai joihin heidän on sitouduttava vapaaehtoisuudesta huolimatta (Törrönen 2003, 128).

Sijaishuoltolaitosten tavalliseen arkielämään kuuluvat myös lasten hyvää kasvua ja kehitystä tukevien rajojen ja sääntöjen asettaminen. Saastamoinen (2008, 67) toteaa, selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi sijaishuoltolaitoksen kasvatuksen kulmakivistä, joilla turvataan myös lapsen oikeutta hyvään sijaishuoltoon. Näiden tavalliseen kasvatukseen kuuluvien rajojen ja sääntöjen tarkoituksena on tukea ja kasvattaa lasta sekä edistää lapsen kehitystä ja turvallisuutta. Säännöt ja velvoitteet, kuten kotityöt sekä kotiintulo- ja nukkumaanmenoajat, opettavat lapselle arkirutiineja ja ymmärrystä siitä, minkälaisia vaatimuksia ympäröivä yhteiskunta asettaa ikätason mukaiselle henkilölle. (Saastamoinen 2018, 25.)

Laakson (2009, 63) mukaan lastenkodin arki poikkeaa tavallisista kotioloista kuitenkin siinä, että sen arkea kehystää myös erityisyyden jännite. Erityisyyttä ilmentää ensinnäkin se, että lastenkotien elin- ja kasvuympäristöt ovat erityisiä verrattuna tavalliseksi miellettyihin koteihin (Laakso 2009, 140). Anglin (2002) on todennut, ettei lastenkoti ole kenenkään koti, ja siksi toiminnan lähtökohtana ei voida pitää vain kodinomaisuuteen pyrkimistä, vaan se on myös ammatillisen ja organisoidun työn tekemisen paikka. Lastenkodin erityisyyttä ilmentää myös se, että laitoksissa asuvat lapset ovat joutuneet usein kohtaamaan riittämätöntä huolenpitoa, vanhemmuuden jaksamattomuutta, arjen strukturoimattomuutta ja fyysisen väkivallan uhan ja läsnäolon aiheuttamaa turvattomuutta (Laakso 2009, 117). Siksi riittävä ammatillinen osaaminen ja kriisin huomioiminen ovat välttämättömiä arjen elementtejä. Hughesin (2011, 204–205) mukaan moni sijaishuoltoon päätnyt lapsi kärsii jonkin asteisesta kiintymyssuhteiden haasteista tai katkoksista, joiden korjaamiseksi lapset tarvitsevat turvallisen kiintymyssuhdehenkilön. Laitoksen työntekijöillä ja ensisijaisesti lapsen omaohjaajilla on merkittävä rooli lapsen asettumisessa laitokseen rakentamalla lapseen pysyviä ja merkittäviä vuorovaikutus- ja ihmissuhteita sekä luomalla luottamuksellista ja turvallista ympäristöä kasvaa ja kehittyä (Pösö 2004, 203–204). Merkittävien ihmissuhteiden muodostumista haastavana seikkana voidaan pitää sitä, että lasten aiemmat traumaattiset kokemukset voivat näkyä lastensuojelulaitoksissa voimakkaana oireiluna, johon puuttuminen saattaa edellyttää työntekijöiltä vahvoja kontrollin keinoja. Täten työntekijät joutuvat tasapainottelemaan työssään läheisen ja ainutkertaisen vuorovaikutussuhteen rakentamisen ja lapsen käyttäytymisen arvioinnin ja kontrolloinnin välimaastossa (Pösö 1995).

Törrönen (2003) on tuonut esiin, että laitospelämän arjessa on paikannettavissa siellä asuvien lasten kannalta sekä kielteisiä että positiivisia piirteitä. Lastenkodin arjessa positiivisina piirteinä näyttäytyivät lasten elämäntilanteiden suhteellinen parantuminen, lapsen solmimat

merkitykselliset ihmissuhteet sekä arjen säännöllistyminen. Puolestaan työntekijöiden ajallisella vaihtuvuudella, heidän erilaisilla toimintatavoillaan ja lasten toiminnan laitospäiväisellä kontrolloinnilla näyttäytyi olevan kielteinen vaikutus lasten jokapäiväiseen elämään. (Törrönen 2003, 123.) Sinkkosen (2010, 9–10) mukaan vielä ei kuitenkaan tunnusteta riittävästi lastenkodin arjen tuomia hyödyllisiä hoidollisia vaikutuksia. Lastenkodeissa työntekijät luovat arkisia rakenteita, joiden puute on aiheuttanut lasten elämään kroonista epävarmuutta ja stressiä. Arjen jäsentäminen luo lasten elämään ennustettavuutta ja suunnitelmallisuutta, ja täten muodostaa turvallisen kiintymyksen perustaa. Puolestaan lastensuojelulaitosten hoidollisuuden pohja rakentuu lasten ja nuorten mahdollisuuden muodostaa turvallisia kiintymyssuhteita. (emt. 9–10.) Siksi voidaan katsoa, että lastensuojelulaitosten tarjoamat pysyvät ihmiskontaktit sekä turvallinen ja säännöllinen arki ovat tärkeitä suojaavia tekijöitä vaikeita elämäntilanteita kokeneiden lasten arjessa.

3.2 Sijaishuoltopaikan kasvatus ammatillisesta näkökulmasta

Lasten arkisen huolenpidon ohella sijaishuollon ammattilaiset huolehtivat sijoitettujen lasten kasvatustehtävästä. Vaikka sijaishuollon kasvatuksessa on ammatillisesti vaativasta ja vastuullisesta tehtävästä, kasvatuksellisen toiminnan voidaan katsoa toimivan ainakin jossain määrin ”teoreettisessa tyhjiössä”, sillä kansainvälisestikin lastensuojelun sijaishuoltotyön käytäntöjä on määritelty ja jäsenetty varsin vähän (Tarvainen & Kekoni 2015). Sijaishuoltotyöhön kohdistunut tutkimus- ja kehittämistyö on ollut vuosikymmeniä ilman kansallisia ohjelmia ja rajoituksia, minkä vuoksi laitostyöstä ei ole saatavilla kansallisesti kuin kansainvälisestikään kattavaa ja kumuloituvaa tutkimustietoa (Kaukonen ym. 2017).

Lastensuojelulaitosten työtä, tarkoitusta ja sen käytänteitä on lähestytty suomalaisessa tutkimuksessa erilaisten tutkimustraditioiden, tieteenalojen ja ajallisten raamien kautta. Tämä näkyy erityisesti siinä, että ammatillisen laitostyön sisällöllinen käsitteellistäminen on ollut moninaista ja kirjavaa (ks. Laakso 2009; Eronen & Laakso 2016). Hoikkala (2020, 24) kuvaa, että lastensuojelulaitosten työtä on tyypillisesti kategorisoitu hoidoksi ja kasvatukseksi tai huolloksi ja huolenpidoksi. Nämä kasvatukselliseen orientaatioon viittaavat käsitteet ilmentävät osaltaan laitostyössä pitkään vallinnutta sosiaalipedagogista orientaatiota. Hoikkalan (2020) mukaan sosiaalipedagogiikka on ollut merkittävässä asemassa varsinkin saksalaisessa ja mannereurooppalaisessa kasvatusajattelussa, koskien myös lastensuojelun laitostyötä. Sosiaalipedagogisella orientaatiolla viitataan painotukseen, jossa lapsen kasvatuksen nähdään

perustuvan luottamuksellisen sekä pedagogisen suhteen solmimiseen lapsen ja hoitohenkilökunnan välille sekä lapsen itsenäistymisen ja yhteiskuntaan kiinnittymisen edistämiseen. Sosiaalipedagogisessa orientaatioissa korostetaan muun muassa arkikeskeisyyttä sekä arjen jakamista lasten kanssa, aikuisen ja lapsen välisen suhteen merkitystä, elinikäisen kasvun ja muutoksen mahdollisuutta sekä yhteisöllisyyttä. (Kaukonen ym. 2017, 212.)

Sosiaalipedagogiikasta on etsitty teoreettista näkemystä siihen, mistä laitostyössä on kysymys. Cameron, Reimer ja Smith (2016) selvittivät tutkimuksessaan yhdentoista eri EU-maan sijaishuollon traditioita. Tuloksissaan he jäsensivät sijaishuollon kasvatustyötä kuvaamalla sijaishuollon henkilöstöä 1) arkielämän asiantuntijoiksi (experts in everyday life), 2) jotka työskentelevät reflektiivisesti (reflective practioners), ja jotka 3) elävät ja viettävät aikaa lasten ja nuorten kanssa. Toiminnassa painottuu lasten kyvykkyyden ja toimijuuden vahvistaminen, yksilöllisten kokemusten prosessoiminen, lasten vahvuuksien tukeminen sekä yhteisen arjen jakaminen. (Cameron ym. 2016.) Sosiaalipedagogisen ajattelun mukaan lastensuojelulaitosten henkilökunnalla on erityislaatuinen velvollisuus muodostaa suhteita lasten ja nuorten kanssa, sillä pysyvien myönteisten muutoksien aikaansaaminen edellyttää turvallista vuorovaikutusta ja lasten aitoa kohtaamista. Siksi laitoshenkilökunnalta vaaditaan hyviä ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja, dialogia sekä oman toiminnan ja ajattelun tarkastelua, omien kasvatuskäytännöiden reflektointia ja tiedostamista sekä kykyä säädellä sosiaalista etäisyyttä ja läheisyyttä. (Timonen-Kallio ym. 2017, 26; Eronen & Laakso 2016, 23.) Sosiaalipedagogista orientaatiota on pidetty yhtenä lastensuojelun sijaishuollon kehittämisen ja uudistamisen mahdollisuutena, sillä sosiaalipedagogiikan on nähty tarjoavan rakentavan ratkaisun institutionaalisen laitoshoidon määrittelyyn ja toteuttamiseen Suomessa. Siksi tutkimuksissa on ehdotettu sosiaalipedagogiikkatieteisten interventioiden implementoimista sijaishuollon virallisiin kasvatukseen ja –menetelmiin. (Timonen-Kallio 2019, 83–85.)

Sosiaalipedagogisen orientaation rinnalla näkemykset terapeutisesti orientoituneesta laitostyöstä “therapeutic residential care” ovat alkaneet yleistymään (ks. Eronen & Laakso 2016; Timonen-Kallio ym. 2017). Kaukonen ym. (2017, 211) tuovat esiin, että terapeutin laitospedagogian keskeisenä kulmakivenä on ajatusta siitä, että laitostyötä kehitettäisiin entistä paremmin tunnistamaan ja tunnustamaan laitoksessa asuvien lasten elämäntilanteiden erityisyys. He toteavat, että koska monien sijoitettujen lasten elämässä on tapahtunut traumaattisia kokemuksia, vaikuttavan työskentelyn lähtökohtana tulisi pitää terapeutisuutta, aikaisempien kokemusten prosessoimista ja niihin vastaamista sekä muutokseen pyrkimistä niin, ettei lapsi vaurioituisi

näistä traumaattisista kokemuksista lopullisesti. (Kaukonen ym. 2017, 211.) Terapeuttinen orientaatio on korostunut viime aikoina suomalaisen sijaishuoltotyön kehittämisessä. Timonen-Kallio ym. (2017) toteuttivat yhteistyössä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) kanssa mallinnusraportin laitoshuollon kehittämisen viitekehikseksi. Työryhmä loi ”Terapeuttisen laitospedagogian” -mallin, jonka tehtävänä oli päivittää ja tarkentaa laitoshuollossa käytettäviä orientaatioita. Heidän mukaansa terapeuttisen orientaation perusajatuksena on lasten elämäntilanteiden ymmärtäminen ja niiden vaikutuksien tiedostaminen lasten käyttäytymiseen ja mielenterveyteen. Tutkijat esittelivät terapeuttisen laitospedagogian keskeisiksi elementeiksi terapeuttisen, sosiaalipedagogisen sekä lapsi- ja perhekeskeisen suuntautumisen. (Timonen-Kallio ym. 2017.)

Sosiaalipedagogisia ja terapeuttisia orientaatioita korostavien tutkimusten lisäksi sijaishuollon laitostyötä on lähestytty muun muassa arkisena ja kotitapaisuuden elementtejä sisältävänä huolenpitotyötä (Laakso 2009; Sallnäs 2000), arkipäiväisten tapahtumien kestämisnä, lasten arkielämän hallintana ja arjen tilanteisiin liittyvien selviämistaitojen tukemisena (Pösö 2004b, 210) sekä kasvatuksellisenä toimintana, jossa valta, vastuuttaminen ja vastaaminen ovat läsnä (Mönkkönen 1998; 2002). Orientaatioiden lisäksi suomalaiseen laitoshuoltoon on implementoitu tai pyritään implementoimaan kansainvälisesti käytettyjä, tehokkaiksi havaittuja terapeuttisia menetelmiä, käytäntöjä ja interventioita, kuten aggression hoidollinen hallinta -koulutusta, moniulotteinen perheterapiaa, dialektista kehityopsykoterapiaa, motivoivaa haastattelua, dialektista käyttäytymisterapiaa, mindfulness:ia ja narratiivista työskentelyä (Timonen-Kallio ym. 2017). Täten sijaishuollossa on käytössä useita työorientaatioita, monialaisia perheterapeuttisia interventioita ja ohjelmia. Menetelmät vaihtelevat painotuksiltaan ja niiden toimivuus on tilannesidonnaista; jotkin menetelmät toimivat heikommin joissain tilanteissa ja paremmin toisissa. Muun muassa Heino (2020, 8) on todennut kirjallisuuskatsauksessaan, ettei voida esittää yksittäistä vaikuttavaa työmenetelmää teini-iässä sijoitettujen vaativa- ja erityisen vaativahoitoisten lasten tilanteeseen. Täten erinäisiin kasvatuksellisiin tilanteisiin ei voida osoittaa yhtä tiettyä toimivaa metodologiaa, vaan usein niissä sovelletaan useita erilaisia metodeja. (emt, 9.)

3.3 Sijaishuollon kasvatusta lain näkökulmasta

Vaikka lainsäädäntö määrittelee hyvin väljästi nimenomaan lastensuojelun kasvatuksellisen työn vaateita, voidaan sen katsoa luovan raamit ja tavoitteen kasvatukselliselle toiminnalle. Toiminnan

tavoitteellisuus kiinnittyy lastensuojelulain vaateiden kudokseen: Lastensuojelulain 58 §:ssä säädetään, että lapsen hoidossa, kasvatuksessa ja kasvuolojen järjestämisessä tulee noudattaa, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (190/2019) 1 §:ssä on säädetty. Pykälässä todetaan, että lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä, sekä muita lapselle tärkeitä suhteita on vaalittava. Säännöksen 2 momentin mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lisäksi lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lisäksi säännöksen 3 momentin mukaan lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää (Lapsenhuoltolaki (190/2019, 1 §.) Edellinen säädös muodostaa keskeisen perustan sijaishuoltolaitoksessa toteutettavalla kasvatuksella, hoidolla ja huolenpidolla, joita henkilöstön on noudatettava ja toteutettava kaikessa toiminnassaan. Toisaalta laki luo myös raamit niille kasvatuksellisille toimintatavoille, joita ei missään olosuhteissa voida pitää hyväksyttävänä.

Kansallisen lainsäädännön rinnalla lasten kasvattamista ja täten myös sijaishuollon toimintaa kehystävät myös Suomen ratifioimat YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991) sekä YK:n sijaishuoltoa koskevat ohjeet (2010). Täten sijaishuollon kasvattaminen ei ole vain kansallinen, vaan myös kansainvälinen kysymys. YK:n Sijaishuollon ohjeistuksen tarkoituksena on *”edistää lapsen oikeuksien yleissopimuksen ja muiden kansainvälisten sopimusten määräysten täytäntöönpanoa sellaisten lasten suojelun ja hyvinvoinnin osalta, jotka ovat jääneet vaille vanhemman huolenpitoa tai ovat vaarassa jäädä ilman sitä”*. Ohje määrittelee toivottavat suuntaviivat sijaishuollon toimintaperiaatteille ja käytännöille, asettaa linjaukset sijaishuollon laadusta ja edellytyksistä sekä painottaa perhehoidon ensisijaisuutta kaikista sijaishuoltomuodoista. Lisäksi ohje velvoittaa valtioita valvomaan jokaisen sijaishuollossa asuvan lapsen turvallisuutta, hyvinvointia ja kehitystä sekä sijaishuoltojärjestelyjen riittävyyttä. (YK:n sijaishuollon ohjeet 2018.)

Lastensuojelulaitosten kasvatuksellisen toiminnan näkökulmasta merkityksellisenä julkaisuna voidaan pitää sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2019 julkaisemaa lastensuojelun

laatukriteeristön päivitystä, jossa erityinen painopiste kosketti sijaishuollon laatukriteerien määrittelemistä (Malja ym. 2019). Edelliset kriteereitä koskevat julkaisut julkaistiin Lastensuojelun keskusliiton toimesta vuonna 2004 (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004) ja Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton toimesta vuonna 2014, jolloin julkaistiin Suomen ensimmäinen lastensuojelun laatusuositus (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4). Uusimpien laatukriteereiden keskeinen tausta rakentuu sijaishuollon toiminnan lainmukaisuudesta, turvallisuudesta sekä laadukkuudesta siten, että niiden keinoin voidaan vastata lasten tuen tarpeisiin ja saavuttaa sijaishuollolle asetettuja tavoitteita. Edelliseen laatusuositukseen verrattuna uuteen suositukseen päivitettiin lisäykset sijaishuollon laatukriteereistä ja valvonnasta sekä korostettiin moniammatillisen työskentelyn roolia, sillä lastensuojelun suojelutehtävän katsotaan toteutuvan parhaiten lasten, heidän läheisten sekä työntekijöiden keskinäisenä luottamuksellisena yhteistyönä. Suosituksessa listattiin yhteensä 12 laatukriteeriä, jotka koskettavat sijaishuoltomuodon ja paikan valintaa, lapsen tuloa sijaishuoltopaikkaan, lapsen arkea sijaishuoltopaikassa, sieltä pois siirtymistä sekä sijaishuollon päättymistä. Lisäksi suosituksessa määritellään kriteerit sijaishuollon suunnitelmallisuudesta sekä dokumentoinnista. Nämä laatukriteerit tulisi kaikkien eri toimijoiden ottaa huomioon sijaishuoltoa järjestettäessä, hankkiessa, tuottaessa ja valvoessa. (Malja ym. 2019, 38, 62–73.)

4 RAJOITTAMINEN JA RAJOITUSTOIMENPITEET LASTENSUOJELULAITOKSISSA

Laakso ym. (2021, 7) toteavat, että kautta lastensuojelun historian lasten ja nuorten rajoittaminen, käyttäytymisen kontrollointi ja puuttuminen heidän ei-toivottuun käyttäytymiseensä ovat olleet osa lastensuojelulaitosten työntekijöiden ammatillista työtä. Sijaishuollon ammattilaiset tarjoavat arkista hoitoa, huolenpitoa ja kasvatusta sijoitetuille lapsille, mutta tarvittaessa myös suojaavat heitä heidän omalta tai toisten vahingolliselta käytökseltä. Joskus näiden tilanteiden turvaaminen edellyttää työntekijöiltä rajoitustoimenpiteiden käyttämistä. Näillä rajoitustoimenpiteillä tarkoitetaan sellaisia toimenpiteitä, joilla voidaan välttämättömässä tilanteessa rajoittaa sijaishuoltolaitoksessa asuvan lapsen perus- ja itsemääräämisoikeuksia. Saastamoinen (2016, 151) toteaa, että näissä tilanteissa rajoittamalla jotakin toista perusoikeutta pyritään turvaamaan lapsen vahvempia perusoikeuksia, eli lapsen oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (PeVL 5/2006 vp, 2). Käytännössä rajoitustoimenpiteillä varmistetaan hoivan laadun ja sijaishuollon tarkoituksen eli välttämättömän huolenpidon toteutuminen sekä lapsen itsensä tai muun henkilön suojaaminen. (Saastamoinen 2016, 151.) Lapsen kohdistuvista kymmenestä rajoitustoimenpiteestä säädetään lastensuojelulain 11 luvussa, joita ovat:

- Yhteydenpidon rajoittaminen (62–63 §)
- Aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §)
- Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus (66 §)
- Omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen (67 §)
- Kiinnipitäminen (68 §)
- Liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §)
- Eristäminen (70 §)
- Erityinen huolenpito (71–73 §)

Näitä rajoituksia voidaan käyttää vain lastensuojelun laitoshuollossa olevaan kiireellisesti sijoitettuun, huostaanotettuun tai oikeuden väliaikais määräyksellä laitokseen sijoitettuun lapseen. Vastaavalla tavalla sijoitettuun perhehoidossa olevaan lapseen voi käyttää vain yhteydenpidon rajoitusta. Lastensuojelulain rajoitustoimivalta koskettaa sekä lastensuojelulaitoksen johtajia että muuta henkilöstöä ja rajoituksia voidaan soveltaa kaikissa lastensuojelulaitoksissa riippumatta siitä, kuuluuko mainittu henkilöstö virkasuhteiseen tai muuhun henkilökuntaan. (LSL 417/2007,

61 §.) Näin ollen lastensuojelulaitosten henkilökunta on lain nojalla erityisessä asemassa, sillä vaikka rajoitustoimenpiteet ovat julkinen hallintotohtävä, niitä voidaan toteuttaa lastensuojelulaitoksissa myös ilman virkasuhdetta (Räty 2008, 332). Itsessään lain myöntämä oikeus käyttää julkista valtaa ei kuitenkaan vielä oikeuta soveltamaan lapseen kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä, vaan laissa määriteltyjen yleisten edellytysten kriteerit on ensin täyttyvä (LSL 417/2007, 61 a §).

Lastensuojelulain viimeisimmän uudistuksen (542/2019) yhteydessä vuonna 2020 määriteltiin lain tasolla 61 a §:ään rajoitusten käytön yleisistä edellytyksistä. Rajoituksia voidaan käyttää, jos se on lapsen edun, iän ja kehitystason mukaista, perusteltua sekä tarkoitukseen sopivaa, rajoituksen käyttäminen on välttämätöntä lapsen taikka muiden terveyden vakavan vaarantumisen vuoksi, ruumiillisen koskemattomuuden turvaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi, lapsen mielipide rajoituksesta on selvitetty eivätkä muut lievemmat keinot ole tilanteeseen soveltuvia. Näiden lisäksi rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää rangaistuksena eikä niistä saa koitua vahinkoa tai haittaa. Lisäksi rajoitustoimenpiteitä tulee toteuttaa vain siinä määrin, kuin se on välttämätöntä lapsen tai toisten henkilöiden terveyden, turvallisuuden tai huostaanoton tarkoituksen toteutumiseksi. Päätöksenteossa on noudatettava lievimmän puuttuminen periaatetta eli rajoitustoimenpiteistä on valittava lievin mahdollinen, ja ne on toteutettava ihmisarvoa kunnioittaen, lapsen yksilöllisen tilanteen, iän, sukupuolen ja kulttuuri- ja uskonnollisen taustan huomioiden (Saastamoinen 2016, 154). Näiden kaikkien edellytysten tulee täytyä samanaikaisesti, jotta rajoitustoimenpidettä voidaan käyttää. (HE 237/2018 vp, 48–50, 53–54.) Lisäksi vuodesta 2020 lähtien lastensuojelulakiin (417/2007, 61 b §) tuli voimaan säädös hyvää kohtelua koskevasta suunnitelmasta, joka velvoittaa jokaista lastensuojelulaitosta laatimaan yleisen hyvää kohtelua koskevan suunnitelman osana niiden omavalvontasuunnitelmaa.

Rajoitustoimenpiteet eroavat tavanomaiseen kasvatukseen kuuluvista, kasvatukselliseksi keinoiksi nimetyistä säännöistä ja rajoista. Kasvatuksellisten keinojen, kuten ikä- ja kehitystason mukaisten kotiaskareiden sekä kotiintulo-, nukkumaanmeno- ja ruokailuaikojen, tarkoituksena on opettaa lapsille sääntöjä, tapoja ja vastuullisuutta. (Räty 2019, 576–577.) Keskeinen ero tavanomaisten rajojen ja lakisääteisen rajoittamisen välillä on se, että kasvatuksellisilla rajoilla pyritään kasvattamaan lasta vastuulliseksi ja opettamaan tätä noudattamaan ohjeita ja sääntöjä. Puolestaan rajoitustoimenpiteiden lähtökohtana on turvata sijaishuollon tarkoituksen toteutuminen ja lasten suojeleminen itseltä tai muilta, eli niitä käytetään viimesijaisena

turvaamistoimenpiteenä lapsen hoidon ja huolenpidon sekä yleisen turvallisuuden takaamiseksi. Rajoitustoimenpiteitä ei pidetä kotikasvatukseen kuuluvina kasvatukseen, eikä kasvatuksellisia toimenpiteitä saa kohdistaa lastensuojelulaitoksissa asuviin lapsiin samassa suhteessa, kuin vanhempien tai huoltajien kanssa asuviin lapsiin. (Saastamoinen 2016, 156–157, Rätty 2010, 455, 578.) Saastamoinen (2016, 138) huomauttaa, että lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen asema on lähtökohtaisesti erityinen, sillä hänen elinympäristöään kehystää merkittävä julkisen vallan läsnäolo, joka konkretisoituu niin sijoitusta tehdessä kuin kasvatuksellisissa kysymyksissä. Siksi lastenkotitoiminnan välttämättömyytenä voidaan pitää sitä, että toiminnassa tunnustetaan ja tunnustetaan kotona asuvan lapsen ja sijaishuoltolaitokseen sijoitetun lapsen aseman ero, jotta toiminnassa ei toteuteta sellaisia käytänteitä, joilla ei ole lainsäädännöllistä pohjaa (Saastamoinen 2016, 151).

Rajoitustoimintaa haastavana seikkana voidaan pitää sitä, että rajoitustoimintaa sääntelevä lainsäädäntö on osittain vaikeaselkoista eikä rajoitustoimintaa voida säädellä aukottomasti lainsäädännössä (Tarkkinen & Forsberg 2013, 2). Merkittävä rajoitustoimenpiteitä ja niiden käyttöä koskeva lainsäädännöllinen muutos tapahtui vuonna 2006 lastensuojelulain osittaisuudistuksen yhteydessä (Harrikari 2019, 326). Sen tavoitteena oli pyrkiä erottamaan selkeästi tavanomaiset kasvatukselliset rajat ja rajoitustoimenpiteet toisistaan. Saastamoisen (2018, 56) mukaan rajoitustoimenpiteitä koskevan uudistuksen ei voida kuitenkaan katsoa avanneen riittävän selkeästi kasvatuksellisten keinojen ja lainmukaisen rajoittamisen välistä erontekoa, jonka osalta sitä voidaan pitää epäonnistuneena. Rajoitustoimenpiteitä koskevat uudistukset siirrettiin sellaisenaan lastensuojelulakiin lain uudistuksen yhteydessä (417/2007), jonka jälkeen ne ovat ohjanneet rajoitustoimenpiteitä koskevaa toimintaa laitoshuollon instituutioissa. Vasta 13 vuoden jälkeen, vuonna 2020 rajoitusten ja yleisesti hyväksytyyn kasvatukseen erontekoa pyrittiin täsmentämään lastensuojelulain osittaisuudistuksen (542/2019) yhteydessä. Laki on kuitenkin saanut osakseen kritiikkiä sen tulkinnallisuudesta ”tavanomaisen kasvatukseen” osalta. Uudistusta koskevassa Hallituksen esityksessä (237/2018 vp.) todetaan:

”Tavanomaisen kasvatukseen rajoja voidaan verrata siihen, mikä on yleisesti yhteiskunnassa hyväksyttyä tavanomaista kasvatusta ja arvioida siihen nähden, mikä tukee lapsen yksilöllistä kasvua, kehitystä ja hyvinvointia. Tavanomainen kasvatukseen on aikaan sidottu ja määritelmä elää lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvän tutkimustiedon myötä.”

Saastamoinen (2020, 6–7) kuitenkin tuo esiin, ettei lastensuojelulaitoksessa asuvaa lasta voi kohdella samantapaisesti, kuin kotioloissa asuvaa lasta. Siksi nämä kuvaukset tavanomaisesta kasvatuksesta tarjoavat melko vähän tukea lain soveltamiselle ja jättävät mahdollisuuden tulkinnanvaraisuudelle. Työntekijän ratkaistavaksi jää edelleen se, milloin toiminnassa on kyse ”tavanomaisesta kasvatuksesta” ja milloin rajoitustoimenpiteestä.

Lainsäädännön entistä tarkkarajaisempi sääntely on vahvistanut omalta osaltaan sijaishuollon kasvatustoiminnan lainmukaisia käytäntöjä. Kuitenkin lain toteutuminen edellyttää, että sijaishuollon henkilökunta on tietoinen lainsäädännön asettamista vaatimuksista ja toimeenpanee sen velvoitteet omassa toiminnassaan (Hoikkala 2020, 17). Hoikkalan (2020, 17) mukaan sijaishuollon henkilöstö sovittaakin toiminnassaan lastensuojelun institutionaalista ja lainsäädännöllistä kehystä sijaishuoltolaitoksen arjessa kohdattaviin tilanteisiin. Tämä jättää työntekijöille päätöksentekotilanteessa harkintavaltaa, jonka vuoksi tehtävässä on kyse ammatillisesti vaativasta ja moraalisen järkeilyn taitoa vaativasta toiminnasta. Myös Tarkkinen ja Forsberg (2013) ovat korostaneet työntekijöiden vastuuta toteamalla, että rajoitustoimenpiteestä päättävän ja sen toteuttavat henkilön on tunnistettava oma valta-asemansa, jotta väärinkäytöksiä ei pääse tapahtumaan. Harkintavaltaa kehystävät useat tilannetekijät sekä työntekijöiden asenteet, jonka vuoksi on oleellista, että rajoitustoimenpiteestä päättävät ja sen toteuttavat henkilöt tunnistavat oman valta-asemansa ja kykenevät arvioimaan toimintaansa objektiivisesti. Lastensuojelun valtasuhdetta tarkastellut Riitta Laakso (2009) on kuvannut lastensuojelulaitosten toimintaa ”arkisena huolenpitoa”, jonka toimintaa kehystää aina valtasuhde. Tämä lastensuojelulaitosten arkinen huolenpito kohdistuu sekä lasten rajoittamiseen että valvonnan tehtäviin. (Laakso 2009, 258.) Laakson tavoin myös muissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota lastensuojelulaitosten poikkeuksellisiin valtasuhteisiin (ks. Esim. Alhanen 2014; Muuronen ym. 2009; Perkins ym. 2011).

Maarit Valkonen ja Timo Pasanen (2012) sekä Ekholm (2013) ovat tutkineet Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidon aikana toteutettuja rajoitustoimenpiteitä niihin liittyvien nuorten ja työntekijöiden kokemusten kautta. Tutkimusten tuloksissa havaittiin, että kiinnipito näyttäytyy emotionaalisena kokemuksena niin lasten ja nuorten kuin ammattilaisten kokemuksissa. Kiinnipitoon saattoi liittyä nuorten kokemuksissa turhautumisen ja epämiellyttävyiden tunteita, työntekijöillä puolestaan pelkoa, huolta ja syyllisyyttä. Usein suurempi aikaväli tilanteeseen vahvisti kuitenkin nuorten ymmärrystä käytetyistä keinoista ja niiden tarpeellisuudesta. (Valkonen & Pasanen 2012; Ekholm 2013.) Kekoni, Kitinoja ja Pösö

(2008) havaitsivat saman ilmiön nuorten ja ammattilaisten kokemuksista erityisestä huolenpidosta kartoittaneessa tutkimuksessaan. Rajoitustoimenpiteet koettiin EHO-jakson aikana kontrolloivina toimenpiteinä, mutta jakson jälkeen nuoret näkivät jakson pysähtymisen paikkana. Puolestaan Aurelan (1995) tutkimuksessa selvisi, että työntekijät kokivat kiinnipidon aikana useita kielteisiä tunteita, kuten turhautumista, myötätuntoa, sääliä, kiukkua ja empatiaa, mutta tunteet vaihtuivat myönteisiksi kiinnipidon lopussa. Myönteisten tunteiden kuvattiin syntyvän lapsen rauhoittumisesta ja hyvästä olost, läheisyydestä ja kontaktista sekä lapsen paremmin ymmärtämisen kokemuksesta. (Aurela 1995, 25.) Tutkimusten perusteella rajoitustoimenpiteet kuvautuvat sekä nuorten että myös työntekijöiden osalta kokemukseksi, jossa rajoituksia kehystävät negatiivisävytteiset tunteet muuttuvat ajallisen etäisyyden jälkeen positiivisiksi.

Susanna Hoikkala (2020) on väitöskirjassaan analysoinut sitä, miten laitostoiminnan rajoittamis- ja kurinpitokäytänteet sekä sukupolvisuhteet ovat muokkaantuneet vuosina 1950–2000 laitostyön oikeudellistuesssa, demokratisoituesssa sekä ammatillistuesssa. Hoikkala toteaa tutkimuksessaan rajoittamis- ja kurinpitokäytänteiden suuntautuneen kurinpitovallasta huolenpitoa korostavaan hoivaavan vallan käytänteisiin. Laitostoiminnan toimintaa ohjasi vuoteen 1983 asti kunnalliset ohjesäännöt, jotka kumoutuivat, kun toisessa lastensuojelulaissa (683/1983) säädettiin ensimmäistä kertaa laitosten rajoittamiskäytänteistä, kuten yhteydenpidon rajoituksesta, ratsauksesta, haltuunotosta, liikkumavapauden rajoituksesta ja eristyksestä. Hoikkalan tutkimus valottaa osaltaan sitä, miten laitostyön työntekijöiden toimintatavat ja käytänteet ovat joutuneet jatkuvasti muokkaantumaan etsien uusi sallittuja keinoja ylläpitää lastensuojelulaitosten järjestystä. Nykyisellään Tarja Pösö (2013) katsoo, että lastensuojelun ja täten myös sijaishuollon tavoitteena on pyrkiä vastaamaan lasten yksilöllisiin tuen tarpeisiin oikeudellisesti sekä eettisesti kestäväillä tavoilla. Täten humanistisen laitoshuollon tulisi olla rajoitusvetoisuuden sijaan rajoitustietoista. Toisaalta lastensuojelulaitosten lähihistorian tutkimus valottaa myös sitä, miten laitostoiminnan rajoittaminen on kehittynyt dynaamisena yhteiskunnan arvojen ja normien kanssa. Samalla, kun arvot ja normit ovat ohjanneet lainsäädännön kehittämistä, myös lastensuojelulaitosten toiminnalla ”*määritellään, tuotetaan ja ylläpidetään sijoitettujen lasten hyväksyttävänä pidettävää käyttäytymistä*” (Hoikkala 2020, 26). Täten lastensuojelulaitosten kasvatus- ja rajoituskäytännöt ovat aina sidoksissa yhteiskunnalliseen kehykseen.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimustehtävän täsmentäminen

Tämän tutkielman pääasiallisena tehtävänä on analysoida, miten rajoitustoimenpiteitä lähestytään ja arvioidaan koulukodissa ammattilaisten arjen, käytännön ja kokemusten valossa. Tutkielman kiinnostuksen kohteena on rajoitustoimintaa kehystävien lainsäädännöllisten reunaehto- ja koulukodin arjen ja käytännön yhteentörmäys.

Tämän tutkielman tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisina rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät koulukodin arjessa työntekijöiden työn kautta tarkasteltuna?
2. Miten koulukodin työntekijät kokevat rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eronteon?
3. Sisältävätkö nykyiset rajoitustoimenpiteet kehityskohteita?

Tutkimus on rajattu käsittelemään rajoitustoimenpiteitä nimenomaan lastensuojelulain mukaisessa laitoshuollossa. Empiirinen tarkastelu fokuksittuu kaikista laitoshuollon muodoista valtion koulukoteihin, jotka ovat valtakunnallisia vaativan sijaishuollon ja perusopetuksen palveluntuottajia. Tutkielman tarkastelun ulkopuolelle on rajattu myös muut sijaishuollon järjestämisen muodot, kuten ammatillinen perhehoito ja perhekotitoiminta.

Tämä tutkielma on toteutettu yhteistyössä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa jatkumona THL:n ja valtion koulukotien yhteiselle tutkimushankkeelle (THL 2021), jossa tutkittiin koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä niihin liittyvien päätösasiakirjojen ja nuorten yksilö- ja ryhmähaastatteluiden valossa (Utrianen & Eriksson 2023). Tutkielma laajentaa rajoitustoimenpiteiden tarkastelua koulukodin ammattilaisten kokemuksiin ja näkemyksiin.

5.2 Tutkielman menetelmä ja empiirinen aineisto

Tämän tutkielman tutkimusmenetelmänä on käytetty kahta koulukotiin tehtyä fokusryhmähaastattelua. Henninkin (2007, 4) mukaan fokusryhmähaastattelu poikkeaa muista

kvalitatiivisista tutkimusmenetelmistä sen tarkoitusperän, luonteen ja tiedonkeruumenetelmän vuoksi. Fokusryhmähaastatteluilla tavoitellaan sosiaalisissa kontekstissa rakentuvaa korkeatasoista aineistoa, joka syntyy ryhmän välisessä vuorovaikutuksessa (2002, 387). Fokusryhmähaastattelujen intressinä ei pidetä vain tiettyä vastausta, vaan ryhmän sisäistä vuorovaikutusta ja yhdessä muodostamia merkityskokonaisuuksia (Pietilä 2017, 111–112). Näin yksilöllisen tiedon sijasta tutkittavasta aiheesta voidaan tuottaa laajempaa ymmärrystä, ja sen avulla voidaan tuoda esiin ideoita, erimielisyyksiä ja kokemuksia, jotka voisivat jäädä muodostumatta yksilöiden haastatteluissa (Stevanovic & Weiste 2018, 115). Hughesin ja DuMontin (1993) mukaan fokusryhmähaastattelut ovat suotuisia tuomaan esiin ryhmän sosiaalisia todellisuuksia, koska niissä voidaan suoraan havaita osallistujien käsitteitä ja sanavalintoja, joilla he jäsentävät kokemuksiaan. Täten tässä tutkielmassa fokusryhmähaastatteluja pidettiin hyödyllisenä menetelmänä tuomaan esiin laaja-alaisia näkemyksiä siitä, miten koulukodin ammatillaiset kokevat rajoitustoimenpiteet ammatillisen arjen käytäntöjen ja kokemusten kautta tarjoten samalla mielenkiintoisen kontekstin sijaishuollon arjen ja rajoitustoimenpiteitä koskevan lainsäädännön suhteen tarkastelulle. Kitzingerin (1995) mukaan ryhmähaastattelun haittapuolena voidaan kuitenkin pitää sitä, että se saattaa hiljentää yksittäisiä erimielisyyksiä. Siksi fokusryhmähaastatteluille on tunnusomaista, että ryhmän moderaattorit (tutkijat) kannustavat ja tukevat kaikkia haastateltavia osallistumaan ja ottamaan vetovastuuta (Madriz 2000). Ryhmähaastattelut eivät myöskään sovellu yhtä tehokkaasti havaitsemaan ilmiöitä tai tarjoamaan yhtä rikasta ymmärrystä osallistujien tiedoista, kuin yksilöhaastattelut tai etnografiset tutkimusmenetelmät, mutta se on tehokkaampi yhdistämään nämä kaksi tavoitetta, kuin kumpikaan metodi yksinään (Morgan 1997).

Fokusryhmähaastatteluissa tutkijan keskeinen tehtävä on tarjota haastelevien keskusteltavaksi etukäteen valittuja teemoja (Morgan 1988, 21). Edeltä käsin laadittujen haastatteluteemojen keinoin pyritään varmistamaan, että haastattelujen keskustelut kohdistuvat tutkimuksen tavoitteen ja tutkimusongelman näkökulmasta oleellisiin aiheisiin (Puusa 2011, 83). Tämän tutkielman haastattelurunko rakentui puolistrukturoitujen teemoitettujen väittämien kokonaisuuteen. Puolistrukturoidun haastattelun valinta perustui siihen, että se mahdollistaa haastattelun peruskysymyksien lisäksi myös lisäkysymyksien esittämisen, joilla haastateltavien vastauksia voidaan tarkentaa (Frey, Botan & Kreps 2000, 101). Tämä mahdollistaa sen, että haastattelussa voidaan tuoda esille jotain sellaista, jota haastattelukysymyksissä ei osattu ottaa huomioon. Siksi haastatteluihin valittiin teemoittelu muuttumattomaksi yksityiskohdaksi, mutta puolistrukturoidun teemahaastattelun rakenne mahdollisti haastattelutilanteiden adaptiivisuuden.

Haastattelurunkoa laatiessa painotettiin kysymysten ymmärrettävyyttä ja niiden mahdollisuutta tuottaa tutkimuksen kannalta oleellisia vastauksia. Haastattelurunko (LIITE 1) jaettiin viiteen pääteemaan, joista jokainen sisälsi pääväittämän sekä täydentäviä kysymyksiä. Haastattelutilanteen mukaan täydentäviä kysymyksiä voitiin jättää kysymättä tai niitä voitiin muokata sopiviksi.

Tutkimusongelmaa lähestyttiin seuraavien haastatteluteemojen avulla:

1. Työntekijöiden näkemyksiä rajoitustoimenpiteiden tarpeesta

2. Kasvatuksellisen ohjaamisen ja rajoitustoimenpiteiden ero työntekijöiden näkökulmasta

3. Menettely rajoitustilanteissa

4. Tunnesäätely rajoitustilanteissa

5. Työntekijöiden kokemukset rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja kehityskohteista

Näitä teemoja hyödyntämällä pyrittiin selvittämään koulukodin ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia rajoitustoimenpiteistä koulukodin arjessa. Teemahaastattelun runkoa ja väitteitä muotoillessa keskityttiin siihen, etteivät ne sisällä vieraita käsitteitä, ja ennen haastattelun aloittamista haastateltavia kehoitettiin pyytämään tarkennuksia, mikäli jokin haastattelukysymys tai haastattelussa esiintynyt käsite oli epäselvä. Näin pyrittiin varmistamaan, että kaikki haastateltavat ja haastattelijat ymmärtävät toisiaan, ja haastateltavat ymmärtävät, mitä kysymyksillä tarkoitetaan. (Puusa 2011, 82.)

5.3 Aineiston keruu

Aineiston kerääminen toteutettiin yhteistyössä THL:n erikoistutkijan kanssa kahden eri valtion koulukodin ryhmähaastatteluna, jotka valikoituivat valtion lastensuojeluyksiköiden johtajan toimesta. Hän kontaktoi valikoitujen koulukotien johtajia haastatteluun tarvittavista ryhmistä sekä välitti koulukotien johtajien yhteystiedot haastatteluajankohdan sopimiseksi. Tässä yhteydessä koulukodin johtajille välitettiin tutkimustiedote, joka pyydettiin jakamaan haastatteluun osallistuville ammattilaisille. Kahteen ryhmähaastatteluun osallistui yhteensä 12 haastateltavaa, joista viisi oli naisia ja seitsemän miehiä. Haastateltavat olivat iältään 21–61-vuotiaita ja heidän keskimääräinen ikänsä oli 42 vuotta. Heidän ammatillinen kokemuksensa näissä työtehtävissä

vaihteli alle vuodesta aina 35 vuoteen saakka ja oli keskimäärin 11,75 vuotta. Haastateltavien ammattinimikkeiden joukossa oli vastaavia ohjaajia, erityisohjaajia, sairaanhoitajia, kuraattoreita sekä sosiaalityöntekijöitä. Molemmat haastattelut kestivät noin 1,25 tuntia. Haastattelut nauhoitettiin kahdella nauhoituskoneella, joista toista pidettiin päällä nauhoittamisen varmistamiseksi. Tämän nauhurin nauhoitukset tuhottiin välittömästi, kun toisen nauhurin äänitiedosto saatiin varmistettua.

Tutkielman haastatteluiden tavoitteena oli kuulla mahdollisimman monipuolisesti erilaisissa koulukodin työtehtävissä työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä. Tavoitteiden mukaisesti molemmat haastatteluryhmät koostuivat asiantuntijoista, joilla oli monipuolista työkokemusta eri ammattinimikkeistä. Ennen haastattelun alkua ammattilaisia rohkaistiin kertomaan myös muissa sijaishuoltolaitoksissa työskennellessä karttuneita kokemuksia. Tämän tutkielman aineistossa ei tuoda esille haastateltavien ammattinimikkeitä, koska tällä tavoin halutaan varmistaa haastateltavien anonymiteetti ja tarkastelun keskiössä ovat koulukodin moninaisten asiantuntijoiden yhdessä muodostamat näkemykset. Näin ollen jokaista haastateltavaa pidettiin yleisesti koulukotia edustavana asiantuntijana.

Koulukodit tarjosivat haastatteluiden toteuttamiselle rauhalliset ja ulkopuolisilta suljetut kokoustilat. Molempien haastattelutilanteiden ilmapiiri oli avoin, rento ja luottamuksellinen. Haastattelutilanne aloitettiin keskustelulla keskinäisen luottamuksen ja vaitiolon velvoitteista. Haastatteluissa ryhmäläiset kävivät keskustelua aiheista sekä positiivisista että negatiivista näkökulmista, täydentäen keskusteluja konkreettisilla ja kuvailevilla esimerkeillä. Ryhmässä pidettiin yllä tasapainoista ja avokitseista dialogia, jossa ryhmän jäsenet täydensivät toisiaan ja innoittivat toisiaan pohtimaan aiheita. Ennalta laaditun teemahaastattelurungon avulla voitiin varmistaa, että tutkielman kannalta oleelliset aiheet tulevat käydyksi läpi, mutta samalla keskustelu haluttiin säilyttää niin avoimena ja luonnollisena, kuin se on haastattelussa mahdollista. Samalla keskustelua ohjattiin takaisin aiheeseen, jos jonkin aiheen keskustelua alkoi liikaa suuntautua epäolennaiseen aiheeseen tutkielman kannalta.

Ennen haastattelun alkua haastateltaville jaettiin tietosuojailmoitus ja heitä pyydettiin täyttämään suostumuslomakkeen yhteydessä taustatietolomake, joka kerättiin tutkielman taustatietoja varten. Haastateltavia pyydettiin täyttämään ikä, työnimike, kokemusvuodet näissä työtehtävissä sekä rajoitustoimenpiteiden käytön yleisyydestä omissa työtehtävissä.

5.4 Eettiset kysymykset

Valtakunnallinen tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on uudistanut kansallisen ohjeistuksen hyvästä tieteellisestä käytännöstä vuonna 2023. Ohjeessa määritellään hyvän tieteellisen käytännön (HTK) periaatteet, joita noudatetaan tämän tutkielman toteuttamisessa. (TENK 2023.) Tutkimuseetiikalla tarkoitetaan monimutkaista kokonaisuutta, joka muodostuu arvoista, normeista ja institutionaalisista järjestelmistä. Tutkimuseetiikka pitää sisällään moninaisia haastavia kysymyksiä, joiden pohdinta sisältyy kaikkiin tutkimuksen teon vaiheisiin: aineiston hankintaan liittyviin kysymyksiin, tiedon käsittelyyn, soveltamiseen ja vaikutuksiin koskeviin kysymyksiin sekä tieteen sisäisiin asioihin. (Pehkonen & Jokinen 2007, 189–190.)

Erityisesti tutkielmassa kiinnitettiin huomiota aineiston hankinnan ja analyysin vaiheisiin, anonymiteettiin sekä luottamuksellisuuteen. Eskolan ja Suorannan (1998, 56) mukaan tutkimuksen tavoitteesta ja luonteesta sekä vastaamisen vapaaehtoisuudesta on annettava riittävästi tietoa jokaiselle haastatteluun osallistuvalla. Haastatteluryhmiä kootessa koulukotien johtajien vastuulla oli kertoa alustavasti tutkielman aiheesta koulukotien työntekijöille ja välittää tutkimustiedote haastatteluun osallistuville vapaaehtoisille. Tutkimuksen aiheesta, vapaaehtoisuudesta, haastattelujen nauhoittamisesta ja aineiston säilyttämisestä keskusteltiin vielä ennen haastattelun aloittamista. Samalla muistutettiin, että tutkimusaineistoa käsitellään tutkimuksessa ilman tietoja, joista heidät voidaan tunnistaa. Haastateltavien taustatiedoissa kysyttiin vain työnimike, ikä, ammatilliset kokemusvuodet sekä rajoitustoimenpiteiden käytön yleisyys omassa työtehtävässä. Täten heistä taltioitiin ainoastaan tutkielman kannalta välttämättömät tiedot. Lisäksi haastattelun alussa kerrattiin ryhmähaastattelun eettiset periaatteet, ja korostettiin keskinäisen kunnioituksen ja luottamuksellisuuden merkitystä, jotta haastateltavat voivat luottaa kanssakeskustelijoihin ja osallistua avoimesti keskusteluun. Ryhmähaastattelun tarkoituksena on, että haastattelussa käydyt keskustelut jäävät ryhmän sisäisiksi, eivätkä haastatteluiden lausumat kantaudu ulkopuolisille osapuolille.

Tutkielman tavoitteisiin suhteutettuna ryhmähaastattelu kuvautui parhaana vaihtoehtona, sillä rajoitustoimenpiteisiin liittyvä aihe voi olla sensitiivinen ja tunteita nostattava. Siksi ryhmähaastattelun vapaampi ilmapiiri mahdollisti sen, että haastateltavat saivat osallistua keskusteluun itselleen mielekkäällä intensiteetillä. Myöskään kaikkien haastateltavien ei odotettu osallistuvan jokaiseen vastaukseen, ja siksi haastatteluun pystyi osallistumaan joustavasti. Joustavaa vastaamista ei pidetty ongelmallisena, sillä ryhmähaastattelussa tavoitteena ei ole vain yksittäinen vastaus tai tieto, vaan ryhmän keskustelussa luodut vastaukset. Sen haittapuolena on

kuitenkin se, että ne voivat hiljentää yksittäisiä erimielisyyksiä tai jättää jotain sanomatta. Kuitenkaan tämän tutkielman kohdalla yksittäisten kommenttien mahdollinen poisjääminen ei näyttäyty merkittävänä puutteena, sillä tärkeämpänä tavoitteena oli tavoittaa ammattilaisten yhteistä näkemystä asiasta.

Tutkijoiden läsnäolo ja tutkimustilanne itsessään voivat osaltaan vaikuttaa haastateltavien keskusteluun. Tutkielman kannalta huomionarvoista on se, että haastattelun toinen haastattelija ja Valtion koulukodit toimivat samaisen organisaation eli Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alaisuudessa. Siksi voidaan olettaa, että haastateltavat olisivat saattaneet keskustella eri tavoin, mikäli kyseessä ei olisi ollut haastattelu eivätkä tutkijat olisi olleet paikalla. Yksilöhaastatteluun verraten ryhmähaastattelussa haastattelijalla ei ole yhtä merkittävä rooli siinä, mitä ja miten asioita tuodaan esille haastattelun aikana (Sulkunen 1990, 264). Tämän kykeni havaitsemaan siinä, että samanlaiset haastatteluteemat saivat aikaan osittain erilaista keskustelua haastatteluryhmien välillä. Tutkielman eettisyyden ja luotettavuuden kannalta tätä voidaan pitää validiteettia lisäävänä ominaisuutena.

Tämän tutkielman merkittävin eettinen kysymys kohdistuu koulukotien kasvatushenkilökunnan anonymiteetin varmistamiseen. Koko tutkielmaproessin ajan huolehdittiin, ettei yksikään haastateltava ole tunnistettavissa valmiista tutkielmasta. Aineistoa litteroidessa ja luokiteltaessa kiinnitettiin huomiota haastateltavien anonymiteettiin merkitsemällä puhujat erilaisilla tunnuksilla sekä poistamalla yksittäiset nimet, paikat ja tietyt aikamääreet tekstistä. Lisäksi tutkielman analyysin aineistolainauksista poistettiin henkilöiden tunnukset korvaamalla ne haastatteluiden numerolla. Näin pyrittiin varmistamaan, ettei haastateltavien anonymiteetti vaarannu koko tutkielman aikana. Tutkielman aineisto säilytettiin ja arkistoitiin luottamuksellisesti koko tutkimusproessin ajan huomioiden, ettei se ole muiden, kuin tutkijan saatavilla. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos on tutkimusaineiston rekisterinpitäjä ja vastaa litteroidun ja pseudonymisoidun aineiston säilytyksestä tutkielman valmistuttua, eikä sitä hyödynnetä muuhun kuin tutkimuskäyttöön.

6 KESKEISET TUTKIMUSHAVAINNOT

Rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät monella tapaa jännitteisinä koulukodin ammattilaisten kokemuksissa. Työntekijät todentavat työssään lainsäädännön ja laitosarjen kohtaamista, joissa rajoitustoimenpiteitä kehystävä lainsäädäntö tulee vedetyksi emotionaalisesti latautuneisiin, ainutlaatuisiin ja monimutkaisiin työntekijöiden ja lasten kohtaamisen tilanteisiin. Analyysin tuloksena koulukotien rajoittamistoimenpiteiden jännitteitä on jäsennetty neljässä teemassa: 1) rajoitustoimenpiteiden käytön määrään liittyvä jännite, 2) koulukodin kasvattamisen ja rajoittamisen välinen jännite, 3) juridishallinnollisen työn ja inhimillisen työ välinen jännite sekä 4) erityisen vaativan lapsen suojelun ja lainsäädännön välinen jännite.

6.1 Rajoitustoimenpiteiden käytön määrään liittyvä jännite

Koulukodin työntekijät pitävät rajoitustoimenpiteiden käyttämistä ristiriitaisena aiheena. Tämä ristiriitaisuuden kokemus syntyi koulukodin arjen ja rajoitustoimenpiteiden luonteen välillä. Rajoitustoimenpiteet ovat luonteeltaan viimesijaisia keinoja turvata lapsen tilanne, ja niitä tulisi käyttää vain välttämättömässä tilanteessa. Toisaalta työntekijät kuvasivat koulukodissa vallitsevaa tilaa ”poikkeustilaksi”, sillä siellä toimitaan erityisen haastavien nuorten kanssa, joita ei ole voitu tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muissa lastensuojeluyksiköissä. Työntekijöiden mukaan koulukotien viimesijainen asema asettaa myös rajoitustoimenpiteet poikkeukselliseen merkitykseen. Nuorten vakavat haasteet, kuten itsetuhoisuus, käyttäytymishaasteet, päihdeongelmat sekä rikollisuus synnyttävät erityisiä tarpeita rajoitustoimenpiteiden käytölle.

“(--) nämä lapset oireilevat niin vahvasti täällä. Kun tullaan koulukotiin, niin ihmisellä on rankka tausta ja rankka traumatausta, ja silloin se vastustus ja se oireilu on niin vahvaa, että se vaatii tiettyjä asioita.” H2

“Sijoitettujen lasten problematiikka huomioiden, niin semmoista huolta tulee aika usein täällä meillä, missä pitää pohtia sitä, että onko ihan perus kasvatuskeskustelut ja tällaiset keinot riittäviä. Ja sitten kuitenkin koulukoti on harvalla ensimmäinen sijoituspaikka, että siellä on monenlaisia asioita kokeiltu ja sitten päädytty tänne koulukotiin.” H1

Vakauttavan tuen sekä intensiivisen hoidon ja huolenpidon tarjoaminen vaativahoitoisille nuorille edellyttää koulukodilta rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja erityisen huolenpidon jaksoja. Työntekijöiden mukaan koulukotinuorten oireilu poikkeaa monista muissa laitoksissa sijoitettuna olevien nuorten oireilusta haastavuudessaan ja vakavuudessaan. Siksi rajoitustoimenpiteiden nähtiin usein olevan ainoa tapa taata lapsen turvallisuus ja estää muille henkilöille tai osastolle aiheutuvia haittoja. Eräs työntekijä kiteyttää, kuinka koulukodissa rajoitustilanteet ovat “mustavalkoisempia”, koska nuorten toiminnan seuraukset voivat olla merkittävästi vahingollisempia heille itselleen tai muille ihmisille. Rajoitustoimenpiteiden tarpeeseen nähtiin vaikuttavan myös se, että koulukodissa asuvat lapset vastustavat tyypillisemmin kasvatuksellista ohjausta. Työntekijöiden kokemusten mukaan kevyemmän tason laitoksissa nuoret ja vanhemmat ovat vastaanottavaisempia kasvatukselliselle ohjaamiselle, jolloin rajoittamiselle ei synny tarvetta.

“Itse asiassa toi on varmaan syy siihen, miksi yksityisellä puolella tällaisessa kevyemmissä laitoksissa monesti päädytään keskustellen vanhempien ja lapsen kanssa kasvatukselliseen seuraamukseen, ja täällä sitten päädytään tosiaan rajoitustoimenpiteeseen, koska sitä vastustetaan niin kovasti.” H2

Tarkkinen ja Forsberg (2013) havaitsivat saman ilmiön lastensuojelulaitosten asiakirjoja tarkastelleessa tutkimuksessaan. Määrällisesti rajoitustoimenpidepäätöksiä oli enemmän laitoksissa, jotka olivat erikoistuneet ”vaikeahoitoisiin” nuoriin. Kirsi Juhila (2006) toi esiin sosiaalityön työntekijöiden ja asiakkaiden suhteita tarkastellessaan, että osalla ihmisistä on sellaisia ominaisuuksia ja käyttäytymisen muotoja, että niihin puuttuminen edellyttää tiukkaa otetta ja kovempaa kontrollia. Näiden ”vaikeasti hoidettavien ja autettavien” henkilöiden kohdalla tarvitaan usein erityistä asiantuntemusta sisältäviä erityispalveluita, koska tavalliset toimenpiteet eivät yleensä ole riittäviä vastaamaan näiden ihmisten tuen tarpeisiin. Juhila käytti esimerkkinä tiiviimmän kontrollin ja erityisen asiantuntemuksen tarvetta vaikeasti hoidettavien ja autettavien lasten kohdalla. (Juhila 2006, 81–84.) Juhilan tavoin myös koulukodin ammattilaiset pitivät tiivistä kontrollia välttämättömyytenä koulukodissa. Tiiviin kontrollin puutteen katsottiin viestivän pikemminkin siitä, ettei lapsi ole välttämättä enää koulukotisijoituksen tarpeessa. Tätä kuvattiin luonnolliseksi kehittymäksi.

“Tai sitten taas tietysti, jos rajoitustoimenpiteille ei ole pitkään aikaan tarvetta ja asiat sujuvat keskustelemalla ja normaalin kasvatuksen tasolla, niin silloinhan täytyy alkaa miettimään kotiuttamista. (---)” H2

“Niin sitten tosiaan se vaarallinen käytös vaatii sen, että on tiukka ympäristö. Ja sitten niin kuin tämänkin lapsen kohdalla, sitten kun päädytään siihen kohtaan, että ei tarvita enää rajoitustoimia, niin sitten täällä ei enää olla. Se on niin kuin luonnollinen kehittyminen.” H2

Koulukotinuorten vakavan oireilun katsottiin olevan keskeinen syy myös sille, miksi toisessa koulukodissa rajoitustoimenpiteiden vähentämistä pidettiin nykyisellään mahdottomana. Kokemukseen vaikutti se, että heidän katsottiin noudattavan valittua pehmeää linjaa suhteessa muihin koulukoteihin ja tekevän vain tarpeellisia päätöksiä.

“Tässä talossa sanoisin, että (rajoitustoimenpiteitä) pitäisi melkein lisätä lasten vointiin ja käytökseen peilaten. Mutta meillähän on valitusti hyvin pehmeä linja. Siis verrattuna koulukoteihin. (---)” H2

”Mun mielestä tässä ei tehdä turhia rajoituksia ollenkaan, että enemmän toiseen suuntaan, että voi olla enemmän niitä.” H2

Puolestaan toisessa koulukodissa rajoitustoimenpiteiden vähentämistä pidettiin joissain tilanteissa mahdollisena, mikäli tietyt reunaehdot täytyvät. Heidän kuvauksissaan rajoitusten reunaehdot eivät paikantuneet niinkään yksittäisiin rajoitustilanteisiin, vaan tilannetta kehystäviin elementteihin. Esimerkiksi nuoren historia, aikaisemmat rajoitustoimenpiteet, nykyinen tilanne ja yhteiskunnalliset resurssit sekä talouden reunaehdot vaikuttavat rajoitustoimenpiteiden tarpeeseen.

“(--) tähän on hyvin vaikea antaa yksiselitteistä, yleistä vastausta, että voidaan vähentää. Koska tilanteet ovat muuttuvia, nuorten tilanteet ovat muuttuvia. Ei pysty yksiselitteisesti sanoa, että kyllä voidaan vähentää.” H1

“Ja tietysti sellaisissa tapauksessa, missä voidaan näin ajatella, niin yleensä se vaatii resursseja. Eli kyllä voidaan näin toimia, jos siihen sitten on riittävät resurssit. Se on sitten oma asia ottaa se, että mistä niitä saadaan. Tietyissä tapauksessa joo.” H1

“No se on hyvin yksilökohtaista, että jos ajatellaan, että lapselle on syytä tai toisesta käytetty useaan kertaan liikkumavapauden rajoitusta, johon on ollut perusteet. Mutta sitten jos huomataan, että se lapsi jatkuvasti vaarantaa itsensä, mutta rajoituksella ei ole merkitystä, koska se ei ole tuottanut siihen tilanteeseen parannusta. Niin sitten välillä mietin, että onko sille enää järkevää uudelleen laittaa liikkumavapauden rajoitusta. Jos ei se kuitenkaan johda mihinkään parannukseen tai parempaan suuntaan.” H1

Resurssien ja talouden reunaehdot näkyivät erityisesti yhteistyötä tekevien kenttien resursseissa ja lapsille tarjottavissa palveluissa. Näiden palveluiden puutteiden nähtiin korreloivan lasten oireilua, lisäävän koulukodin vastuuta ja monimutkaistavan kasvatuksellisia tilanteita. Tällöin koulukotiin sijoitettujen lasten tuen tarpeisiin vastaaminen nähtiin muuttuvan yhteiskunnallisen

vastuun sijaan koulukodin kantamaksi vastuuksi, jolloin myös rajoitustoimenpiteiden tarve lisääntyy.

“No itse näkisin, että nuorten ajautuminen tai sijoittuminen sitten oikean hoidon piiriin voisi olla myös semmoinen aika selkeä (tekijä vähentämään rajoitustoimenpiteitä). Mietitään, että meillä on hyvin paljon nuoria, jotka meidän arviomme mukaan kuuluisivat enemmän psykiatrisen hoidon piiriin. Esimerkiksi EVA-nuorista kun puhutaan tai kehitysvammaisuudesta, että näitä on yhä enemmän meillä. Kun huomataan, että ylipäätään kasvatuksella ja lastensuojelun keinoilla ei ole kaikki lapset autettavissa.” H1

“(---) ja sitten selkeästi vaikuttaa, että lapsia ei ole diagnosoitu välttämättä oikein ja heidän se terveydenhuollon puoli on ollut puutteellista.” H1

Anneli Pohjola (2022) havaitsi saman ilmiön haastatellessaan koulukotien ammattilaisia koulukotien kehittämisestä. Työntekijöiden mukaan yhteistyö muun palvelujärjestelmän, erityisesti mielenterveyspalveluiden kanssa toimii puutteellisesti, ja siksi koulukodissa on alettu tuottamaan joitain palveluita itse. (emt. 76.) Koulukodin ammattilaiset pitivät kuitenkin palveluiden tuottamista kaksijakoisena asiana, sillä he näkivät ristiriidan hoitavana tahona ja rajoittavana tahona toimimisen välillä. He pitivät myös omaa rooliansa haastavana, sillä samalla, kun työntekijät pyrkivät hoivaamaan ja turvaamaan lapsia, heiltä vaaditaan kontrolloivia toimenpiteitä arvioidessaan lapsen etua ja tarvittaessa rajoittaessaan heidän perusoikeuksiaan. Haastatteluissa pohdittiin, pystytäänkö asioihin puuttumaan oikea-aikaisesti, jos nuori ei voi rajoituksen pelossa kertoa tilanteestaan.

“No haittaa, ehkä minä päihdetyön näkökulmasta näen, että koska ollaan samaan aikaan rajoittava taho ja sitten päihdetyön suhteen se hoitava taho, niin se, että ei päästä siinä hetkessä puuttumaan niihin asioihin. Nuori ei rajoitusten pelossa voi tulla sanomaan, että nyt minä olen käyttänyt jotain päihdettä, että sitten ne asiat tulevat esiin viikko-kaksi myöhässä, että siihen sen hetkiseen tilanteeseen ei päästä puuttuu. Se on, mikä vaikuttaa ehkä hoidon kannalta.” H2

Työntekijät kokivat, että rajoitustoimenpiteiden käyttäminen on muullakin tapaa paradoksaalista. Se on toimintana yhtäaikaisesti hoivaa ja kontrollointia; samalla, kun lasta yritetään suojata hänelle vahingollisilta asioilta, tapahtuu se rajoittamisen kautta. Tämän elementin katsottiin olevan monella tapaa ongelmallinen. Yksilön oikeuksiin kajoaminen voi olla lapselle traumatisoiva kokemus, vaikka se sisältää ajatuksen välittämisestä. Lapsen tai nuoren voi olla vaikea hahmottaa rajoituksen syytä tai hyötyä ja täten aiheuttaa hänessä voimakasta vastustusta. Samalla se voi vahingoittaa työntekijän ja nuoren välistä suhdetta. Rajoitustoimenpiteiden

käyttäminen kuvautuikin ikään kuin kierteenä, jossa rajoitukset voivat aiheuttaa lapsissa voimakkaampaa oireilua, ja ovat näin omiaan lisäämään rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

“No voisi kuvitella, että jotkut rajoitukset saattaa olla toisinaan, kun aika usein on vastakkainasettelu. Ja jos ajatellaan vaikka kiinnipitorajoitusta, niin kyllähän se voi ylipäättään, jos ihminen on toisessa kiinni, niin voi olla jotenkin siinä hetkessä traumatisoivaa tai pidemmässä juoksussa. Se on varmaan sitten se lapsen näkökulma.” H1

“Ja kyllähän tietysti, kun joudutaan sellaiseen tilanteeseen, että tehdään esimerkiksi henkilöntarkastuksia taikka omaisuuden ja tilojen tarkastuksia, niin kyllähän siinä joudutaan kajoamaan tietysti sitten sen nuoren tämmöiseen yksityisyyteen. Joka voi tietysti omia jälkiään sekin sitten jättää.” H1

“Niin kyllähän se nuorena ihmisessä ja varsinkin tällä trauma taustalla ja muulla, mitä nyt koulukotiin tulevalla nuorella repussansa on, niin kyllähän se aiheuttaa helposti sellaista vastustusta. Että kuka sinä olet minua rajaamaan, kun et ole edes niin kun äiti tai isä. Että, että kyllähän se sellaista vastustusta nostaa toki useasti, ei aina.” H2

Kuitenkin rajoituksia koskevan pehmeän linjan katsottiin olevan joissain tapauksissa lapsen edun vastaista, sillä vaikka pehmeämmän linjan tunnistettiin tuovan kasvatuksellisia hyötyä, sen haittapuolena pidettiin sitä, että lasten negatiivinen käytös voi alkaa normalisoitumaan koulukodin arjessa. Liian pitkälle pääsevää käytöstä pidettiin haitallisena sekä lapsen että työntekijöiden kannalta. Alla oleva aineisto-ote tekee näkyväksi, miten työntekijät joutuvat pallottelemaan päivittäisessä työssään tätä rajoitustoimenpiteiden hyötyihin ja haittoihin liittyvää jännitettä. Tämä jännite liittyy koulukodin kasvatustyöhön sen kaikilla tasoilla.

“(---) Joskus siitä (pehmeästä linjasta) on hyötyä, tai siis siitä on hyötyä ihmissuhteiden rakentamisessa ja tämmöisessä kiinnittymisessä, mutta joskus me pedataan itsellemme sekä sille lapselle sillä tavalla huono paikka, että esimerkiksi se huono käytös tai aggressiivinen käytös pääsee liian pitkälle ennen kuin siihen puututaan.” H2

”Mut toi on niin sellaista balanssia siitä. Että jollain laillahan siitä on ollut paljon hyötyäkin siitä pehmeästä linjasta ja me aina sanotaan täällä, että me ollaan valittu tämä ensiksi, että me ollaan pehmeämpiä kuin muut, vaan siksi, että jotenkin koetaan, että sitten saattaa ihan oikeasti olla jotain kasvatuksellista hyötyä. Mutta kyllähän sitten jossain kohtaa se voi johtaa siihen, että me aletaan tavallaan hyväksymään liikaa sellaista tiettyä negatiivista käytöstä. Että minusta pitää olla sillä tavalla rohkea ja todeta, että nämä on niin näitä asioita, mitä me pallotellaan tässä päivittäin. Eikä me aina arvioida asioita oikein. Aika useasti, mutta ei aina.” H2

6.2 Koulukodin kasvattamisen ja rajoittamisen välinen jännite

Koulukotien ammatillinen hoito- ja kasvatustyö kuvautuu työntekijöiden puheissa monimutkaisena ja erityisluonteisena työnä. Valtaosa koulukodin kasvattamistehtävästä on lasten kanssa arkista elämistä ja arjen turvaamista. Koulukodin kasvatustyö ei ole kuitenkaan pelkästään arkista, vaan se on myös kriiseihin reagoimista ja työskentelemistä lasten moninaisten vaikeuksien kanssa. Ajoittain tavanomaiset kasvatukseen eivätkin riitä turvaamaan näitä kriisejä, vaan lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttäminen on välttämätöntä lasten tilanteen turvaamiseksi. Koulukodin ammattilaiset joutuvat työssään punnitsemaan näiden kahden puuttumisen tason, eli ”yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttävän tavanomaisen kasvatuksen” ja lastensuojelulain mukaisen rajoittamisen välistä rajanvetoa. Tähän kasvatuksellisen rajaamisen ja rajoitustoimenpiteiden väliseen rajanvetoon liittyy osa koulukotityössä kohdattavasta vaativuudesta. Työssä on jatkuvasti tulkittava ja sovellettava sijaishuollon erityisen suojelun velvoitetta ja kasvatuksellisen toiminnan oikeudellisia reunaehtoja. Erään työntekijän kuvaus kuvaa osuvasti sitä punnintaa, jota työntekijät tekevät akuuteissa tilanteissa:

”(---) jos ajatellaan, että on vaikka semmoinen lapsi, joka menettänyt malttinsa ja riehuu kovasti ja heittelee tavaroita, että missä vaiheessa se on vahingollista hänelle tai jollekin muulle. Että menenkö nyt tuohon väliin vai odotanko vielä, että sillä lentää päähän vaikka joku rikkova esine. Niin varmaan semmoisissa akuuteissa tilanteissa, että missä vaiheessa estää sen toiminnan.” HI

Työntekijöiden arvioidessa tilanteeseen puuttumista, joutuvat he tekemää normatiivista määrittelyä siitä, mikä on ”riittävää” rajoitustoimenpiteiden kriteerien täyttymiselle. Vaikka lastensuojelulaissa säädetään yksityiskohtaisesti rajoitustoimenpiteen käyttämisen edellytyksistä, lain ja kriteereiden täyttymisen tulkintaa voidaan pitää jossain määrin yksilökohtaisena. Tämä tulkinnanvaraisuus aiheuttaa koulukodin työntekijöissä ristiriitaisia tuntemuksia. Työntekijät joutuvat pohtimaan akuuteissa tilanteissa lapsen etua, suhteutettava se muiden henkilöiden turvallisuuteen ja samalla perustettava toimintansa laissa säädettyihin edellytyksiin. Siksi kysymys siitä, miten työntekijät hahmottavat rajoitustoimenpiteiden kriteerien täyttymistä, ei ole vähäpätöinen.

Rajoitustoimenpiteiden tulkinnanvaraisuudesta huolimatta tavanomaisen kasvatuksen ja rajoitustoimenpiteiden välinen eronteko hahmottui työntekijöiden kokemuksissa pääpiirteittäin selvänä. Työntekijät jäsensivät kollektiivisesti sitä eroa, joissa kasvatuksellisten keinojen sijaan tarvitaan rajoitustoimenpiteitä. Esimerkeissä kuvautuivat äärimmäiset tilanteet, joissa

työntekijöiden puuttuminen tilanteeseen on ollut välttämätöntä lapsen tai toisten henkilöiden turvallisuuden takaamiseksi. Äärimmäisiä esimerkkejä olivat muun muassa tilanteet, joissa nuori on vahvasti ulospäin oireileva ja väkivaltainen itseään tai muita kohtaan. Näissä tilanteissa työntekijät pitivät välttämättömänä ensisijaisesti estää, että lapsi ei pääse toimimaan itselleen tai muille ihmisille vaarallisella tavalla, esimerkiksi käyttäen kiinnipitoa. Äärimmäiset tilanteet saattoivat liittyä myös huomaamattomampaan oireiluun, esimerkiksi nuoren normaalista poikkeavaan olotilaan, joka aiheuttaa epäilyksen päihtymisestä tai lapsen vahingolliseen yhteydenpitoon muiden ihmisten kanssa.

”Väkivaltatilanteessa, missä (lapsi) on väkivaltainen muita nuoria tai aikuisia kohtaan, että estetään tulemasta henkilövahinkoja. Tai sitten jos nuori toimii sillä tavalla, että on tarkoitus vahingoittaa itseään, niin suojata nuorta sillä sitten niin tarvittaessa joudutaan sitten rajoittamaan.” H1

”Ja sitten on välttämätöntä toisinaan myös yhteydenpidon rajoittaminen, jos lapsi on toistuvasti, vaikka puhelimen välityksellä hommannut itselleen tai muille päihteitä tai järjestelee itselleen kyytiä ja paikkaa, jossa hänen henkensä on uhattuna. Tai kasvu tai kehitys.” H1

”Tai jos nuori näyttäytyy huomattavasti epänormaalimmalta, mitä on normaalisti ja epäillään päihtymystä, niin saadaan selvyys, että onko päihtynyt ja onko tulossa mahdollisia vieroitusoireita tai yliannostusriskiä tai muuta vastaavaa, niin esimerkiksi siinä tapauksessa rajoitustoimenpide on välttämätön.” H1

Äärimmäisten tilanteiden lisäksi esimerkeissä kuvattiin, kuinka rajoitustoimenpiteitä saatetaan käyttää myös tavallisemmissa, kotikasvatukseen rinnastuvissa tilanteissa, joilla turvataan lapsen ikätaasoista toimintaa. Näitä tilanteita olivat esimerkiksi unen turvaaminen ja puhelimen käytön rajaaminen. Tällainen toiminta oli rinnastettavissa tavalliseen kotikasvatukseen, mutta rajoitus päätöstä perusteltiin sillä, että lastensuojelulaitosten kasvatukseen ovat säädellympiä kotikasvatukseen nähden, jonka vuoksi rajaamisesta joudutaan tekemään valituskelpoinen hallintopäätös.

”Kotona menis kasvatuksen piikkiin ja otettaisiin puhelin pois, mutta täällä kun se ei ole mahdollista, niin sitten rajoitustoimenpiteiden kautta.” H2

Tavanomaisen kasvatuksen ja rajoitustoimenpiteiden rajanvedon hahmottamiseen tuntui vaikuttavan se, että koulukoti on valtiollisena toimijana merkittävän valvonnan alla. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Opetushallituksen (OPH) tulosohjaus sekä eduskunnan oikeusasiamiehen ja sijoittaja- ja sijaintihyvinvointialueiden tarkastuskäynnit aiheuttavat sen, että koulukotien toiminnan järjestäminen ja lainmukaisuus ovat jatkuvan valvonnan alla. Yksi

työntekijä kiteyttää, että ”*ollaan suurennuslasin alla ja ollaan valtiollinen toimija, niin kyllähän tää valvonta ja ohjeistus on viimeisen päälle*”. Samalla työntekijöiden kasvatuksellisen osaamisen tueksi tarjottiin moninaisia perehdytyksen rakenteita. Nämä perehdytyksen rakenteet olivat sekä muodollisia että epävirallisia. Muodollisella perehdytyksellä tarkoitettiin työpaikan järjestämiä koulutuksia ja tenttejä ja epävirallisella perehdytyksellä oppimista työpaikalla. Muodollisia perehdytyksen rakenteita olivat muun muassa alati käytettävissä olevat rajoitustoimenpideohjeistukset, koulutukset ja asiaan kuuluvat tentit. Nämä perehdytyksen rakenteet olivat suurimmaksi osaksi koulukotien itse laatimia ja resursoimia ja ne kuvautuivat merkittävinä työntekijöiden osaamisen ja laadun takaajina.

“Joo, ja kyllähän tässä ihan selkeästi jo viime vuosina ollut nähtävissä se, että paljon on käyty keskustelua rajoitustoimenpiteiden tekemisestä. Niitä on myös meillä opiskeltu, että niistä sitten suoritetaan asiaan kuuluvat tentit ja kouluttautumiset ja jatkuvasti käydään sitä keskustelua rajoitustoimenpiteiden tarpeellisuudesta. Että kyllä minun mielestäni se on aika hyvin iskostunut päähän, että on eri asia silloin, milloin kasvatuksen kautta ohjataan ja milloin tehdään sitten virkamiehenä virallisia päätöksiä rajoittamisesta, ja että mikä niissä on se selkeä ero.” H1

Rajoitustoimenpiteisiin liittyvän perehdytyksen laatuun kiinnitettiin huomiota myös lastensuojelulain viimeisimmässä muutoksessa. Vuoden 2020 alusta voimaan tullessa 60 §:ssä säädetään, että palveluntuottajan on huolehdittava henkilöstön riittävästä määrästä, osaamisesta ja perehdytyksestä eivätkä näiden puutteet saa aiheuttaa rajoitusten käyttämistä tai lapsen turvallisuutta vaarantavia ja ihmisarvoa alentavia rajoitustoimenpiteiden toteuttamistapoja. (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 542/2019, 60 §.) Vaikka muodollista perehdytystä pidettiin koulukodeissa tärkeänä, työntekijöiden ammatillisen osaamisen katsottiin rakentuvan merkittävältä osin epävirallisen perehdytyksen kautta. Koulukodin osaamisen katsottiin olevan niin erikoistunutta, ettei mikään koulu valmista työntekijää työhön. Koulu antaa työntekijöille pätevyuden toimia tehtävässä, mutta “*näiden talojen tehtävä on kouluttaa ihmiset lain puitteissa siihen henkeen, joka me elämme täällä todeksi*”.

” (---) Koulukotimaailma ja koulukodissa työskentely on sellaista, että mikään koulu ei valmista tähän ketään työntekijää. Missään koulussa ei löydy teoria-aiheita eikä käytännön aiheita, mitkä tähän työhön valmistaisi. Eli tää on työ, mihin sä tarvitset tietyn pätevyuden ja ammattikorkeakoulun, sairaanhoitaja, sosionomi, mutta sitten kun sä tulet tähän työhön, niin tää työ opettaa sua ja kollegat opettavat. Näin se vaan konkreettisesti tämä asia on.” H1

Kasvatuksellisia tilanteita tuntui selkeyttävän myös se, että toisin kun osassa muissa laitoksissa, koulukodissa noudatetaan tiukkaa lain velvoittamaa linjaa siitä, että rajoitusten tasoista toimenpiteistä kirjataan aina valituskelpoinen rajoituspäätös. Tiukkaa linjaa pidettiin tärkeänä lasten oikeusturvan kannalta, sillä vasta lainsäädännön oikean toimeenpanon katsottiin mahdollistavan lapsen oikeuksien toteutuminen. Kun päätöksentekoon liittyvä menettely on asianmukaista, todennäköisyys virheisiin pienenee ja siten pystytään välttämään mahdollisia oikeudenloukkauksia. Koulukodin lapsia kuvattiinkin *“hyvin koulutettuina lastensuojelun lapsina”*, jotka ovat tietoisia omista oikeuksistaan. Tätä tietoisuuden tärkeyttä painotettiin myös lapsille.

“Väitän, että koulukodissa tehdään aina rajoitus. Siis, että tavallaan, kun jossakin toisessa laitoksessa tai mulla on kokemusta yksityisistä laitoksista myöskin, jossa esimerkiksi puhelimen käyttöä kasvatuksellisesti rajataan, mutta koulukodissa me tehdään siitä aina rajoitus.” H2

“Than sen takia, että meidän perheet ja meidän lapset ovat hyvin tietoisia omista oikeuksistaan ja me halutaan, että ne asiat varmasti menee oikein. (---)” H2

Vaikka rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eronteko nähtiin pääasiassa selvänä, koettiin siihen liittyvän myös haasteita, jotka syntyivät eri tasoilla vaikuttavista jännitteistä. Nämä jännitteet liittyivät työntekijöiden ja asiakkaiden suhteisiin sekä työtä kehystäviin reunaehtoihin. Työntekijät eivät pitäneet haastavana niinkään lainsäädännöllistä osaamista, vaan sitä, että koulukodissa kasvatetaan toisten ihmisten lapsia: *“on vaikea tietää vaikeassa tilanteessa, mikä nyt on parasta tälle lapsella.”* Koulukotityö on luonteeltaan yhteisöllistä, ja siksi kasvatuksellisessa punninnassa tarvitaan myös ammatilliseen suhdetyöhön sisältyviä kasvatuksen, huolenpidon, hoivan ja moraalisen järjestyksen näkökulmia (ks. Eronen & Laakso 2017, 668). Haastavissa kasvatuksellisissa tilanteissa korostuu työntekijöiden ja lasten huolenpidollinen suhde sekä herkistyminen monimutkaisten ja yksilöllisten tilanteiden rakentamaan ratkaisuun. Siksi hyvän ja luottavaisen huolenpitosuhteen rakentamista lapseen pidettiin tärkeänä, vaikka vaihtuvat työvuorot, nopeatempoinen arki ja henkilöstön sijaisuudet vaikeuttavat suhteiden luomista.

”Paljon kiinni siitä myös, että minkälainen suhde sulla on siihen lapseen. Niillä työntekijöillä, joilla on tosi hyvä suhde, niin heillä on enemmän pelivaraa niissä tilanteissa, kun taas sitten, jos siinä on joku esimerkiksi uusi työntekijä, niin se lapsen suhtautuminen siihen siinä tilanteessa on eri ja silloin siitä tilanteesta tulee nopeammin uhkaava esimerkiksi.” H2

Vaikka lainsäädäntö erottaa tavanomaisen kasvatuksen ja lainmukaisen rajoittamisen toisistaan, työntekijöiden puheissa kasvatuksellista ohjaamista ja rajoitustoimenpiteitä ei nähty toisiaan poissulkevinä toimenpiteinä, vaan pikemminkin toistensa jatkumoina. Koulukodissa rajoitustoimenpiteitä pidettiin turvaamisen lisäksi yhtenä osana lapsen kasvattamista. Eräs työntekijä toteaaakin, että kasvatusta voi olla ilman rajoitustoimenpiteitä, mutta joskus kasvatusta vaatii rajoitustoimenpiteitä tuekseen.

“Yhtä lailla mun mielestä mä en näe, että ne (kasvatukselliset keinot ja rajoitustoimenpiteet) on välttämättä toisiaan poissulkevia. Jos mä sanon, että nyt mun ei ole turvallista päästää sua ulos, että mä epäilen, että sä lähdet luvattomasti pois laitoksesta ja laitan sen oven lukkoon, niin vaikka se keskustelu siitä jatkuu, niin eihän se poista sitä kasvatuksellista osaa, vaikka siitä seuraakin rajoitustoimenpide.” H2

6.3 Juridishallinnollisen työn ja inhimillisen työn välinen jännite

Rajoitustoimenpiteiden käytössä on samaan aikaan kyse yksityiskohtaisesti säädellystä oikeudellisesta toiminnasta sekä sosiaalisissa tilanteissa tapahtuvista inhimillisistä kohtaamisista. Rajoitustoimenpiteiden oikeudellista luonnetta ilmentää se, että niitä kehystää lainsäädännöllisten vaateiden kehys. Laissa säädetään rajoitusten edellytyksistä, toteutuksista ja välttämättömyyksistä, joiden henkeä työntekijöiden tulee toteuttaa työssään rationaalisesti ja objektiivisesti. Työntekijöiden kuvauksissa tulee kuitenkin näkyväksi, miten rajoitustoimenpiteet ovat myös sosiaalisia tapahtumia, joita kehystävät inhimilliset piirteet. Nämä piirteet ovat toissijaisia suhteessa lainsäädäntöön, jonka vuoksi työntekijät joutuvat tasapainottelemaan rajoitustoimenpiteiden tekemisen ja niihin liittyvän juridishallinnollisen puolen sekä sosiaalisen ja inhimillisen työn välillä.

Rajoitustoimenpiteiden inhimillistä puolta ilmentää se, että ne koskettivat ja herättivät työntekijöissä monenlaisia tunteita. Työntekijät kokivat rajoitustilanteissa muun muassa ristiriitaisuutta, huolestuneisuutta, neuvottomuutta, pelkoa ja surua. Rajoittavien toimenpiteiden toteuttaminen oli henkilöstölle pääasiassa kielteinen kokemus, ja ne koettiin työksi, jonka haluttaisiin mielellään siirtää jonkun muun tehtäväksi. Tämä näkyi siinä, miten työntekijät kuvasivat rajoittamisesta; työntekijät puhuivat ‘täytymisestä’ - täytyy rajata, täytyy puuttua ja täytyy tehdä rajoitus päätös.

”No itse ainakin en mä koe niitä ainakaan missään mielessä mielekkäinä työtehtävinä, että aina jos täytyy miettiä rajoitustoimenpidettä, niin mun mielestä se on se

äärimmäinen keino toimia ja sitä ennen on tapahtunut jotain, että joutuu sitä edes miettimään. Niin en koe sitä mielekkään. ”

“Ja sit siinä akuutissa tilanteessa, niin siinähan on normaalin ihmisen tunneskaalat totta kai. Niin kuin sanoin me ei robotteja olla. Siinä tulee se ammatillisuus, miten mä käsittelen, siinä on pelkoa, siinä on surua siitä, että tähän tilanteeseen on jouduttu ja sen nuoren puolesta ennen kaikkea, ja hätä siitä nuoresta tietysti. Ja sitten työkavereista itsestäänkin voi olla. (---)” H1

Rajoitustilanteiden herättämät tunteet linkittyivät oleellisesti myös koulukodissa asuviin lapsiin. Työntekijät saattoivat kokea lasten tilanteista liikutusta huolestuneisuutta, ja surua, mutta toisinaan ne saattoivat synnyttää myös negatiivisia tuntemuksia. Negatiiviset tuntemukset, kuten pelon ja ahdistuksen tunteet liitettiin lasten työntekijöihin kohdistamaan henkiseen ja fyysiseen väkivaltaan. Väkivallan läsnäolo on tunnistettu elementti sijaishuollon työssä. Hoikkala ja Kuokkanen (2017) toteavat, että tutkimusten mukaan sijaishuollon työntekijät kohtaavat enemmän uhka- ja vaaratilanteita sekä väkivaltaa kuin monilla muilla sosiaali- ja terveystalveluiden aloilla. Haastatteluissa työntekijöihin kohdistettu väkivalta toistui jopa arkisena ilmiönä, johon on kiinnitetty huomiota myös aiemmissa koulukotitutkimuksissa. (Honkatukia ym. 2004.) Aikaisempien tutkimusten tavoin työntekijöiden haastatteluissa tulee näkyväksi, miten työntekijät joutuvat tottumaan rajuunkin käytökseen, joka muualla ei olisi sallittua. Täten vaativat tilanteet ja niistä syntyvät vahvat tunteet normalisoituvat osaksi koulukodin arkea.

“Sitähän me monesti puhutaan täällä, että tällaisessa paikassa töissä olevien mittarit on rikki, että kun ulkopuolisen silmin katsoo, niin se näyttää tosi hälyttävältä kaikin puolin, mutta me vaan kohautetaan olkiamme ja mennään eteenpäin.” H2

Koulukotityöhön nähtiin liittyvän tasapainoilu vahvojen tunteiden kanssa. Päivittäin työntekijöihin kohdistetaan moninaisia tunteita lämpimästä raivoon, ja silti työntekijän täytyy kyetä säätelämään omia tunteitaan ja toimia ammatillisesti sen kaiken keskellä.

“Siihen tunnekuuhuun ei saa mennä. Siitä pitää pysytellä ulkona. “ H2

”Ja kyllä mä itse, jos puhutaan työntekijän tunteista, niin kyllä jotenkin koen, että ne, jotka on täällä töissä, niin pitää olla siinäkin mielessä aika pro omien tunteidensa tuntemisessa ja plus sitten päinvastoin toiminnassa, että tiedostaa se, että mikä omassa toiminnassa voi olla provosoivaa lapselle. Ja sitten semmoista pelisilmää, että voinko nyt tässä tilanteessa vaikka sanoa, että nyt on tosi kurjasti tehty ja tuntuu pahalta vai lietsooko se vaan sitten toista osapuolta huonompaan toimintaan. Että on iso asia noi tunteet ja tunteiden säätely.” H1

Tunteiden säätelykyvyn vaade kietoutuu rajoitustoimenpiteiden oikeudelliseen ulottuvuuteen; rajoitustoimenpiteiden arviointia ja toteutusta ohjaa lainsäädäntö, joka asettaa reunaehdot rajoitustoimenpiteiden toteuttamiselle. Se säätelee toiminnan edellytyksistä, välttämättömyyksistä ja ajallisista raameista. Rajoitustoimenpiteiden oikeudellinen ulottuvuus ilmenee erityisesti siinä, että työntekijät halusivat toiminnallaan varmistaa, ”*että asiat varmasti menevät oikein*”. Työntekijät pitivät tärkeänä, että heidän toimintansa on lain hengen mukaista, mutta samalla sen katsottiin jättävän työntekijöiden inhimillisille vaateille suhteellisen vähän liikkumavaraa.

”(---) Ja sitten se kaikki, kun tunneskaala pitää siinä tavallaan hetkeksi laittaa syrjään, että mä pysyn toimimaan siinä sitten rationaalisesti järkevästi ja sillä tavalla, kun kuuluu toimia. Sitten sen jälkeen mun pitää hupsahtaa sinne tunneskaalaan taas sisään ja käydä se läpi itseni kanssa, työkavereiden kanssa. Ja sitten saada se jotenkin tavallaan klousattua, että mä voin jatkaa taas seuraavana päivänä uudestaan tätä työtä.
“ H1

“Se ei ole kovin kiitollista, että olet tavallaan emotionaalisesti aika hurjassa tilassa hetken ja sitten sun pitää imasta itses virkamiehen rooliin totaalisesti ja lähteä tekemään. Ja se on aika monta lappua, mitä siellä naputellaan.” H1

“Plus sitten varmaan aiemminkin oli jo siitä mainintaa, että kun ajatellaan, että on ollut joku tilanne, joka on johtanut lapsen eristämisen, niin sunhan pitää heti siinä ruveta toimimaan niiden rajoituspäätösten kanssa. Eristyksen valvontaa, soittaa lapsen huoltajille ja sosiaalityöntekijälle ja tehdä sitä rajoitustoimenpidettä.” H1

Edellisissä kuvauksissa tulee näkyväksi, miten työntekijät tasapainottelevat rajoitustoimenpiteiden tekemisen ja niihin liittyvän juridishallinnollinen puolen sekä sosiaalisen ja inhimillisen työn välillä. Työntekijät kuvaavat, miten rajoitustilannetta ja päätöksentekoa seuraa aina rajoitustoimenpiteisiin kuuluvat hallinnolliset elementit. Näiden hallinnollisten elementtien suorittaminen on aloitettava ilman aiheetonta viivästystä, vaikka työntekijä olisi tapahtuneen jälkeen emotionaalisesti kuormittunut. Samaan aikaan sijaishuoltolaitoksen muu arki jatkaa pyörimistä, eikä työntekijälle jää välttämättä aikaa työstää tilannetta itsensä tai lapsen kanssa akuutissa hetkessä. Toisaalta tilanteiden prosessointia, purkamista ja käsittelyä pidettiin välttämättömyytenä työn jatkuvuuden kannalta. Jokaisella työntekijällä kuvattiin olevan henkilökohtaiset mekanisminsa käsitellä tilanteita; *“se voi olla huumoria, joku käy juoksemassa 15 kilometriä lenkkiä, taikka joku onnistuu vaikka lukemaan kirjaa siinä.”* Jos näitä mekanismeja ei ole, koettiin työn muodostuvan pitkässä juoksussa ylivoimaisen kuormittavaksi.

“(---) Ja sitten jos näitä (mekanismeja) ei ole, niin sitten tää pitkässä juoksussa muodostuu ylivoimaisen raskaaksi tää työ ja sillon kannattaa ruveta miettimään, että kannattaako tässä työssä itseään rikkoa, koska tässä meillä kumminkin tärkein työkalu on ihminen. Jokainen työntekijä on hyvin tärkeä. Se, että ihmisen pitää olla siinä kunnossa, että hän pystyy tätä työtä tekemään ja sitten, jos se menee rikki, niin sitten on työkalu rikki ja sitten meillä ei voida enää tätä kohdetta korjata, ja oppilaan kanssa työskentely on silloin mahdoton.” H1

Työntekijät kertoivat, että moninaisten tilanteiden ja tunteiden prosessoiminen on aikaa vievää. Tilanteen päätyttyä tapahtuma ei ole työntekijöiden osalta ohi, vaan työntekijät prosessoivat tilanteita, omaa toimintaa, ammatillista riittävyyttä ja tunteitaan tilanteiden jälkeen. Työntekijän mieli saattaa viipyä tilanteessa pitkään, myös työpäivien päätyttyä. Alla olevassa katkelmassa työntekijä kuvaa tätä prosessoinnin ja eteenpäin siirtymisen vaadetta käsitteellä ”kestävyys”.

”Ja sitten niin kun niiden tilanteiden jälkeen jokainen tietysti prosessoii ja käy läpi sen ja sitten sieltä tietysti meillä annetaan apuakin tähän, että tilanteiden läpikäymiseen ja muuten ja sitten viikon päästä, ehkä vaikka seuraavana päivänä mä sitten kohtaan sen nuoren uudelleen ja meillä on taas sitten sillä tavalla outo puhdas pöytä siinä mielessä. Totta kai me käsitellään asioita kasvatuksellisesti ja pohditaan, olisiko pitänyt toimia jotenkin eri tavalla tässä, että oisko mennyt tää tilanne tämmöiseksi sen nuoren kohdalta, ja tottakai meidän pitää analysoida ja miettiä omaa toimintaammekin aina siinä. Mut siinä tulee se ammatillisuus. Ja se yks syy, mikä ehkä karsii meitä täältä sitten myös pois, että he eivät kestä tällaista. Tiettyä kestävyyttäähän tää tarvitsee sen suhteen, että sä pystyt käsittelemään ne asiat ja sitten taas lähdetään uudestaan liikenteeseen nuoren kanssa.” H1

Rajoitustoimenpiteiden herättämien kokemusten ja tuntemusten käsittelyyn tarjottiin koulukodeissa moninaista tukea. Haastatteluissa tuotiin esiin erityisesti työyhteisön sisäisiä tuen muotoja, joita olivat muun muassa Debriefing ja Defusing-purkumenetelmät, joiden käyttämiseen osa työntekijöistä on koulutettu. Yhteisöllisten menetelmien lisäksi tilanteiden käsittelyyn tarjottiin myös yksilöllistä ja ulkopuolista tukea, kuten työnohjausta sekä terveydenhuollon palveluita.

”Niin meillä on sitten myös defusing-koulutettuja työntekijöitä. Eli sitten ihan tämmöinen kootusti otetaan, esimerkiksi jos tilanteessa, vaikka kolme neljä ihmistä ollut ja se on hyvin tämmöinen poikkeuksellinen. Koska koulukotimaailmassa äkkiä käy, että aika huonotkin jutut rupeavat normalisoitumaan meillä ikävä kyllä. Mutta se pyritään herkällä kädellä siihen, että saadaan se porukka siihen mahdollisimman nopeasti. Ja tää defusing vetäjä tai vetäjät sitten, niin miten onkaan, niin käydään läpi se, että jokainen saa kertoa mitä siinä tapahtui ja mitä tuntemuksia se herätti. Siinä ei lähdetä sen enempiä korjaamaan. Ja sitten, jos sen seurauksena tätä pitää viedä eteenpäin, niin sitten työterveyden kautta lähdetään sitä asiaa viemään eteenpäin. (---)” H1

Ulkopuolisesta avusta huolimatta työntekijöiden keskinäisiä purkutilanteita pidettiin tehokkaimpana apuna tunnekuorman käsittelyyn. Työntekijöiden kuvauksissa tulee näkyväksi, miten suuri merkitys arkisilla purku- ja prosessointitilanteilla on työntekijöiden tunnekuorman käsittelyssä. Siksi yksilöiden erityisten tunnetaitojen vaade näyttäytyy koulukodin arjessa laajemmin myös erityisten työyhteisön tunnetaitojen vaateena. Nämä vaateet kuvautuivat haastatteluissa reflektoinnin, kysymisen, kuuntelemisen ja kertomisen sekä välittämisen taitoina.

“No kyllä mä näen sen, että tällaista purkua tehdään ihan säännöllisesti aika nopeastikin arjessa, niin se on se paras apu. Vaikka meillä on ihan säännöllinen työnohjaus, niin sinne on kuitenkin sitten aina se ehkä kuukausi aikaan, niin sit ne ehtivät mennä ne tilanteet.” H2

“Ja se auttaa paljon just, että tässä on se avoin ilmapiiri myös, että kaikki keskustellaan toiselle ja kaikki keskustelee. Ja just kun se tulee semmoinen, ei sen edes pidä olla se vuoron loppupuolella. Kun on mahdollisuus, että sitten keskustelemme mitä tapahtuu ja mitä teemme ja mitä on mennyt hyvin ja mikä menee paremmin.” H2

Työntekijät kokivat, että purkumenetelmistä huolimatta koulukotityön luonne aiheuttaa sen, etteivät työntekijät aina kykene prosessoimaan ja työstämään asioita akuutissa hetkessä.

“No ehkä joskus on semmoinen kokemus, että arki on niin hektistä, ettei välttämättä, että et sitten tilanne on saatu rauhoitettua ja sitten saattaa olla, että vaikka oma työvuoro loppuu, niin sitten mielellään haluaa siitä lähteä sitten pois. Ja sitten sä oot täältä jäänyt vapaalle ja sitten, että se on ehkä se, kun ihmiset vaihtuu, ja työvuorot vaihtuu, ja näin, että toisinaan saattaa tulla semmoinen tunne, että olisi kiva nyt jotenkin tää tilanne spekuloida.” H1

Prosessoinnin ongelmat näyttäytyivät työn kannalta kuormittavina tekijöinä, sillä ilman prosessointia tunnekuorma voi varastoitua ja siirtyä seuraavaan kohtaamiseen. Keho- ja tunnemuisti saattavat varastoida käsittelemättömät tilanteet, ja niiden kerääntyessä kehossa voi esiintyä erilaisia oireiluja. (ks. esim. Sjøgaard ym. 2000.) Alla olevassa esimerkissä yksi työntekijä kiteyttää, miten keho kerää itseensä stressiä. Haitat voivat olla myös paljon laajemmat, kuin vain suoristuskyvyn muutokset, sillä psyykkinen jälkikuorma voi vaikuttaa myös työntekijöiden työkykyyn pitkällä aikavälillä.

“(---) Ja siinä kiinnittää huomiota, että ne tilanteet on aika, keho kuitenkin reagoi, että vaikka itse järkeilee, että no ei tässä nyt mitään. Niin kuitenkin kyllähän keho kerää itseensä.” H2

Tämän vuoksi inhimillistä ulottuvuutta ei voida sulkea pois koulukodin ammatillisesta työskentelystä. Sen sivuuttamisella olisi kauaskantoisia vaikutuksia työntekijöiden

työhyvinvointiin ja jaksamiseen. Haastatteluissa kuvautuu, miten inhimillisten piirteiden peittämisellä olisi vaikutuksia myös koulukodissa asuviin lapsiin, sillä työntekijöiden *“täytyy olla eläviä ihmisiä, kun me tehdään suhdeperustaista työtä”*. Tunteiden peittelemisen katsottiin pikemminkin provosoivan lasten käytöstä.

”Mut kyllä mä jotenkin ajattelen, että kyllä ylipäättään tää työ, niin kyllä saa tunteet näkyä, mutta miten sä niitä tunteita kontrolloit ja mitä sä teet tunteidesi vallassa, niin se on taas eri asia.” H1

“Niin mun mielestä sanoit ton hyvin, että tämä on suhdeperustainen työtä. Jos me ollaan ihan blankkoina siinä, niin sillä lapsellahan palaa ihan käämi sitten. Että eikö sulla niinku missään tunnu. Mutta sitten tietysti se, että jos me aletaan huonosti käyttää sitä tai annetaan sen oman negatiivisen tai oman aggression tai jonkun, niin se on huono juttu. Kyllä meidän täytyy olla eläviä ihmisiä, kun me tehdään suhdeperustaista työtä. Muuten me emme pääse eteenpäin missään tilanteessa. Että jos on vaikka tilanne, missä lapsi käyttäytyy huonosti, niin se, että mä totean, että se tuntuu tosi pahalta, kun sä käyttädyt noin, niin sehän on aivan eri asia. (---)” H2

Työntekijät mielsivät, että he toimivat esimerkkinä omalla käytöksellään suhteessa lapseen. Työntekijöiden kautta lapset oppivat tunnistamaan ja ilmaisemaan omia ja muiden tunteita. Lapselle opetetaan tunteiden sanoittamista ja tunteiden ilmaisemista rakentavalla tavalla. Näin lapsi ymmärtää ja kykenee hiljalleen säätelemään omaa toimintaa ja tunteitaan. Saastamoinen (2016, 143) on tehnyt samanlaisen havainnon kirjoittaessaan, miten laitoksen työntekijät voivat käytöksellään sekä asenteellaan olla monessa suhteessa esimerkkinä lapsille ja vaikuttaa heidän tapoihinsa toimia.

“Niin (ei) meillä robotteja ole töissä täällä. Musta kasvatukseen myös kuuluu se, että jos nuori loukkaa minua, se näkee sen, että nyt mä loukkaannuin. Mut sehän eihän se saa ohjata minun toimintaani suhteessa häneen. Nyt tässä tulee sitten se ammatillisuus. Mutta se, että ehdottomasti nuoren pitää ymmärtää, että aha nyt mä loukkasin häntä ja nyt tuntuu pahalta, koska se on sitten sitä kasvun paikkaa ja sitä nuori voi ruveta peilaamaan omia tunnetasoja ja muita suhteessa muihin. Kun mun pitää toimia siihen nuoreen vähän kuin peilinä.” H1

Tämän vuoksi rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei voida lähestyä vain oikeudellisesta näkökulmasta, vaan niihin kietoutuu myös sosiaalisissa kohtaamisissa rakentuva inhimillinen kehys. Tunteet ovat välttämätön osa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja ne vaikuttavat keskeisesti niin koulukodissa asuviin lapsiin kuin työntekijöihin koulukodin kasvatustyössä.

6.4 Erityisen vaativan lapsen suojelun ja lainsäädännön välinen jännite

Koulukodissa asuvat lapset ja nuoret ovat erityisasemassa ja erityisen suojelun tarpeessa koulukodin tehtävän ja luonteen takia. Koulukoti poikkeaa muista lastensuojelulaitoksista siinä, että sille on määritelty erityinen tehtävä: he kasvattavat ja huolehtivat niistä nuorista, joilla ei ole enää muita vaihtoehtoja. Myös Tarja Pösö (2004) on käyttänyt vaihtoehtomuuden käsitettä kuvaillessaan koulukotien erityisyyttä. Työntekijät tunnustivat selkeästi koulukotien tehtävän vastata vaativahoitoisten lasten ja nuorten tuen tarpeesta, mutta konkreettiset keinot reagoida vastuun tuomiin tilanteisiin koettiin puutteellisiksi. Työntekijät kuvasivat, että vaikka koulukotien erityinen asema vaativan tason lastensuojelulaitoksena tunnustetaan lainsäädännössä, lainsäädäntö ei kuitenkaan tue heidän erityisen vaativaa toimintaansa.

“Kun lainsäädäntö, sehän tunnistaa, että on olemassa laki valtion koulukotien toiminnasta, missä nyt sanotaan, että täällä hoidetaan, kasvatetaan niitä nuoria ja lapsia, joiden hoitoa ja kasvatusta ei voida tarkoituksenmukaisesti muuten järjestää. Mutta sitten se jää siihen. Se tunnustetaan se asema, mutta lainsäädäntö ei sitten kuitenkaan vahvista sitä asemaa tällä hetkellä.” H1

Vaikka koulukodin asemasta säädetään erityislaissa, koulukotien toimintaa säätelee sama peruslaki eli lastensuojelulaki, kuin muitakin sijaishuoltolaitoksia. Siksi lastensuojelulakiin suunnattiin moninaisia toiveita. Erityisesti siltä toivottiin monipuolisia työkaluja ja vaativan työn tunnistamista. Työntekijät toivat esiin, että tällä hetkellä lastensuojelulaki on työn tukemisen sijaan pikemminkin *“vienyt työkaluja pikkuhiljaa pois”*. Siksi työntekijät kyseenalaistivat, vastaako rajaamista koskeva sääntely erityistä tukea tarvitsevien lasten tuen tarpeeseen. Koulukotien näkökulmasta hankalimpana pidettiin sitä, että lastensuojelulain tulkinnat kohdentuvat eroa tekemättä kaikenikäisiin lapsiin, jolloin samoja säädöksiä sovelletaan vauvasta teini-ikäisiin lapsiin saakka.

“Minusta se, että meillä on sama lainsäädäntö tosiaan X-yksikön kanssa, jossa hoidetaan vaikka 7-vuotiaita lapsia, niin se jo sinänsä sotii sitä (riittävää rajoitustoimenpiteitä koskevaa sääntelyä) vastaan. Koska jos voit niin huonosti ja oireilet niin vahvasti, että koulukoti on se ratkaisu, niin silloin sinulla on oikeus tulla suojelluksi eri tavalla, kun nämä nykyiset.” H2

“(---) Sitten käydään joskus julkisuudessa keskustelua mitä on tavallinen perhekasvatus ja mitä se on laitoksessa, ja miten ylimmät lainvalvojat esimerkiksi näkevät sijoitetut lapset tänne. Joskus heillä on jopa taipumus nähdä niin, että lapset ovat aivan tavallisia lapsia. Meidän näkökulmastamme on kovinkin pitkiä prosesseja lastensuojelussa ja erilaisia kokeiluja ja että se tavanomainen arkijärki ei tässä työssä voi olla se ohjaava.

Meillä on yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevia lapsia, joita kuitenkin kasvattaa juridiikan keinot. Se on sen työn lähtökohta ja se on monesti ammattieettisesti aika vaikeaa.” HI

Ryhmäkeskusteluissa tuotiin esiin erityisiä koulukodin arjessa näkyviä ilmiöitä, joissa työntekijät kokivat, etteivät he kykene nykyisen lainsäädännön rajoissa suojaamaan lapsen, itsensä tai muiden lasten turvallisuutta. Eräs tällainen ilmiö oli laitoksesta luvatta poistuminen, johon reagoiminen ja puuttuminen välittyi työntekijöiden kertomusten mukaan tehottomana. Jos nuori on poistunut luvattomasti koulukodista tai hän ei palaa sinne ennalta sovitusti, laitoksen työntekijöiden on ryhdyttävä viipymättä toimenpiteisiin lapsen ja nuoren etsimiseksi ja laitokseen palauttamiseksi (LSL 417/2007, 69 a §). Laitoksella on velvollisuus etsiä karkumatalla olevaa lasta ja kuljettaa tämä takaisin laitokseen. Työntekijät tekevät yhteistyötä monien tahojen, kuten poliisin, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sosiaalipäivystyksen kanssa lapsen palauttamiseksi. Yhteistyö näyttäytyi kuitenkin hitaana ja näennäisenä, sillä työntekijät kokivat, etteivät laitoksessa asuvien lapsien palauttamista koskevat tehtävät mene poliisien kiireellisyysasteikossa etusijalle. Työntekijät kritisoivat myös sitä, ettei lastensuojelulaki oikeuta lapsen kiinnittämistä laitoksen ja sen piha-alueen ulkopuolella. Ensinnäkin tämä estää sen, ettei lapsien karkaamismahdollisuuksia voida fyysisesti estää, jolloin moni karkaamistilanne on joutunut eskaloitumaan, ennen kuin tilanteeseen on voitu puuttua. Toiseksi säännös estää sen, ettei kiinnipitoa voida toteuttaa auton ulkopuolella ennen kuljetusta. Täten lasta ei voi taluttaa autoon, vaan työntekijöiden on saatava lapsi rauhoittumaan ja suostumaan paluuseen keskustelemalla. Mikäli näin ei käy, lapsi voi lähteä uudestaan karkuun. Lapselle ei myöskään voida suorittaa henkilöntarkastusta auton ulkopuolella, vaan se on tehtävä kuljetukseen käytettävässä autossa kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi. Työntekijöiden näkökulmasta tämä kuitenkin tarkoittaa, että he joutuvat suorittamaan henkilöntarkastuksen ahtaassa ja suljetussa tilassa, joka asettaa työntekijöiden turvallisuuden vaaraan.

“No kyllähän nyt esimerkiksi yksi semmoinen konkreettinen asia on, kun jos meillä on pitkään karkuteillä ollut oppilas, joka sitten sosiaalipäivystyksen, poliisin ja meidän yhteistyöllämme mahdollisesti saadaan kiinni. Sitten hänet laitetaan, vaikka tuolla Helsingin päässä, johonkin vastaanottoyksikköön. Sitten meiltä lähtee hakijat sinne. Me ajamme auton siihen, eikä saada autoa siihen oven viereen, niin me emme esimerkiksi voi ottaa nuorta kädestä kiinni ja taluttaa sinne autoon, vaan sille nuorelle annetaan siinä kohtaa sitten mahdollisuus lähteä uudestaan karkuun. Eikä nykyisen lainsäädännön mukaan voida myöskään tehdä henkilöntarkastusta auton ulkopuolella, vaan se pitää tehdä siellä autossa sisällä ja siellä alkaa sitten katsomaan, että onko hänellä mahdollisesti sitten puukkoa ja puntareita mukana. Ja tää on ihan semmoinen selkeä, että sillä ei millään tapaa sitä karkuteillä olleen lapsen tänne palauttamista

edistetä. Siinä otetaan semmoiset turhat riskit, kun lainsäädäntö ei mahdollista sitä, että ne turvallisesti tänne sitten saataisiin kuljetettua ajoneuvolla.” H1

“No jos otetaan se X keissi, niin tuota lapsella ei ollut lvr päällä. Ja hän kysyi, että saanko mä mennä kauppaan. Ei ollut mitään, joka estäisi sitä, että lähti kävelemään tuonne kauppaan. Ja meillä oli epäily, että lapsi lähtee junalle. Seurattiin autolla ja kehuttiin, että hei tuletko sä takaisin meidän kyydillämme. Sitten hän sanoi vaan, että ei, kun mä oon lähdössä hatkalle ja lähti juoksemaan tuonne juna-asemalle, ja kun meillä ei ole oikeus ottaa kiinni alueen ulkopuolella, niin lähti sitten junalla hatkalle.” H2

Työntekijät halusivat täydentää edellistä esimerkkiä kertomalla, että kyseinen lapsi on päihdeongelmainen ja hän oli juuri saanut syytteen ihmisen pahoinpitelemisestä. Kommentilla haluttiin selventää sitä, millaisia riskejä koulukodista luvatta poistuneet nuoret saattavat kohdata poissaolonsa aikana. Luvaton poissa oleminen, varsinkin toistuvasti, vaikuttaa lapsen itsensä lisäksi myös hänen lähipiiriinsä. Vanhemmille luvaton poissa oleminen aiheuttaa luonnollisesti huolta lapsen voinnista ja olinpaikasta, mutta myös turhautumista laitoksen puuttumiskyvystä. Työntekijöiden mukaan moni vanhempi on toivonut laitokselta vahvempaa puuttumiskykyä, sillä tällä hetkellä vanhemmilla on laitoksia paremmat keinot lapsen palauttamiseen.

“Jos mietitään niitä vanhempia, kuinka kamalaa se on heille. Lapsi lähtee karkuun, ne saattavat tietää, että lapsi on vaikka Tampereen keskustassa, mutta ei kukaan saa sitä kiinni sieltä, ellei poliisi saata sitten jostain syytä jonkun rikoksen yhteydessä nappaamaan. Että taas se katkeruus sen vanhemman, että hän on antanut meille sen kaikkein tärkeimpänsä, että pitääkää tästä huoli, parantaa tätä tilannetta. Ja lastensuojelu onkin keinoton.” H2

“(---) toisessa laitoksessa meillä on ollut sellainen tilanne, että nuori lähti karkuun yksiköstä ja käveli ympäri X-paikkaa. Ohjaaja seurasi useita iltoja perässä. Sitten lapsen isä väsyi siihen ja meni hakemaan lasta. Vei takaisin yksikköön. Seuraava ilta, sama ilmiö.” H2

Työntekijöiden mukaan laitoksista karkaaminen tulisi nähdä aidosti yhteisenä ongelmana, jonka ehkäisemiseksi kaikkien ilmiötä kohtaavien tahojen tulisi tehdä avointa yhteistyötä. Työntekijöiden näkemyksen mukaan laitoksista karkaamisen liittyvää käytäntöä tulisi tarkastella ja mahdollisesti uudistaa. Muutostarvetta perusteltiin sillä, että koulukodin lapset asettavat usein itsensä ja myös muita vaaraan, kun he ovat karkuteillä.

“Siis hatkassa, vaikka sitähan sanoo nyt ei nykyisin saa enää käyttää, mutta karkuteillä ollessa, niin koko sitä käytäntöä (pitäisi uudistaa). Onhan se nyt ihan älytöntä, että joudut kävellä vieressä, kun yksi lähtee menemään. Ensinnäkin se, että poliisithan eivät tietenkään hae. Meillä pitää olla näköhavainto, ennen kuin poliisi edes tulee. Sillähan

aikaa se lapsi on lähtenyt. Ja me tiedetään, että nämä lapset asettavat itsensä vaaraan ja myös muita vaaraan, kun he ovat karkuteillä.” H2

Lisäksi koulukodin arjessa näkyvänä ilmiönä kuvattiin puhelimen rajaamiseen liittyvää haastetta. Lastensuojelulaissa säädetään, että jos lastensuojelulain 65 §:ssä säädetty edellytykset täyttyvät, eli jos puhelin vaarantaa lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä tai terveyttä tai turvallisuutta tai puhelin vakavasti haittaa lapsen tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä, voidaan puhelimesta tehdä haltuunottopäätös. Ongelmallisena koulukodin työntekijät pitävät sitä, että vahingollisen käyttäytymisen todentaminen ja todistaminen on vaikeaa, eikä tilanteisiin päästä puuttumaan ennakoiden. Haasteena näyttäytyy myös se, että puhelimen käytön rajoittaminen on hetkellistä, jolloin juurisyihin puuttumisen sijaan toimenpiteet auttavat vain pinnallisesti.

“Esimerkiksi meillä niin kuin muuallakin tämä some ja puhelimen käyttö on hyvin konkreettinen esimerkki siitä, mikä vahingoittaa lasta, mitä me ei kyetä rajoittamaan niin paljon kuin haluttaisiin. Nuori toistuvasti aiheuttaa itselleen vaarallisia tilanteita ja käyttää päihkeitä ja tilaa niitä ihan tänne tontille.” H2

“Ja sitten joku ajattelee, että kyllähän puhelimen käyttöä saa rajoittaa. Saa rajoittaa toki, mutta lyhyitä jaksoja. Ja se on vähän semmoista keinotekoista aina, koska sitten tosiaan, kyllähän niitä puhelimia voi olla. Ihmiset ovat kauhean kekseliäitä ja fiksuja ja kaikkea, että jostakin tulee toinen puhelin tai jollakin toisella on. (---) “ H2

Kolmantena ilmiönä painotettiin koulukotien asemaa monimuotoisten palveluiden, kuten psykiatria- ja päihdepalveluiden tuottajana. Koulukodissa asuvat lapset tarvitsevat työntekijöiden tukea niin tavallisessa arjessa kuin psyykkisessä voinnissa sekä päihteiden käytön ja karkailun ehkäisemisessä (Pekkarinen 2017a, 31). Oireiden moninaisuuden ja päällekkäisyyden vuoksi koulukodin työntekijöiltä edellytetään myös mielenterveys- ja päihdetyöskentelyä, mutta haastatteluissa koettiin, että työskentelyodotuksista huolimatta lain sisällöllinen tuki oli jäänyt puuttumaan.

“Täällä tehdään hyvin paljon psykiatrissa päihdehuoltoa ja se olisi toivottavaa, että laki sen jollakin tavalla tunnistaisi ja tukisi siinä toiminnassa.” H2

Useammassa kommentissa pohdittiin myös sitä, miten koulukoti voi toimia päihdepalveluiden tuottajana, kun sen ympäristö on niin altis päihteille. Koulukodissa liikkuu paljon päihkeitä, koska moni siellä asuvista lapsista kärsii päihdeongelmista. Lapset kykenevät tilaamaan puhelimellaan päihkeitä itselleen tai muille laitoksen alueelle. Haastattelussa kerrottiin esimerkkitapauksesta, jossa nuori epäonnistui päihteistä irrottautumisesta yrityksistään huolimatta. Nuori itse kertoi,

ettei pysty irrottautumaan, koska koulukodissa on koko ajan tarjolla päihteitä. Lopulta nuori jouduttiin sijoittamaan sukulaiselle, jotta hän pääsisi pois päihteiden vaikutuksesta.

Neljäntenä ilmiönä työntekijät kertoivat lastensuojelulain mukaisesta henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta. Haastattelussa kuvattiin, kuinka suurella osalla koulukotiin tulevista nuorista on taustallaan väkivaltaista käyttäytymistä ja päihteidenkäyttöä ja päätyneet siksi lopulta koulukotiin. Siitä huolimatta näille henkilöille voidaan toimittaa henkilöntarkastus vasta silloin, jos laitoksen henkilökunnalla on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on yllään tai vaatteissaan päihtymistarkoituksessa käytettäviä aineita tai aineen käyttöön soveltuvia välineitä tai sellaisia esineitä, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen (LSL 417/2007 66 §). Lain soveltamista pidettiin ristiriitaisena sen kanssa, että lasten tiedetään ennalta olevan väkivaltaisia ja päihdeongelmaisia, mutta käytöksen oletetaan loppuvan siihen, kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltolaitokseen.

“Me emme saa automaattisesti käydä läpi näitä nuoria, kun ne tulee lomilta ja iltalomilta, että niillä ei ole veitsiä mukana, huumeita. Niin se on hölmöä. Voitte mennä tsekkaamaan mitä on löydetty lasten huoneista meidän löytötavaraalatoista. Siinä on kaikenlaisia aseita.” H2

Yhteisenä haasteena koulukotien esimerkeissä toistui keinottomuus puuttua tilanteisiin ennalta ehkäisevästi. Puuttuminen näyttäytyi mahdollisena vasta, kun lapsi oli jo käyttäytynyt itselleen tai toisille haitallisella tavalla, mutta niitä ennalta ehkäisevästi ei voitu toimia.

“Nuoret pystyvät ensisijaisesti jatkamaan hyvinkin itsetuhoista käyttäytymistä ja toimintaa. Oikeastaan juuri niitä asioita, minkä vuoksi hänet on sijoitettu. (---)” H1

“Niin asia sillä tavalla, että OK, mitä sieltä löytyy; liikkumisvapauden rajoitus, yhteydenpidon rajoitukset. Ne ovat hyviä rajoituksia. Mutta se, että niiden toimeenpanemisen kynnyks on, niinku tarkoitin esimerkkinä siitä, että mä tiedän, että tämä nuori lähtee käyttämään päihteitä. Mä en voi toteuttaa esimerkiksi liikkumisvapauden rajoitusta. Mä en keksi mitään järkevää syytä, että se laitoksesta lähtee ja pitää hyväksyä se siinä. Mut sitten kun se tulee päihtyneenä sieltä takaisin, niin sitten mulla on lupa käyttää näitä työkaluja. Eli tässä tulee tää ongelma, että nää on hyviä rajoitustoimenpiteitä, mutta se, että mitenkö pystytään ja voidaan käyttää, niin siinä musta tulee se ongelma.” H1

“(---) Mutta se, että mulla on yli kolmenkymmenen vuoden kokemus tästä työstä ja tiedän, että näin tulee tapahtumaan (nuori on menossa käyttämään päihteitä). Minulla ei ole työkaluja puuttua siihen muuten, kuin keskustelun tasolla. Ja kun nuorella on kova polte päihteiden perään, niin hänhän viestiäni vastaan. Ja minun pitää antaa hänen mennä ensin tekemään itselleen pahaa eli käyttämään päihteitä. Sitten kun mä

pystyn todentamaan, että näin on tapahtunut, niin sitten minä voin käyttää rajoitustoimenpiteitä ja suojella häntä siltä asialta, mikä jo on tapahtunut. Tässä on hirveä ristiriita minusta. “ H1

Liian myöhäinen puuttuminen koettiin vääränlaisena lapsen edun ymmärtämisenä. Työntekijät kokivat, että pienin mahdollinen puuttumisen taso on päinvastaisesti lapsen edun vastaista silloin, jos lapsi ei kykene syystä tai toisesta vastaanottamaan tavanomaista kasvatusta. Silloin lapseen kohdistetaan liian suuria vaatimuksia hänen vaikeaan tilanteeseensa ja vointiinsa suhteutettuna. Aikaisempi puuttuminen mahdollistaisi sen, että monelta muulta pahemmalta asialta voitaisiin välttyä.

“Pelkällä puheella ohjaaminen ja sillä tavalla ennakointi ei ole aina riittävää, että monesti on se tilanne, että asioiden pitää kehittyä hyvin pitkälle ennen kuin täytyy perusteet sille, että voidaan käyttää jotain rajoitetta. Ja sillä ei välttämättä ole tällöisen arkikasvatuksen kanssa hirveästi tekemistä enää. Tai maalaisjärjen tai sellaisen, että miten voitaisiin puuttua. (---).” H1

“Ja kun puuttumisen taso on aina pienin mahdollinen, millä lähdetään liikkeelle ja sitä kauheutta kerkeää tapahtumaan todella paljon.” H1

Haastattelussa tuotiin esiin, että työntekijöillä tulisi olla mahdollisuus toimia, auttaa ja tukea sekä kantaa vastuu lapsesta silloin, kun lapsi ei pysty tätä vastuuta itse kantamaan. Tällä hetkellä koettiin, että lapsille annetaan liikaa vastuuta, jota he eivät kykene kantamaan. Haastatteluissa kyseenalaistettiin sitä, tunnistaako lastensuojelulaki rajoitustoimenpiteiden osalta riittävästi sitä, että lapsen kehityksen ja voinnin taso voivat vaihdella merkittävästi ikätasosta huolimatta, ja siksi lapsen kyky reflektoida oman toiminnan seurauksia ja vastaanottaa kasvatuksellista ohjaamista voi olla ikätasoistaan heikompaa.

“Mutta nuori, joka voi näin huonosti, hänen kuuluu olla tämän tasoisessa laitoksessa ja silloin hänellä on oikeus tulla pidettäväksi hyväksi, siis hänestä täytyy pitää huolta. Vaikka hän ei itse siihen kykene.” H2

“Ja jotenkin tunnistetaan myös se, että ikänsä puolesta ja vointinsa puolesta nämä eivät ole kauhean vastaanottavaisia. Siis se vaan on niin. Ja se on se porukka, minkä kanssa me tehdään töitä ja heilläkin on oikeus siihen kaikkeen hyvään, niin kuin kellä tahansa muullakin. “ H2

Vaihtoehtona esitettiin, että koulukodille laadittaisiin erikseen vaativan sijaishuollon “erityislastensuojelulaki”. Erityislastensuojelulaki mahdollistaisi sen, että rajoituksilla voitaisiin turvata koulukodissa asuvalle lapselle etusija erityiseen suojeluun, joka taataan lastensuojelulain 1 §:ssä. Koulukodissa asuvien nuorten kohdalla on kyse keskusteluissa sanoituksen mukaisesti

”elämästä ja kuolemasta”, jonka vuoksi vaikeimmissa tilanteissa olevat nuoret tarvitsevat erityisen intensiivisen tuen ja huolenpidon. Tehokkaan ja vakauttavan tuen ja huolenpidon tarjoaminen erityisen vaativille nuorille edellyttää koulukodilta voimakkaita puuttumisen keinoja.

“Niin kyllä mä peräänkuulutan sitä erityislastensuojelulakia, joka huomioisi meidän lasten erityisyyden ja tämän problematiikan, mikä heillä on. Että 17. kesästä käytöshäiriöistä, päihteitä käyttävää väkivaltaista nuorta, niin sitten on jännää, että kolmevuotiasta tarhalasta ohjataan kanssa samalla lainsäädännöllä. (---)” H1

“Ja sitten, kun tää laki on sama, kuin laki taaperoikäisellä tarhassa, että me tarvittaisiin sellainen erityislastensuojelulaki erityisille lapsille. Että voitaisiin heitä auttaa.” H1

“(---) Tehkää valtion koulukodeille hyvä uusi laki. Kuulkaa meitä.” H1

Työntekijät mielsivät lainsäädännön kehittämisen vahvistavan koulukodissa asuvien lasten etua. Työntekijöiden mukaan koulukodissa asuvilla lapsilla tulisi olla oikeus saada huolenpitoa silloin, kun hän ei itse kykene huolehtimaan itsestään; *“silloin kun lapsi voi niin huonosti, että hän ei kykene itse pitämään itsestään huolta, silloin muiden tulisi voida pitää hänestä huolta”*. Huolenpidolla työntekijät viittasivat siihen, että lapselle haitallinen käyttäytyminen, kuten päihteidenkäyttö tai akuutti itsetuhoisuus, pystyttäisiin katkaisemaan, lapsi ei voisi omalla toiminnallaan vahingoittaa itseään enempää ja hänet pystyttäisiin pitämään turvas Työntekijät toivoivat, että juridiikan sijaan lapsia voitaisiin kasvattaa sillä rakkaudella ja huolenpidolla, johon on oikeus kaikilla muillakin lapsilla, jotka eivät ole sijaishuollossa.

“(---) Sitä pitäisi kääntää niin, että kun olet siinä kunnossa, että sä et itse kykene hoitaa itseäsi, niin silloin meillä on oikeus hoitaa sinua. Ja ensin pitää siis rajata paljon niin, että esimerkiksi liikkumisvapautta saisi automaattisesti rajata esimerkiksi tälle alueelle. Puhelimen käyttöä saisi automaattisesti rajata niin, että sä et voi ihan yhtä helposti niitä huumeita tilata tänne. Ja mitä paremmin sinä alat voimaan, totta kai sitä enempi sinulle annetaan. (---)” H2

“Mutta erilainen lainsäädäntö, joka on mahdollistaa sen, että niin kauan kuin ihminen ei kykene itse pitämään itsestään huolta, vielä alaikäinen ihminen, niin silloin muut pitävät siitä huolta ja kykyjen mukaan annetaan vapautta. Ei niin, että me toistetaan sitä samaa kaavaa, mitä on toistettu kaikissa 7–8 laitoksessa ennen tätäkin.” H2

Keskusteluissa esitettiin tarve myös erityisen huolenpidon osastojen (EHO) kehittämiseksi. Työntekijöiden näkökulmasta nykyisellään erityisen huolenpidon jaksot eivät ole riittävän pitkiä katkaisemaan lapsen itseään vahingoittavaa käyttäytymistä ja vakaa päihdeongelmaa. Nykyisen ajanjakson (30 + 60 vrk) aikana ehditään pysäyttämään lapsen käytös, mutta jatkokyöskentelyä ei

ehditä tekemään. Työntekijät pitivät ajanjakson kestoa riittämättömänä myös luottamuksellisten ihmissuhteiden syntymisen kannalta.

“Than jos ajatellaan sitä suhdeperustaista työtä, johon kuitenkin vaaditaan aikaa, että syntyy oikeasti luottamuksellisia ihmissuhteita. Ja sitten ajatellaan, että jos sä meet EHO:lle ja sä tiedät, että se on maksimissaan 90 päivää. Onhan meillä ollut paljon sellaisia lapsia, jotka sen ajan tavallaan lusivat niinku “raksi jokaiselta päivältä, mitä mä näihin ihmisiin kiinnityn”. Hän vastaa sen, mitä ajattelee, että haluatte kuulla sen sijaan, että tavallaan oikeasti lähdeittäisiin rakentamaan sellaista merkityksellistä ihmissuhdetta. Kun me kuitenkin tiedetään, että sen kautta ne muutokset syntyy.” H2

Lisäksi “porrastettujen siltojen” rakentamista nivelvaiheisiin pidettiin muutosten kannalta välttämättömänä. Nykyisellään työntekijät pitivät EHO:a irrallisena kuplana tosielämästä. Siksi moni nuori jää jakson päätyttyä tyhjän päälle, eikä jakson aikana saavutetut muutoksen siirry nuoren tavalliseen elämään. Tämän nähtiin synnyttävän erityisen huolenpidon jaksojen kierrettä, jossa moni nuori joutuu palaamaan jaksolle vähän ajan kuluttua. Työntekijät pitivät hyvänä ratkaisuna vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän ehdotusta (STM raportteja ja muistioita 2020:28) nykyisen ajanjaksorakenteen (30 + 60 vrk) muuttamista siten, että jatkossa päätöksellä voitaisiin mahdollistaa enemmillään 90 vuorokauden erityisen huolenpidon jakson ja sen jälkeen tarvittaessa enimmillään toisen 90 vuorokauden jakson. Muutos takaisi sen, että jatkossa erityisen huolenpidon jaksoilla kyettäisiin paremmin vastaamaan kaikkein vaikeimmassa asemassa olevia lapsien tuen tarpeisiin, jotka jäävät nykyisellään EHO:jen joustamattomuuden vuoksi näiden keinojen ulkopuolelle.

Niin, mutta sitten tosiaan niiden EHOjenkin kehittäminen. Aloittaisiin kehittämään sitä niin, että se ei olisikaan irrallinen kupla tästä tosielämästä, vaan että se jollain lailla se kytkeytyisi. Mutta askel kerrallaan. Ehkä he ensin tarvitsevat sitä ihan tiukkaa tiukkaa. Ja onhan meillä koulukodilla sellaisia EHOja, jotka yhä enempi toimivat sen mukaan. Mutta se on ehkä vielä lasten kengissä ja se aikaraja on niin lyhyt.” H2

Yhteistyötahojen kanssa tehtävän yhteistyön vahvistamista, varsinkin terveydenhuollon kanssa, pidettiin tärkeänä. Nykyisellään työntekijät kuvasivat itseään sekatyömiehinä; *“meillä on päihdeongelmaisia ja käytöshäiriöisiä, meillä on psyykkisesti sairaita ja meillä sitten on kehitysvammaisia ja muuta.”* Näihin haasteisiin vastaamiseksi toivottiin lainsäädännön tukea sekä vahvaa viranomaisyhteistyötä. Yhtenä tulevaisuuden mahdollisuutena pidettiin pienempipaikkaisten hybridiyksiköiden kehittämistä, joka vastaisi oireilevien nuorten hoidosta moniammatillisesti. Näin voitaisiin turvata se, että koulukodissa asuvat lapset saisivat riittävän intensiivisen huolenpidon ja hoidon.

“En tiedä vastaako kysymykseen, mutta kun on haastattelu, niin mä ajattelen, että tarvittaisiin myös sitten ehkä palveluvalikoimaan semmoisia vielä pienempipaikkaisempia hybridiyksiköjä jatkossa. Että välttämättä erityisen huolenpidon yksikötkään ei pysty vastaamaan kaikkien meidän nuorten ongelmiin.” H1

”Ja varsinkin kun lapsi on mennyt psyk. puolelle ja näin ja ehkä se yhteistyö terveydenhuollon kanssa ja ambulanssiralli on nyt varmaan yksi semmoinen, mikä ehdottomasti pitäisi saada katkaistua ihan viranomaisyhteistyönä, esimerkiksi vaikka tällaisten yksiköiden kautta. Ja jotenkin se, että koulukodeilla on ymmärrys siitä käytöshäiriöistä ja siitä puolesta ja terveydenhuollon puolella on se toinen hoito. Että saataisiin pienempiä pienempipaikkaisia yksiköitä, joissa olisi sitten enemmän aikuisia tälle yhdelle nuorelle. Niitä on vaan yhä enemmän tässä meidän marginaaliporukassakin, vielä yhä nuorempia. On tullut jopa semmoisia yhteydenottoja sosiaalitoimesta, jossa ne kysyy tarjousta, että löytyisikö nuorelle yksikkö, jossa on mahdollisimman vähän muita nuoria ja paljon se maksaa. Että tavallaan tilausta on, että tää tilanne on muuttunut viiden vuoden aikana tosi paljon. Että tässä olisi aikamoinen murros menossa kaikkiaan.” H2

Työntekijöiden mukaan muutokset vahvistaisivat koulukodissa asuvien lasten mahdollisuutta saada heille kuuluvia tarpeellisia palveluita sekä lisäisivät molemminpuolista turvallisuuden tunnetta sekä lapsilla että aikuisilla. Muutoksien katsottiin vahvistavan myös koulukotien kykyä vastata siihen tehtävään, miksi lapsi on heille sijoitettu; *“meidän pitää varjella häntä häneltä itseltään ja ulkopuoliselta maailmalta ja koittaa häntä kasvattaa.”* Samalla muutoksien katsottiin takaavan, että lapsi olisi vahvemmin vuorovaikutuksen piirissä, arkinen kasvatus saisi juridisten normien sijaan enemmän alaa sekä työ olisi lyhytjänteisyyden sijaan pitkäjänteisempää työskentelyä, jonka keskiössä olisi lapsen asian eteenpäin vieminen. Kauaskantoisemmin näiden muutoksien uskottiin vahvistavan ja parantavan koulukotilasten tulevaisuuden näkymiä.

“Mä oikeasti uskon, että näillä lapsilla olisi paremmat mahdollisuudet saada parempi elämä, koska tällä hetkellä he voivat niin huonosti, että he eivät kykene sitä omaa asiaansa viemään eteenpäin. Ja näillä nykyisillä mahdollisuuksilla me pystytään lyhytaikaisesti. Mutta mä luulen, että se olisi pitkäjänteisempää se työ, jos se lainsäädäntö olisi erilainen.” H2

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkielmassa on lähestytty lastensuojelulain mukaista rajoitustoimintaa kysyen, millaisina rajoitustoimenpiteet kuvautuvat koulukodin ammatillisen arjen, käytännön ja kokemusten kautta. Aihetta tarkasteltiin kysymällä, millaisina rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät koulukodin arjessa työn kautta tarkasteltuna. Toiseksi kysyttiin, miten koulukodin työntekijät kokevat rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eronteon ja viimeiseksi selvitettiin, sisältävätkö nykyiset rajoitustoimenpiteet kehityskohteita.

Tutkielma perustuu kahden valtion koulukodin työntekijöiden haastatteluihin, jotka toteutettiin yhteistyössä THL:n kanssa jatkumona Valtion koulukotien ja THL:n yhteistyöhankkeelle, jossa tutkittiin valtion koulukodeissa toteutettavia rajoitustoimenpiteitä ja niiden vaikutuksia koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin. Rajoitus- ja kasvatuskäytänteitä ja niihin kohdistuvia jännitteitä on analysoitu neljään eri teemaan kytkeytyen, joita olivat: 1) rajoitustoimenpiteiden käytön määrään liittyvä jännite, 2) koulukodin kasvattamisen ja rajoittamisen välinen jännite, 3) juridishallinnollisen työn ja inhimillisen työ välinen jännite sekä 4) erityisen vaativan lapsen suojelun ja lainsäädännön välinen jännite.

7.1 Rajoitustoimenpiteet koulukodin työvälineinä

Aineiston valossa rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät monella tapaa jännitteisinä koulukodin ammattilaisten kokemuksissa. Rajoittamistoimenpiteisiin liittyvä jännitteisyys tunnistettiin ja tunnustettiin koulukodin arjen ja rajoitustoimenpiteiden luonteen yhteentörmäykseksi. Vaikka rajoitustoimenpiteitä pidetään viimesijaisina toimenpiteinä turvata lapsen tilanne, koulukodissa vallitsevaa tilaa kuvataan ”poikkeustilana”, sillä siellä asuvien lasten poikkeuksellisen haastava ja vakava oireilu synnyttää poikkeuksellisia tarpeita myös rajoitustoimenpiteiden käyttämiselle. Koulukotinuorten vakavaa oireilua sekä nuorten heikentynyttä kykyä vastaanottaa kasvatuksellista ohjausta pidettiin keskeisinä syinä sille, miksi koulukodissa joudutaan käyttämään paljon rajoitustoimenpiteitä ja erityisen huolenpidon jaksoja. Ammattilaisten näkemystä tukee myös Siiri Utraisen ja Pia Erikssonin (2023) tutkimus koulukodeissa käytetyistä rajoitustoimenpiteistä, jonka mukaan koulukodeissa tehdään vuosittain yhteensä noin 3500 rajoituspäätöstä, joka tarkoittaa keskimäärin 500 koulukodeittain tehtyä rajoituspäätöstä vuodessa. Täten rajoitustoimenpiteiden määrällinen paljous laitoksissa, jotka ovat erikoistuneet

”vaikeahoitoisiin” nuoriin, ei ole uusi tutkimustulos. Kuitenkin yhdenmukaisena aikaisempien tutkimusten (esim. Utriainen & Eriksson 2023; Tarkkinen & Forsberg 2013; Juhila 2006) kanssa sitä voidaan pitää huomionarvoisena sikäli, että se kuvaa tiukan kontrollin välttämättömyydestä “vaikeasti hoidettavien ja autettavien” lasten kanssa työskennellessä. Työntekijöiden mukaan tiiviin kontrollin puute viestii pikemminkin siitä, ettei lapsi välttämättä ole enää koulukotisijoituksen tarpeessa.

Koulukotien ”poikkeustilasta” johtuva jännite kuvautui tutkimuksessa myös rajoitusten vähentämiseen liittyvissä mahdollisuuksissa. Näkemyksien perusteella rajoitusten vähentäminen näyttäytyy koulukodin keinoin liki mahdottomana. Vähentämistä pidettiin mahdollisena vain, mikäli rajoitustoimenpidetilanteita kehystäviin reunaehtoihin saataisiin toivottuja muutoksia aikaiseksi. Käytännössä tällä tarkoitettiin niitä yhteiskunnallisia resursseja, palveluita ja tuen muotoja, jotka muodostavat lasten hoidollisen kokonaisuuden. Osaltaan tämän voidaan nähdä kiteyttävän rajoitustoimenpiteiden viimesijaisuuden ydintä: koska rajoitustoimenpiteet ovat viimesijaisia puuttumisen keinoja, niiden tarkastelussa olisi hyvä kiinnittää enenevästi huomioida myös lapsen toimintaan vaikuttaviin reunaehtoihin, jotka omalta osaltaan vaikuttavat rajoitusten tarpeeseen koulukodissa. Tutkimusaineiston mukaan näiden reunaehtojes haasteiden, kuten mielenterveys-, päihde- ja psykiatristen palveluiden puutteiden katsottiin korreloivan lasten oireilua, lisäävän koulukodin vastuuta ja monimutkaistavan kasvatuksellisia tilanteita. Tällöin lasten tarpeisiin vastaaminen nähtiin muuttuvan yhteiskunnallisen vastuun sijaan koulukotien kantamaksi vastuuksi. Myös Pohjolan (2022, 35) valtion koulukotien kehittämistä koskeneessa tutkimuksessa kritisoitiin koulukotien ohutta tai olematonta kiinnittymistä muuhun palvelujärjestelmään. Tutkimuksessa todetaan, että nuorten palvelupolut pitkittyvät ja monimutkaistuvat, mikäli heidän kytköksensä muihin tarvitsemiinsa palveluihin jää etäiseksi. (Pohjola 2022, 35.) Koska koulukodissa asuvien lasten ja nuorten on tunnistettu tarvitsevan moninaisten vaikeuksiensa keskellä samanaikaisesti monenlaista erikoistunutta apua (Pohjola 2022, 101), olisi yksittäisten rajoitustoimenpiteiden tarkastelun rinnalla paikallaan avata näkymiä näihin rajoitustoimenpiteitä kehystäviin tekijöihin.

Aineiston perusteella rajoitustoimenpiteitä voidaan pitää samaan aikaan yksityiskohtaisesti säädeltynä oikeudellisena toimintana sekä sosiaalisissa tilanteissa tapahtuvina inhimillisinä kohtaamisina. Niiden inhimillistä puolta ilmentää se, että työntekijät kokevat ja vastaanottavat rajoitustilanteissa voimakkaita tunteita. Työntekijät kokivat rajoitustilanteissa muun muassa ristiriitaisuutta, huolestuneisuutta, neuvottomuutta, pelkoa ja surua. Nämä tunteet tulivat ilmi suhteessa laitoksessa asuviin lapsiin, tilanteessa syntyneisiin negatiivisiin tunteisiin, reagoinnissa

äkillisiin tilanteisiin ja omaan ammatilliseen toimijuuteen. Koulukotityöhön nähtiin liittyvän tasapainoilu näiden vahvojen tunteiden kanssa, sillä rajoitustoimenpiteiden toteuttaminen edellyttää työntekijöiltä vankkaa tunteiden säätelykykyä. Tunteiden säätelykyvyn vaade kietoutuu koulukotityössä rajoitustoimenpiteiden oikeudelliseen ulottuvuuteen, jota ilmentää se, että rajoitusten edellytyksistä, toteutuksista, ajallisista raameista ja välttämättömyyksistä säädetään laissa. Työntekijät pitivät lain hengen toteuttamista ammatillisen työn lähtökohtana, mutta samalla sen katsottiin jättävän työntekijöiden inhimillisille vaateille suhteellisen vähän liikkumavaraa. Rajoitustilanteissa työntekijöiltä edellytetään rationaalista toimintakykyä sekä hallinnollisten elementtien, kuten kuulemisten ja päätösten tekemistä ilman aiheetonta viivästystä, vaikka työntekijät olisivat emotionaalisesti hurjassa tilanteessa. Samalla, kun rajoitustoimenpiteet edellyttävät tunteiden sivuuttamista akuutissa tilanteessa, työn jatkuvuuden katsottiin edellyttävän tunteiden tunnistamista, prosessointia sekä eteenpäin siirtymistä tilanteiden jälkeen. Jälkikäteisen prosessoinnin haasteet näyttäytyivät työn kannalta kuormittavina tekijöinä, sillä ilman prosessointia tunnekuorma saattoi varastoitua keho- ja tunnemuistiin ja siirtyä seuraavaan kohtaamiseen. Siksi rajoitustoimenpiteiden katsottiin vaativan työntekijöiltä merkittävää ”kestävyyttä”, jota voidaan kuvata myös merkittävänä tunnetaitona (ks. esim. Jalovaara 2005.). Rajoitustoimenpiteiden inhimillisen puolen voidaan katsoa aiheuttavan koulukotityössä psyykkistä kuormitusta sekä altistavan uupumiselle. Tämän vuoksi inhimillistä ulottuvuutta ei voida sulkea pois koulukodin rajoitustoiminnasta. Sen sivuuttamisella olisi kauaskantoisia vaikutuksia työntekijöiden hyvinvointiin ja jaksamiseen, mutta myös koulukodissa asuviin lapsiin, sillä suhdeperustainen työ vaatii inhimillisyyttä. Siksi voidaan katsoa, että tunteet ovat välttämätön osa rajoitustoimenpiteiden käyttöä ja ne vaikuttavat keskeisesti niin koulukodissa asuviin lapsiin kuin työntekijöihin. Siksi asiantuntijuuden kuvaa ei olisi hyvä rakentaa niin rautaiseksi, ettei siihen mahtuisi myös tunteet mukaan.

7.2 Rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eronteko koulukodin ammattilaisten kokemuksissa

Kasvatuksellisten keinojen ja rajoitustenpiteiden välinen eronteko näyttäytyy koulukodin kasvatustyössä jännitteisenä ja vaativana työtehtävänä. Koulukodin ammattilaiset joutuvat työssään punnitsemaan kahden puuttumisen tason, eli ”yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttävän tavanomaisen kasvatuksen” ja lastensuojelulain mukaisen rajoittamisen välistä rajanvetoa. Näissä tilanteissa on tulkittava ja sovellettava lasten erityisen suojelun velvoitetta sekä kasvatuksellisen

toiminnan oikeudellisia reunaehdoja. Samalla työntekijät luovat tulkinnoillaan normatiivista määrittelyä siitä, mikä on ”riittävää” rajoitustoimenpiteiden kriteerien täyttymiselle. Tutkielman mukaan tähän rajanvetoon liittyy osa koulukotityössä kohdattavasta vaativuudesta, sillä työntekijät joutuvat sovittamaan yhteen monia, osittain jopa vastakkaisia intressejä: akuuteissa tilanteissa on pohdittava lapsen etua, suhteutettava se muiden henkilöiden turvallisuuteen ja samalla perustettava toimintansa laissa säädettyihin edellytyksiin.

Vaativuudesta huolimatta tavanomaisten kasvatuksellisten keinojen ja rajoitustoimenpiteiden välistä rajanvetoa pidettiin koulukodeissa melko selvänä. Tulos eroaa aikaisemmista tutkimustuloksista, joissa työntekijöiden on havaittu kokevan kasvatuksellisen rajaamisen ja lakiin perustuvan rajoittamisen välisen rajanvedon vaikeaksi (ks. esim. Valtonen 2018, 51; Korkka 2019, 50). Omalta osaltaan tämä näyttää aineistossa selittyvän sillä, että koulukodit ovat lähes 200-vuotisen historiansa aikana joutuneet jatkuvasti moninaisen tarkastelun kohteeksi, toisin kuin useat muut sijaishuollon instituutiot (ks. esim. Pekkarinen 2017a). Tämä tekee ymmärrettäväksi sitä, miksi kasvatuksellisen rajaamisen ja rajoittamisen rajanvedon selkeyttä on priorisoitu koulukodin työssä. Työntekijät kertoivat muun muassa moninaisista virallisista ja epävirallisista perehdytyksen rakenteista, kuten rajoitustoimenpidekoulutuksista ja niihin kuuluvista tenteistä. Kiinnostavaa näissä perehdytyksen rakenteissa on se, että ne olivat suurimmaksi osaksi koulukotien itse laatimia ja resursoimia rajoitustoimenpiteitä koskevia koulutuspaketteja, ja niitä pidettiin merkittävinä työntekijöiden osaamista vahvistavina tekijöinä. Koska näitä koulutuksia pidettiin tärkeinä osaamisen ja laadun takaajina, voidaan kysyä, olisiko tällaisia koulutuksia syytä laajentaa koskemaan kaikkia niitä laitoksia, joissa käytetään rajoitustoimenpiteitä. Toisaalta työntekijät toivat esiin, että vaikka muodollista perehdytystä pidetään tärkeänä, työntekijöiden ammatillisen osaamisen katsotaan rakentuvan merkittävältä osin epävirallisen perehdytyksen kautta, sillä koulukodin osaamista pidetään niin erikoistuneena, ettei mikään koulu tai koulutus valmista työntekijää näihin tilanteisiin.

Vaikka rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten keinojen eronteko nähtiin pääasiassa selvänä, ammattilaiset toivat esiin myös rajanvetoa haastavia näkemyksiä. Nämä näkemykset toivat esiin työntekijän ja lapsen välisen yhteisöllisen ja sosiaalisen luonteen; koulukodeissa kasvatetaan toisten ihmisten lapsia, jonka vuoksi sen tulkitseminen, mikä on lapsen paras, voi olla vaikeaa vaikeassa tilanteessa. Siksi kasvatuksellisessa punninnassa tarvitaan laillisuuspunninnan lisäksi myös kasvatuksen, huolenpidon, hoivan ja etiikan näkökulmia. Kuten Hanna Tarkkinen ja Hannele Forsberg (2013) esittävät, *”lastensuojelutyö ei palaudu universaaleja sääntöjä noudattavaksi oikeussuhteeksi, vaan rajoitustoimenpiteiden tarkastelun rinnalla ja taustalla olisi*

paikallaan avata näkymiä lasten huolenpitosuhteisiin”. Tämä näkyi työntekijöiden puheissa muun muassa siinä, miten he kuvailivat rajoitusten käyttöä turvaamisen ja suojelemisen lisäksi myös rakkauden, hoivan ja huolenpidon sanakäänteillä sekä yhtenä osana koulukotilasten kasvatusta. Onkin mielenkiintoista, että vaikka lainsäädäntö erottaa yksityiskohtaisesti ”tavanomaiset” kasvatuksen keinot ja rajoitustoimenpiteet toisistaan, työntekijöiden puheessa kasvatuksellista ohjaamista ja rajoitustoimenpiteitä ei nähty toisiaan poissulkevinä toimenpiteinä, vaan jopa toistensa jatkumona. Tämä kertonee siitä, että koulukodissa kasvatuksellinen rajaaminen ja lainmukainen rajoittaminen kulkevat välillä rinnakkain koulukotinuorten kasvatuksessa; kasvatusta voi olla ilman rajoitustoimenpiteitä, mutta joskus kasvatusta vaatii rajoitustoimenpiteitä tuekseen. Myös tämän analyysin lopputulemaa on suhteutettava käsitykseen siitä, jonka mukaan kasvatuksellisia keinoja ja rajoitustoimenpiteitä ei ole tarpeellista jäsentää toisistaan irrallisina toimina, vaan joskus myös toistensa kytköksenä.

7.3 Koulukodin suojelehtävän ja lainsäädännön välinen suhde

Kolmannen tutkimuskysymyksen osalta tarkasteltiin ”erityisen vaativien” lasten suojelehtun ja turvaamisen välistä tasapainoa. Koulukodin työntekijät tunnistiivat selkeästi niille laissa säädetynt tehtävän kantaa vastuu vaativahoitoisten lasten ja nuorten tuen tarpeesta, mutta heidän konkreettisia keinojansa reagoida vastuun tuomiin haasteisiin pidettiin puutteellisina. Työntekijät kuvasivat, että vaikka koulukotien erityinen asema vaativan tason lastensuojelehtulaitoksena tunnistetaan lainsäädännössä, lainsäädäntö ei kuitenkaan tue heidän erityisen vaativaa toimintaansa. Vaikka Saastamoinen (2016, 152) tuo esiin, että lastensuojelehtulaki on sovellettavissa merkittävältä osin sijaishuollon arkeen, aineiston perusteella koulukodeissa todennetaan lainsäädännön ja laitosarjen yhteen törmäämistä. Asia näyttäytyy työntekijöiden kokemana siten, että samalla, kun lastensuojelehtulaki on lisännyt lasten oikeuksia, on sijaishuollon keinoja reagoida - kenties yhä vaikeammaksi muuttuneisiin nuorten haasteisiin - vähennetty. Hankalimpana koulukotien näkökulmasta kuvautuu se, että samalla, kun lastensuojelehtulaki velvoittaa yksilölliseen tilanteiden mukaiseen harkintaan, lain tulkinnat ja niiden soveltaminen kohdentuvat eroa tekemättä kaikenikäisiin lapsiin vauvasta täysi-ikäisyyteen saakka.

Lain soveltamisen haasteet näkyivät koulukotien arjessa moninaisina rajaamiseen liittyvinä ilmiöinä, joissa työntekijät kokivat, etteivät he kykene nykyisen lainsäädännön rajoissa suojaamaan lasten tai muiden ihmisten turvallisuutta. Yhteisenä haasteena näissä ilmiöissä toistui keinottomuus puuttua tilanteisiin ennalta ehkäisevästi, jonka vuoksi lapsille ehtii sattumaan

”paljon kauheuksia” ennen kuin tilanteeseen voidaan laillisesti puuttua. Vaikka työntekijöiden tulkinnat eivät automaattisesti esitä ainoaa oikeaa laintulkintaa, havainnot tuovat esiin lain ja koulukotien välisen näkemyseron lapsen edun tulkinnassa. Rajoitustoimenpidesäädöksiä tarkentamalla ja tiukentamalla on pyritty varmistamaan lasten oikeuksia toteutumisen (ks. HE 542/2019 vp; HE 252/2006 vp), mutta liian myöhäistä tilanteeseen puuttumista pidetään koulukodeissa vääränlaisena lapsen edun ymmärtämisenä. Työntekijät toivat esiin, että pienin mahdollinen puuttumisen taso on päinvastaisesti lapsen edun vastaista silloin, jos lapsi ei kykene syystä tai toisesta vastaanottamaan tavanomaista kasvatusta tai kantamaan sitä vastuuta, jonka lainsäädäntö lapsille luovuttaa. Siksi voidaankin kyseenalaistaa, tunnistaako lastensuojelulaki rajoitustoimenpiteiden osalta riittävästi sitä, että lapsen kehityksen ja voinnin taso voivat vaihdella merkittävästi ikätasosta huolimatta. Siksi lapsen kyky reflektoida oman toiminnan seurauksia ja vastaanottaa kasvatuksellista ohjaamista voi olla ikätasostaan heikompaa.

Lain soveltamisessa esiintyvien haasteiden vuoksi koulukotilasten suojelutehtävä nähtiin nykyisten rajoitustoimenpiteiden keinoin lähes mahdottomana. Vaikka Rätty (2019) toteaa, ettei lastensuojelun rajoituskäytänteissä ole paluuta entiseen, ammattilaiset näkivät tarpeen kehittää lainsäädäntöä, jotta koulukodit kykenisivät vastaamaan paremmin siihen institutionaaliseen asemaan, joka heille on osoitettu. Vaihtoehtona esitettiin, että koulukodeille tulisi laatia oma vaativan sijaishuollon ”erityislastensuojelulaki”. Ammattilaiset luonnehtivat rajoitustoimenpiteitä koskevissa muutosehdotuksissaan monin tavoin Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän esitystä lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamisesta, joka valmistui syyskuussa 2020 (STM raportteja ja muistioita 2020:28). Uudistamistyöryhmän loppuraportissa nähtiin muun muassa tarve pidentää erityisen huolenpidon jaksoja sekä tehdä lakiin täsmennyksiä sekä lisäyksiä erityisistä rajoitustoimenpiteistä, jotta lastensuojelun sijaishuollon sisältö ja rakenne vastaisivat paremmin vaativaa erityistä tukea tarvitsevien lasten tarpeisiin (STM raportteja ja muistioita 2020:28). Vaikka hankkeen mukainen osuus vaativan sijaishuollon uudistamisesta ei edennyt eduskuntaan, sen tarve näyttäytyy edelleen ajankohtaiselta; koulukodin ammattilaiset näkevät edelleen kehitystarpeita rajoitustoimenpiteiden sääntelyn tarkastelulle “erityisen vaativien” lasten näkökulmasta, erityisen huolenpidon jaksojen pidentämiselle, porrastettujen siltojen kehittämiseksi palveluiden nivelvaiheisiin sekä rakenteellisen yhteistyön vahvistamiselle, kuten pienempipaikkaisille yhdistelmäyksiköille. Koulukodin ammattilaisten mukaan muutokset estäisivät lapsia altistumasta nykyistä vähemmän omasta toiminnasta johtuville vahingollisille kokemuksille sekä lisäksi molemminpuolista turvallisuuden tunnetta. Samalla niiden katsottiin vahvistavan koulukotien kykyä vastata

pitkäjänteisemmin siihen tehtävään, jonka vuoksi lapsi on heille sijoitettu. Näiden tekijöiden katsottiin yhdessä parantavan koulukotilasten tilannetta ja näin vahvistavan myös heidän tulevaisuuden näkymiä.

7.4 Lopuksi

Johtopäätöksenä kaiken edellä sanotun jälkeen on, että rajoitustoimenpiteet näyttäytyvät monin tavoin jännitteisiltä ja vaativilta “työkaluilta” koulukodin ammattilaisten työssä. Koulukodin ammattilaiset vastaavat työssään niiden lasten ja nuorten tuen tarpeista, joiden kanssa muut tahot eivät ole pärjänneet, hoitaen heitä niillä samoilla resursseilla, jotka lastensuojelulaki mahdollistaa kaikille muillekin sijaishuoltolaitoksille. Keskeisenä kysymyksenä näyttäytyy, miten lapsioikeusdiskurssista ammentava ajattelu saadaan sovitettua yhteen koulukotien arkiseen käytäntöön. 17 vuotta on kulunut siitä, kun lastensuojelulakiin lisättiin säädökset niistä rajoitustoimenpiteistä, joita lastensuojelulaitoksissa voidaan tänä päivänä käyttää lasten suojelemiseksi. Sen aikana laki on muuttunut rajoitustoimenpiteiden osalta merkittävällä tavalla. Aineiston perusteella nämä muutokset näyttävät vieneen puuttumisen “työkaluja” etäämmäksi koulukodin arjen käytännöistä. Kuten Hoikkala (2020, 165) toteaa, muodollisen sääntelyn ja arjen käytäntöjen suhdetta on voitu tulkita dynaamisena läpi lastensuojelun historian, sillä ”*diskursiivinen sääntely saa syötteitä eletystä ja koetusta arkielämästä ja päinvastoin*”. Siksi voidaan katsoa, että lain muutosehdotuksia laatiessa olisi tärkeä ottaa huomioon myös niiden marginaalia edustavien työntekijöiden ääni, jotka todentavat arjessaan lain ja vaativan sijaishuollon käytäntöjen kohtaamista. Rajoitustoimenpiteitä ohjaava laki ei saisi etäännyä liiaksi käytännön työstä, jotta sen turvaamia lasten oikeuksia voitaisiin vaalia eettisesti toimivalla ja kestävällä tavalla myös erityistason lastensuojelulaitoksissa.

Tässä tutkielmassa käytössä olevilla ryhmähaastatteluaineistolla on voitu tulkita tätä lainsäädännön ja käytännön työn dilemmaa valottamalla rajoitustoimenpiteitä koulukodin ammatillisen arjen, käytännön ja kokemusten kautta. Tutkielman kannalta merkittävänä validiteettia vahvistavana seikkana voidaan pitää sitä, että haastattelut toteutettiin useammassa valtion koulukodissa, jolloin voidaan olettaa, että tutkimuksen tulokset olisivat ainakin suurelta osin toistettavissa suuremmalla aineistolla. Lisäksi koulukodin henkilöstön keskimääräinen ammatillinen kokemus oli 11,75 vuotta, jolloin heitä voidaan pitää vankkoina asian asiantuntijoina. On kuitenkin huomionarvoista, että haastattelut ovat vuorovaikutuksellisia

tapahtua, ja niissä luodut näkemykset ovat haastateltavien ja haastattelijoiden yhteinen lopputulos (Holstein & Gubrium 2003, 3–4). Haastattelussa syntyvä tieto on tilannesidonnaista, ja siksi voidaan olettaa, että olosuhteiden, kuten haastattelijoiden, haastateltavien tai haastattelutilanteiden muutokset, olisivat voineet vaikuttaa syntyneeseen tietoon.

Valitun tutkimusotteen vuoksi monet merkitykselliset ja ajankohtaiset rajoittamistoimintaan liittyvät aiheet jäivät tutkielman sivujuonteiksi. Näiden aiheiden, kuten lain muutostoiveiden yksityiskohtainen tarkastelu, muiden tahojen ja koulukotien yhteistyön tarkastelu sekä rajoitustoimenpiteiden käyttöön vaikuttavien reunaehtojen, kuten lasten tuen ja palveluiden tarkastelu olisi toivottavaa tulevilla jatkotutkimuksissa. Jatkotutkimuksessa voisi olla myös hyvä tunnistaa ne kohdat, joissa lakia olisi syytä muuttaa ja toisaalta ne kohdat, joissa nykyisen lain toisenlainen tulkinta voisi riittää vastaamaan lain soveltamisen haasteisiin. Näiden aiheiden jatkotutkimus olisi toivottavaa, sillä rajoitustoimenpiteet kuvautuvat koulukotien ammatillisessa työssä monin tavoin jännitteisinä työtehtävinä, joista tiedetään vieläkin suhteellisen vähän. Siksi olisi tärkeää, että tutkimuksilla voitaisiin omalta osaltaan edesauttaa sitä, että käytössä olevilla kasvatusta- ja rajoittamiskeinoilla voitaisiin turvata myös koulukodeissa asuvien lasten turvallisuus ja erityinen suojeleminen tavalla, joka olisi lainsäädännöllisesti, ammatillisesti sekä eettisesti kestävä.

LÄHTEET

Araneva, Mirjam (2016) Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko: käsikirja lapsen asioista päättävälle. Helsinki: Talentum Pro.

Aurela, Anneli (1995) Käytöshäiriöisten lasten kiinnipitohoito. "Pitävä" vastaus erääseen nyky-yhteiskunnan ongelmaan. Stakesin aiheita 31. Helsinki: Stakes.

Anglin, James P. (2002) Pain, Normality, and the Struggle for Congruence: Re-interpreting Residential Care for Children and Youth. New York & London & Oxford: Haworth Press.

Cepeda, Alice & Saint Onge, Jarron & Nowotny, Kathryn & Valdez, Avelardo (2016) Associations between longterm gang membership and informal social control processes, drug use, and delinquent behavior among Mexican American youth. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 60(13), 1532-1548.

Deater-Deckard, Kirby, Dodge, Kenneth A., Bates, John E. & Pettit, Gregory S. (1998) Multiple risk factors in the development of externalizing behavior problems: Group and individual differences. *Development and Psychopathology*, 10(3), 469–493.

Ekholm, Elina (2013) "Mä en olisi tässä nyt": Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Helsingin Diakonissalaitos.

Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin – Huostassaolon ensivaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224–260.

Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpäperi 44. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2017) Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus: Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press, 140–161.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Hakalehto, Suvianna (2016) Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 22–57.

Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.

Heino, Tarja (2020) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 12/2020. Helsinki: PunaMusta.

Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus*, 22 (3), 288–298.

- Helavirta, Susanna (2021) Rajoitustoimenpiteet sijaishuollon arjessa ja ammattilaisten kokemana. Teoksessa Susanna Helavirta, Sari Halttunen & Riitta Laakso (toim.) Sijaishuollon rajoitustoimenpiteet ammatillisina käytäntöinä ja kokemuksina. Lapin ammattikorkeakoulu. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 12/2021, 63–80.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2015) Tutki ja kirjoita, 20. Painos. Helsinki: Tammi.
- Hoikkala, Susanna (2020) Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000. Helsingin yliopisto.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2003) Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns. Teoksessa James A. Holstein and Jaber F. Gubrium (toim.) Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns. Thousand Oaks, CA: Sage, 3–29.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkiältä koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Hughes, Diane & DuMont, Kimberly (1993). Using focus groups to facilitate culturally anchored research. *American Journal of Community Psychology*, 21(6), 747–773.
- Hughes, Daniel (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT kustannus.
- Hughes, Daniel (2011) Kiintymyskeskeinen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen. Tampere: Tammerprint Oy.
- Jalovaara, Esko (2005) Tunnetaidot tiedon rinnalle kasvatuksessa. Tampere: Pilot kustannus.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Helsinki: Stakes.
- Kitzinger, Jenny (1995) Qualitative Research: Introducing Focus Groups. *British Medical Journal*, 311, 299–302.
- Kitzinger, Jenny & Barbour Rosaline S. (1999) Introduction: the challenge and promise of focus groups. Teoksessa Rosaline S. Barbour & Jenny Kitzinger (toim.) Developing focus group research: politics, theory, and practice. London: Sage, 1–20.
- Kiviniemi, Kari (2018) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kyppö, Ensio (1989) Ne kovimmat pojat. Heidän koulukotinsa yhteiskunnan muutospainneessa. Kokemuksia, muistoja ja mietteitä kolmenkymmenen vuoden ajalta. Jyväskylä: Alea-Kirja.

- Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha-Matti (1993) *Lapsi laitoksessa*. Porvoo.
- Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityöstä. Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityöstä*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, Juvenes Print.
- Lastensuojelun Keskusliitto (2004) *Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. Laituri -projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Lastensuojelun Keskusliitto (2018) *YK:n sijaishuollon ohjeet. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 1/2018*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Lefebvre, Henri (1991) *Critique of everyday life*. Libdin: Verso.
- Lindfors, Eila (2011) *Hyvä arki lasten ja nuorten arvioimana. Teoksessa Päivi Marjanen & Eila Lindfors (toim.). Lapsen ja nuoren hyvä arki. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 41*. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Madriz, Esther (2000) *Focus groups in feminist research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) Handbook of qualitative research. London: Sage, 835–851. Second edition*.
- Malja, Marjo, Puustinen-Korhonen, Aila, Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2019) *Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto*.
- Manninen, Marko (2020) *Hyvän hoidon viisiapila – miten auttaa kodin ulkopuolelle sijoitettua käytösoireilevaa nuorta. Teoksessa Tarja Heino (toim.) Mikä auttaa? Tutkimuserustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 170–182*.
- Moilanen, Pentti & Rähä, Pekka (2018) *Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Raine Valli (Toimittaja), Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 51-72*.
- Morgan, David (2010) *Reconsidering the role of interaction in analyzing and reporting focus groups. Qualitative Health Research, 20, 718–722*.
- Morgan, David (1997) *Focus Groups as Qualitative Research. A Sage University Paper. Qualitative Research Method Series 16. London: Sage*.
- Muuronen, Kaisu, Sariola, Heikki, & Varsa, Marjo (2009) *Sijaishuolto sisältäpäin – tekijät tietäjinä. Kysely alalla toimiville. Helsinki: Talentia & Lastensuojelun keskusliitto*.
- Mönkkönen, Kaarina (1998) *Dialogisuus ja vuorovaikutuksesta syrjäytyminen. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipedagoginen orientoituminen nuorten kanssa tehtävässä työssä. Liseniaatin tutkimus. Kuopion yliopisto sosiaalitieteiden laitos*.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) *Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94*.

Nyrhinen, Anna (2016) Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 58–96.

Pekkarinen, Elina (2017a) Koulukoti muutoksessa - Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Pekkarinen, Elina (2017b) Koulukoti tapaustutkimuksen kohteena. Teoksessa Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus - näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press, 161–192.

Pekkarinen, Elina (2017c) 'Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa' – Koulukodeista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa S. Aaltonen & A. Kivijärvi (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Verkkojulkaisu 136. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 173–197.

Perkins, Elizabeth, Prosser, Helen, Riley, David & Whittington, Richard (2011) Physical restraint in a therapeutic setting; a necessary evil? *International Journal of Law and Psychiatry* 35/2012. 43–49.

Pietilä, Ilkka (2017) Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaara (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 111–130.

Pohjola, Anneli (2022) Valtion koulukotien kehittäminen osana sosiaali- ja terveystalouden uudistamista. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2022:4.

Puusa, Anu (2011) Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat: Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: JTO, 73–87.

Pösö, Tarja (1995) Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa Petri Virtanen (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki: WSOY, 78–94.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Tutkimuksia* 133. Helsinki: Stakes.

Saastamoinen, Kati (2010). Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 134–165.

Saastamoinen, Kati (2018) Lapsi sijaishuollossa - yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Saastamoinen, Kati (2020) Lapsi sijaishuollossa: Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki: Edita Publishing Oy (2. uudistettu painos).

Sallinen, Varpu (2005) Lastenkoti ja rajoittaminen. Teoksessa Sari Laaksonen & Martti Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 155–165.

Sallnäs, Maria (2000) Barnavårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur. Stockholm: Stockholm Universitet.

Sirén, Pirkko (1965c) Koulukoti – Päämäärät ja sosiaalinen rakenne. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitos.

Sjøgaard, Gisela; Lundberg, Ulf & Kadefors, Roland (2000) The role of muscle activity and mental load in the development of pain and degenerative processes on the muscle cellular level during computer work. *European Journal of Applied Physiology*, 83(2), 99– 105.

Steckley, Laura (2010) Containment and holding environments: Understanding and reducing physical restraint in residential child care. *Children and Youth Services Review*, 32(1), 120–128.

Stevanovic, T. M., & Weiste, E. H. (2018) Keskusteluanalyysi ja fokusryhmien diskursiivinen tutkimus. *AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia*, (11), 114–136.

STM, Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön Raportteja ja muistioita 28/2020.

Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(6), 661–669.

Tarvainen, Merja & Kekoni Taru (2015) Erityistä huolenpitoa. Lastensuojelun erityisen huolenpidon käsite ja käytäntö hoivatutkimuksen kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka* 80(2), 173–180.

TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

Kaukonen Päivi, Malja Marjo, Petrelius Päivi, Rajala Rika, Tapiola Minna, Mäkelä Jukka & Hastrup Arja (2017) Erityis- ja vaativan tason palvelujen työpajaprosessin raportit – Osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Työpaperi 26/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

THL, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021) Koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/koulukoteihin-sijoitettuihin-nuoriin-kohdistuvat-rajoitustoimenpiteet>. Viitattu 18.4.2023.

Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospedagogian mallinnus. Työpaperi 23/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Timonen-Kallio, Eeva (2019) Professional residential child care practice. Empirical investigations and theoretical conceptualization as social pedagogy informed expertise. University of Eastern Finland.

Tuovila, Pirjo (2001) Eheänä elämään, lastenkoti korjaavana kokemuksena. Projektiraportti. Tampere: Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry.

Törrönen, Maritta (1999) ”Tää on meidän koti” -lasten tila ja paikka lastenkodissa ja sairaalassa. Nuorisotutkimus, Lapsuus ja vanhemmuus 1999(4), 10–18.

Törrönen, Maritta (2003) Lasten arki laitoksessa - Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Utriainen, Siiri & Eriksson Pia (2023) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet valtion koulukodeissa. Raportti 6/2023. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Yhteiskuntapolitiikka 77(3), 302–309.

Wennberg, Mikko & Rausmaa, Sanna & Kortelainen, Jeremias (2020) Erityisen huolenpidon nuorten palvelupolut. Raportit ja selvitykset 2020:3. Helsinki: Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö.

Wilkinson, Sue (1998) Focus Group Methodology: A Review. International Journal of Social Research Methodology 1(3), 181-203.

YK:n sijaishuollon ohjeet (2018) Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 1/2018. Saatavilla: sijaishuollon_ohjeet_final-1.pdf (lsl.fi). Viitattu 4.10.2023.

LAIT, ASETUKSET JA VIRALLISLÄHTEET

HE 225/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 237/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

HE 542/2019 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

Laki lastensuojelulain muuttamisesta 29.6.2006/583. Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060583>

Laki lastensuojelulain muuttamisesta 12.4.2019/542. Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190542>

Laki Terveystieteiden tutkimuskeskuksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 30.12.2010/1379. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101379>

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

PeVL 5/2006 vp.: Perustuslakivaliokunnan lausunto 5/2006 hallituksen esityksestä laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

SopS 59–60/1991) Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus.

UN Guidelines for the Alternative Care of Children (2010) A/RES/64/142. Epävirallinen suomennos ”YK:n sijaishuollon ohjeet”, <https://www.lskl.fi/julkaisut/ykn-sijaishuollon-ohjeet>.

LIITE 1: HAASTATTELURUNKO

Haastattelurunko

Teema 1: Työntekijöiden näkemyksiä rajoitustoimenpiteiden tarpeesta.

Väittäjä: Rajoitustoimenpiteet ovat välttämättömiä koulukodin arjessa?

Väittäjä: Rajoitustoimenpiteiden käyttöä olisi mahdollista vähentää?

Lisäkysymyksiä:

Mitä ajattelette rajoitustoimenpiteiden tarpeellisuudesta?

Millaisissa tilanteissa rajoitustoimenpiteet ovat tarpeellisia laitoksessa?

Mitä haittaa ja/tai hyötyä rajoitustoimenpiteiden käytöstä mielestäsi voi olla?

Teema 2: Kasvatuksellisen ohjaamisen ja rajoitustoimenpiteiden ero työntekijöiden näkökulmasta.

Väittäjä: Työntekijöille on aina selvää, onko kyse kasvatuksellisesta ohjaamisesta vai onko tarpeen tehdä rajoituspäätös?

Lisäkysymyksiä:

Mikä hankaloittaa kasvatuksellisen ohjaamisen ja rajoitustoimenpiteiden erontekoa?

Millä tavalla tilanteet, joissa rajoitustoimenpiteitä käytetään, eroavat normaaliin kasvatukseen liittyvien rajojen asettamisesta?

Onko tilanteita, joissa olisi tarpeen käyttää rajoitustoimenpiteitä, mutta laki estää sen?

Teema 3: Menettely rajoitustilanteissa.

Väittäjä: Työntekijöillä on riittävästi osaamista ja valmiuksia toimia rajoitustilanteissa?

Lisäkysymyksiä:

Onko työntekijöillä riittävät valmiudet tehdä päätöksiä rajoitustoimenpiteistä?

Teema 4: Tunnesäätely rajoitustilanteissa.

Väittäjä: Työntekijän tulee kätkeä ja hallita tunteitaan rajoitustilanteissa?

Lisäkysymyksiä:

Miten työntekijät kokevat rajoitustilanteet ja minkälaisia tunteita rajoitustoimenpiteet herättävät?

Mitä keinoja työntekijöillä on purkaa rajoitustoimenpiteistä syntyvää tunnekuormaa?

Teema 5: Työntekijöiden kokemukset rajoitustoimenpiteiden käytöstä ja kehityskohteista.

Väittämä: Nykyiset rajoitustoimenpiteet ovat riittäviä turvaamaan laitoksessa asuvien lasten ja työntekijöiden turvallisuuden?

Lisäkysymyksiä:

Pitäisikö rajoitustoimenpiteisiin tehdä muutoksia? Millaisia muutoksia toivoisitte?

Miten nämä muutokset vaikuttaisivat laitoksen työntekijöiden työhön tai laitoksen asukkaisiin?